

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λογιστικά και απολογισμός Εκπαιδευτικού Όμιλου	Σελ. 161
Κε. Π. Χρηστάκου. — Μία ματιά στο Εκπαιδευτικό μας σύστημα	166
Α. Μπούτσα. — Εξηγήσεις	179
Ο. Σθίβι. — Η σχολική δειγματοληψία και η πολιτική	188
Βθθ. Γ. Μπουτάνια. — Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος και οι Κίνδυνοι της Καθάρσεως (συνέχεια)	204
Δ. — Γλωσσικές και εκπαιδευτικές διατάξεις στο Νέο Σύνταγμα	225
Παιδαγωγική Φιλολογία	230

ΑΘΗΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ 12

Τιμή κάθε αριθμού δραχμή 1,50.

Τὸ Δελτίο ἀνταλλάσσεται μὲ τ' ἀκόλουθα παιδαγωγικά καὶ φιλο-
λογικά περιοδικά.

«Ἀνατολή» μηνιαῖον παιδαγωγικὸν περιοδικόν. Ἐν Σάμῳ.

«Σάλπιγξ» ὄργανον τῆς Πανελληνίου ἐνώσεως τῶν δημοδιδασκάλων
ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀθήναι.

«Ἄσπις» ὄργανον τοῦ παγκρητίου δημοδιδασκαλικοῦ συλλόγου. Χανιά.

«Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν σύγγραμμα ἐκδι-
δόμενον κατὰ μῆνα. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ
Τυπογραφείου).

«Πάντανος» ἑβδομαδιαῖον παράρτημα τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου»
Ἀλεξανδρεία.

«Νουμάς» φιλολογικὸν περιοδικόν. Ἀθήναι.

«Γράμματα» φιλολογικὸν περιοδικόν. Ἀλεξανδρεία.

«Νέον Πνεῦμα» μηνιαῖον περιοδικὸν εἰκονογραφημένον. Κωνσταν-
τινούπολις.

«Χαρυγὴ» περιοδικὸν εἰκονογραφημένον δεκαπενθήμερον. Μυτιλήνη.

Ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς ἐκπαιδευτικοῦ σωματείου μὲ σκοπὸν σὰν
τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ἦταν ἀνάγκη, ποὺ ἀποδείχεται
ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία του.

Οἱ ἰδρυταὶ χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη ἐνέργεια καὶ μόνο μὲ
τὸ νὰ δημοσιεύσουν τὴν πρώτη ἐγκύκλιον, τὸ κατοπινὸ γράμμα
καὶ τὸ καταστατικόν, ἔλαβαν δηλώσεις ἀπὸ παντοῦ ἀνθρώπων
ποὺ ζητοῦσαν νὰ γίνουν μέλη τοῦ Ὁμίλου.

Αὐτὸ δείχνει πὺς κάποια ὑποσυνειδητὴ ἀνάγκη ἑνὸς προο-
δευτικοῦ σωματείου εἶχε γεννηθεῖ στὴν ψυχὴ κάθε μορφωμέ-
νου ἀνθρώπου. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τὴν ἔδειξε συνειδητὴ ἡ
ἴδρυση τοῦ Ὁμίλου.

Ἄν ἀνταποκρίθῃκε στὸ σκοπὸ του ὁ Ὁμιλος ἢ ὄχι, εἶναι
ζήτημα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κρίνει κανεὶς ἀπόλυτα, μὰ πρέ-
πει νὰ λογαριάσει τὰ μεγάλα ἐμπόδια, ποὺ ἡ ἀφώτιστη καὶ
ὑπερβολικὰ συντηρητικὴ κοινὴ γνώμη τῶν πολλῶν βάζει σὰν
ὀδοφράγματα ἐμπρὸς σὲ κάθε προοδευτικὸ ἔργο γιὰ νὰ τοῦ
κόψῃ τὸ δρόμον του.

Ὁ Ὁμιλος πρῶτα πρῶτα ἔκρινε ἀπαραίτητο νὰ δημιουρ-
γήσῃ ἓνα κέντρο γιὰ νὰ συναντῶνται οἱ ὁμοιδεάτες. Γιὰ τοῦτο
ἐγκαταστάθῃκε σὲ γραφεῖα — γραφεῖα ὅσο μποροῦσε πρὸς κεν-
τρικὰ καὶ πρὸς λιτὰ συνάμα γιὰ νὰ μὴν κάνει ἀπὸ πρώτη ἀρχὴ
ἔξοδα δυσανάλογα μὲ τοὺς πόρους του. Ἐκεῖ ἀπὸ τὰς 6-8 1/2
καὶ ἀργότερα κάθε βράδυ δέχεται τὰ μέλη του καὶ τοὺς
ἐπισκέπτες, ποὺ θέλουν εἴτε πληροφορίες νὰ ζητήσουν, εἴτε
ἀπορίες νὰ λύσουν σχετικὰς μὲ τὸ σκοπὸ καὶ τὸ ἔργο.

Ἐάν καὶ τὰ στενόχωρα γραφεῖα τοῦ ἦταν ἐμπόδιο γιὰ μεγάλο ἀκροατήριον, ὡς τόσο ὀργάνωσε διαλέξεις ποὺ οἱ κυριότερες ἦταν τοῦ κ. Στ. Ραμᾶ γιὰ τὴ Γλωσσικὴ διδασκαλίαν στὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα καὶ τοῦ κ. Ι. Χρυσάφη γιὰ τὴ Γυμναστικὴ σχετικὰ μὲ τὸν ἀθλητισμό.

Ὁ Ὅμιλος ἄρχισε νὰ σχηματίζει τὴ βιβλιοθήκη του, ὅπου θὰ βρῖσκει κανεὶς ὄσα βιβλία, φυλλάδια καὶ περιοδικὰ ἔχουν γράφει γιὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα.

Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 ἄρχισε νὰ ἐκδίδει τὸ Δελτίον ποὺ αὐτὸς εἶναι ὁ τρίτος ἀριθμὸς του. Μὲ τὰ δημοσιεύμενα στὸ περιοδικὸ τοῦτο ἄρθρα ἐκίνησε κάπως τὰ αἵματα τῶν δασκάλων, ὅσοι ἐννοεῖται ἔχουν ὄρεξιν νὰ σκέπτονται καὶ περιέργειαν νὰ μαθαίνουν.

Τέλος ἐτοιμάζει τὰ βιβλία τῆς παιδικῆς βιβλιοθήκης του, καὶ τὰ διδασκτικὰ τὰ χρήσιμα στοὺς δασκάλους καὶ στὸ μαθητὴ.

Ἀπὸ πολλὰ σημάδια διακρίνει κανεὶς πὼς ἄρχισαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν ἰδεῶν τοῦ Ὅμιλου νὰ σέβονται τὸν ἐπιστημονικὸ τρόπο ποὺ ἐξετάζει τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα καὶ νὰ καταλαβαίνουν πὼς δὲν εἶναι εὐκόλο μόνον μὲ βρισιές, εἰρωνεῖες καὶ διαστροφές τῆς ἀλήθειας νὰ πολεμήσουν τὸ ἔργον του.

Γιὰ τὰ μέλη τοῦ Ὅμιλου, πρὸ πάντων γιὰ ὄσους δὲν κατοικοῦν στὴν Ἀθήναν, δημοσιεύομε σήμερον, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρον 12 τοῦ Καταστατικοῦ, τὴ σύντομην αὐτῆς λογοδοσίας ὅπως καὶ τὸν ἰσολογισμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

Οἱ πόροι τοῦ Ὅμιλου, καθὼς ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἴδῃ, δὲν εἶναι ἀμύθητοι θησαυροί, ἔπειτα καὶ ἡ πεντάδραχμην συνδρομὴ ποὺ ζήτησε ἀπὸ τὰ μέλη του εἶναι πολὺ μικρὴ. Ἀπὸ τὸ παρά-

δειγμα ὅμως μερικῶν ποὺ ἔδωσαν καὶ μεγαλειότερες δωρεές στὸν Ὅμιλον, ἐλπίζομε νὰ φιλοτιμηθοῦν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ μέλη νὰ συνεισφέρουν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι μποροῦν παραπάνω ἀπὸ τὴ συνδρομὴ τους.

Χρὸς μας ὡς τόσο τὸ θεωροῦμε ν' ἀπευθύνομε καὶ δημόσια σὲ ὄλους ὄσοι γράφηκαν μέλη καὶ ὑποστήριξαν τὸ ἔργον τοῦ Ὅμιλου τὰ θερμὰ εὐχαριστήρια τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔδειξαν νὰ μᾶς βοηθήσουν ὁ καθένας κατὰ τὴ δυνάμην του.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Απολογισμός Εσόδων και Εξόδων

ΕΣΟΔΑ

Δωρεές 1910-1911.	6,810	85
» 1911-1912.	1,212	—
Συνδρομές 1910-1911.	1,480	—
» 1911-1912.	260	—
Συνδρομές και πόλημα Δελτίου	666	50
Τόκοι καταθέσεων στην Τράπεζα Σαμιω- τάκη και Σ ^α	134	85
	Δρ.	
	10,564	20
Υπόλοιπο Δρ. 7,127.66		
Καθυστερ. συνδρομές 1910-1911 » 520.—	7,647	66

ΣΗΜ. Δυό μέλη του Όμιλου μας υποσχέθηκαν, ένα ιδρύσει το Πρότυπο Δημοτικό Σχολείο, τό δλο 1875 δρ. Ένα άλλο 100 δρ. τό χρόνο γιά 3 χρόνια και μιά ομάδα μελών από δρ. 110 κάθε τριμηνια.

για τη χρονιά 1 Μάη 1910 — 30 Απρίλη 1911.

ΕΞΟΔΑ

Νόκι γραφείου (Αύγουστος-Απρίλης) . . .	585	—
Μισθοί προσωπικού, ποσοστά εισπράξεων κτλ.	188	80
Εξοδα γιά τήν εγκατάσταση τοῦ γραφείου . .	536	20
Φωτισμός και θέρμανση τοῦ γραφείου . . .	85	55
Ταχυδρομικά τέλη, δελτάρια κτλ.	98	08
Διαλέξεις και συνελεύσεις	71	65
Τύπωμα και στάλιμο 2 ἀριθμῶν Δελτίου . .	1,077	38
Χαρτί γιά τό Δελτίο και τό ξώφυλλο του * . .	45	03
Άγορά και δέσιμο βιβλίων	102	85
Τυπωτικά έγκυκλίων, καταστατικό κτλ. . . .	254	50
Γραφική ὄλη	62	50
Δημοσιεύσεις και διατριβές	329	—
	3,436	54
Υπόλοιπο:		
Μετρητά Δρ. 187.81		
Τράπεζα Σ. & Σ ^α (Ταμειυτήριο) » 2.427.25		
» » (ἐπί προθεσμία) » 4,512.60	7,127	66
	Δρ.	
	10,564	20

* Αποθηκωμένο στοῦ Μάισον και Καργαδούρη:
 315 φύλλα άσπρο χαρτί πρὸς 32.50 τὰ 500 (-3 %) = 19.98
 215 » ξώφυλλο πρὸς 60.— τὰ 500 (-3 %) = 25.05
 Δρ. 45.03

Ἀθήνα 1 Μάη 1911.

Ὁ ταμίας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου

Δ. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Είναι εις όλους βέβαια γνωστά τα ποτελέσματα του εκπαιδευτικού μας συστήματος είτε το θεωρήσωμεν ως σύνολον είτε αποβλέψωμεν εις τὰ διάφορα τμήματά του. Όλοι φωνάζομεν ότι ἡ ἐκπαίδευσις χωλαίνει καὶ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ρίψωμεν τὸν λίθον κατὰ σχολείου καὶ διδασκάλου. Τόσον καλὰ ἔχουν κατανοηθῆ αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἔχει ἡ ἐκπαίδευσις μας, ὥστε ἔχει μόνον οἱ εἰδικοί παιδαγωγοί, οἱ λόγιοι καὶ ὅσοι ὀπωσδήποτε μὲ τὴν ἀτομικὴν τῶν ἀντιληψιν ἠμποροῦν νὰ κρίνουν, ἐκφράζονται μὲ δριμύτητα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντελῶς ἀγράμματοι, ἐκεῖνοι ποὺ οὐδεμίαν μὲ τὸ σχολεῖον καὶ τὰ γράμματα ἔχουν σχέσιν, φωνάζουν καὶ ἀναθεματίζουν διαρκῶς. Αὐτὴ δὲ ἡ γενικὴ κατακραυγὴ δὲν εἶναι τωρινή. Σήμερον εἶναι ἡ ἀλήθεια πῶς ἐπῆρε τὴν ἐντονωτέραν τῆς ἔκφρασιν, ἀφοῦ πλέον «τὸ σίδερο ἄγγιξε τὸ κῶκαλο» καὶ ὅλοι τὸ ἔχουν αἰσθανθῆ.

Πρὸ καιροῦ ὅμως ἔχομεν ὅλοι ἐννοήσει ὅτι ἀπέτυχεν ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσέως μας, καθὼς ἄλλως τε ἀποδεικνύουν καὶ αἱ κατὰ καιροὺς ἀπόπειραι τῆς πολιτείας καὶ τῶν εἰδικῶν διὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Ἄτυχως αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ ἀπέτυχον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ διότι, ὡς ἴσως τοῦλάχιστον ἐπεδίωκοντο ἀπὸ τὴν πολιτείαν, ἦσαν πρόχειρα φάρμακα διὰ τὴν στιγμιαίαν θεραπείαν καὶ δῆθεν ἀναστολήν τοῦ κακοῦ, ἢ διότι καὶ ὡς ἴσως ἐπεδίωκον τὴν θεραπείαν μὲ εὐκρίνειαν, δὲν ἐστρέφοντο εἰς τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, τὸ ὅτι καὶ αἱ εὐκρινεῖς προσπάθειαι διὰ κάθε διόρθωσιν ἀπετύγχανον, ἀποδεικνύει, ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα μὲν τὸ κακὸν μὲ ὅλα τοῦτα ποτελέσματα, δυσκολευόμεθα ὅμως νὰ εὕρωμεν τὴν αἰτίαν τοῦ, τὴν ρίζαν τοῦ, ἢ ὀρθότερον ἄλλος ἄλλην αἰτίαν τοῦ κακοῦ πιστεύει καὶ τοῦτο πάλιν ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ αἰτίαι εἶναι πολλαί.

Ποῖος, καὶ μ' ἐπιπολαιότητα ἔστω ἂν θελήσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα, ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τοῦτο; Εἶναι μάλιστα τόσαι πολλαὶ αἱ αἰτίαι τοῦ κακοῦ, ὥστε νομίζω ὅτι ἐκεῖνος ποὺ θ' ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναμορφώσῃ τὴν ἐκπαίδευσίν μας εἰς τὸ σύνολόν τῆς, θὰ εὕρισκετο εἰς τόσον χάος, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἔχανε τὸ θάρρος του. Θὰ ἐπάθαινε ὅτι καὶ ἰατρὸς προσκληθεὶς νὰ θεραπεύσῃ

ἀσθενῆ πάσχοντα ἀπὸ πολλὰ νοσήματα τὰ μὲν σοβαρώτερα ἀπὸ τὰ δέ, ὅλα ὅμως ἴσα εἰς τὸ ἀποτέλεσμα, τὴν καταστροφὴν δηλαδὴ τοῦ ὄργανισμοῦ. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἰατρὸς ἐνώπιον τοιοῦτου ἀσθενοῦς, μετὰ τὴν ἀκριβῆ διάγνωσιν, θὰ ἐφρόντιζε νὰ θεραπεύσῃ πρῶτα τὰ νοσήματα ποὺ συντελοῦν ταχύτερα εἰς τὴν φθορὰν τοῦ ὄργανισμοῦ· δι' αὐτὰ θὰ ἐφήρμοζεν ἄμεσον καὶ ἀποτελεσματικὴν τὴν θεραπείαν καὶ θὰ ἐπερίμενε μὲ τὸν καιρὸν νὰ κανόνισῃ τὴν δίαιταν τοῦ ἀρρώστου εἰς τὰ καθέκαστα, ὥστε σιγὰ-σιγὰ καὶ μὲ ριζικὴν θεραπείαν εἰς ὅλα τὰ σημεῖα νὰ κατορθώσῃ ν' ἀποδώσῃ τὴν τελείαν ὑγείαν εἰς τὸν πάσχοντα.

Τὸ ὅτι νοσεῖ ἡ ἐκπαίδευσις μας τὸ ἔχουν, ὡς εἶπομεν, ἐννοήσει εἰδικοί καὶ μὴ· ἀλλ' εἶναι παρατηρημένον ὅτι καὶ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε μέσα διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἢ ἦσαν ἀσκοπα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ μερικὰ ἔβλαψαν. Ἡ διαρκὴς π. χ. προσθήκη μαθημάτων εἰς τὸν προϋπάρχοντα δυσβάστακτον ὄγκον τῶν, δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἀσκοπος; Ὁ εἰς τὸ maximum ἀδξηθεὶς ἀριθμὸς τῶν ὥρων τῆς διδασκαλίας ποῖος θ' ἀρνηθῆ ὅτι δὲν ἔβλαψεν, εἰς τὴν κατωτέραν ἰδίως ἐκπαίδευσιν; Εἰς ζητήματα στοιχειωδέστατα ποὺ ἀποβλέπουν εἰς αὐτὴν τὴν ὑγείαν τῶν μαθητῶν καὶ τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ εἰς ἄλλα μέρη ἐμελετήθησαν καὶ ἐκανονίσθησαν σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρον τῆς διανοητικῆς καὶ σωματικῆς εὐεξίας τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἡμεῖς εὐρισκόμεθα ἀκόμη εἰς ἀρχέγονον ἐποχὴν!

Εἰς μελέτην σύντομον ποὺ ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τροχάδην καὶ ἀπὸ γενικωτάτης ἀπόψεως τὰ κυριώτερα τρωτὰ σημεῖα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας καθεστώτος, διὰ νὰ δοθῇ ἀπλῶς ἀφορμὴ εἰς τοὺς δυναμένους καὶ τοὺς εἰδικούς ν' ἀναλάβουν τὴν κατὰ τὸ δυνατόν βελτίωσιν, δὲν θὰ εἶναι βέβαια κατορθωτὴ ἢ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν καθέκαστα. Μόλα ταῦτα θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μὲ παρακολουθήσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ ὀλίγα, γενικὰ καὶ στοιχειώδη διὰ νὰ πεισθῆ πῶς δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ ἔκφρασις ὅτι εὐρισκόμεθα, ὅπο τὰ φῶτα καὶ τὴν πρόοδον τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, εἰς ἀρχέγονον κατάστασιν διὰ μερικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

Ἄς ἐπισκεφθῶμεν τὸ Νηπιαγωγεῖον, τὴν πρωτοπορείαν τῆς κατωτάτης ἐκπαίδευσέως, ποὺ ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τοὺς παιδαγωγούς καὶ αὐτὴ ἄλλως ἢ χρησιμότης του, ἐκτὸς τῶν ξενοφώνων ἐλληνικῶν μερῶν. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὰ Νηπιαγωγεῖα τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ὀλίγα καὶ περιορίζονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν, εἰς δύο-τρεις ἐπαρχίας καὶ εἰς ὠρισμένα μέρη τοῦ ἔξω

Ἑλληνισμοῦ, δλα τὰλλα ἰδρύματα ποῦ ἐργάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Νηπιαγωγείου εἶναι ἀποθήκες παιδιῶν! Εἰς δωμάτια στενὰ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνήλια στοιβάζονται τὰ παιδάκια τῶν 4-6, εἰς δὲ τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμὸν καὶ ἕως 8 καὶ 10 ἐτῶν ἡλικίας, ἐπάνω εἰς θρανία διὰ τὰ ὅποια δὲν ἐλήφθη κἄν ἡ πρόνοια νὰ ἔχουν τὰς ἀναλόγους διαστάσεις διὰ τὸ παιδικὸν σῶμα αὐτῆς τῆς ἡλικίας! Μία νηπιαγωγὸς ποῦ φέρει αὐτὸν τὸν τίτλον διότι κατὰ τύχην διδάσκει νῆπια, πραγματικὰ ὅμως δὲν ἔχει ὅλα τ' ἀπαραίτητα προσόντα διὰ νὰ χειραγωγήσῃ τὰ τρυφερὰ αὐτὰ πλάσματα, τὰ βασανίζει ἐπὶ ὥρας ἄλλοτε γράφουσα εἰς τὸν πίνακα καὶ ἄλλοτε συλλαβίζουσα εἰς τὸ Ἄλφαβητάριον διὰ νὰ τὰ διδάξῃ τὰ προκαταρκτικὰ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως... Μὲ τὴν πρώτην δ' αὐτὴν διδασκαλίαν, ἃς τὸ εἶποῦμε παροδικῶς, φιλοτιμεῖται νὰ λέγῃ εἰς τὰ παιδάκια ὅτι ἡ μητέρα μὲ καλύτεραν λέξιν λέγεται μήτηρ, ὁ πατέρας πατήρ, τὸ σπίτι οἰκία κλπ. Αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ ἔτσι ἀρχίζει ἡ βραδεία, ἀλλ' ἀποτελεσματικὴ πνευματοκτονία· διότι ἀπ' αὐτὴν τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς μορφώσεως ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖται μ' ἐπιμονὴν ὁ κλασικὸς μας παπαγαλισμὸς εἰς πράγματα ἀκατάληπτα, διὰ νὰ ἐκταθῇ βραδύτερον εἰς ὅλην τὴν κλίμακα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Αἱ συχναὶ καὶ ἀπλαῖ, χωρὶς ὅμως νὰ καταπονοῦν τὸ παιδικὸν σῶμα, κινήσεις, ἡ πολὺωρος παραμονὴ εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ τὰ κατάλληλα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἄσματα ἔχουν παραμεληθῆ τελείως· διότι οὔτε κῆπος ὑπάρχει, οὔτε αὐλὴ πολλάκις διὰ νὰ ἡμποροῦν τὰ παιδάκια νὰ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, οὔτε καὶ ἔχει τὴν ὄρεξιν ἡ νηπιαγωγὸς νὰ τραγουδῇ καὶ νὰ παίζῃ μὲ τὰ μικρὰ. Ἀπὸ τὸν Μάρτιον ὅμως μῆνα ἕως τὸν Ἰούλιον, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ ἕως τὸν Ἰούλιον, βλέπει κανεὶς μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὰς παιδικὰς αὐτὰς ἀποθήκας. Πολλὲς ὥρες γυμνάζονται τὰ μικρὰ σὲ βηματισμοὺς χοροῦ ἀπὸ τὴν πόλκα καὶ κανδρίλια ὡς τὸν συρτό! μαζὶ δὲ μ' αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ μαθαίνουν τὰ περίφημα ἄσματα καὶ τοὺς διαλόγους καὶ ἔτσι σῶμα καὶ μυαλὸ ἐξ ἴσου κουράζονται διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ἐξετάσεων! Ὅσον δὲ πλησιάζει ὁ καιρὸς των, ὅσον ἡ ἐργασία γίνεται πολὺωρος καὶ τὸ μαρτύριον τῶν μικρῶν μεγαλώνει χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὅπ' ὄψιν καὶ ἡ αὔξησις τῆς ἀτμοσφαιρικῆς θερμοκρασίας ποῦ κάθε ἄλλο ἐπιτρέπει παρὰ τὴν ὑπερβολικὴν καὶ ἀηδῆ αὐτὴν καταπόνησιν. Ὅλη ἡ φροντίς των εἶναι νὰ ἐπιδειχθοῦν τὰ μικρὰ ὡς πίθηκοι. Θὰ χειροκροτηθοῦν ἀπὸ τοὺς φιλοδόξους γονεῖς καὶ τὸ λοιπὸν ἀκροατήριον, ἡ δὲ φιλόπονος νηπιαγωγὸς θὰ δεχθῇ τὰ ἐγκαρδιώτερα

συγχαρητήρια καὶ... οἱ ἱατροὶ θὰ κερδίσουν ἐπισκέψεις, διότι τὰ νοσήματα προσβάλλουν φυσικὰ τὸ καλοκαίρι τοὺς κουρασμένους παιδικούς ὁργανισμούς!

Εἰς ποῖον ἄλλο μέρος, πρὸς Θεοῦ, ὑπάρχει πλέον τὸ μαρτύριον αὐτὸ τῶν παιδιῶν ποῦ ἡμεῖς τὸ ὑποφέρομεν καὶ τὸ χειροκροτοῦμεν ὡς ἄν ἱερὰν συνήθειαν ποῦ ἀπὸ καθήκον μας τὴν σεβόμεθα, ἐνῶ γνωρίζομεν τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τῆς; Ἄν δὲ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ Νηπιαγωγεία πηγαίνουν παιδάκια ἀπὸ τὴν μεσαίαν καὶ κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, ποῦ θὰ εἴπῃ ὅτι ὁ ἀριθμὸς των εἶναι μεγάλος, εὐκολον εἶναι νὰ συμπεράνῃ πόση πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ ἡ βλάβη· παραλείπω ὅτι αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων τὰ παιδιὰ δὲν ζοῦν εἰς τὰ σπίτια των μὲ πολὺ εὐτυχεῖς ὕγιεινούς δρους. Ἐπομένως ἐκεῖ ὅπου ὤφειλε τὸ σχολεῖον μὲ κάθε του θυσίαν νὰ προλάβῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ σπιτιοῦ, φιλοτιμεῖται νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς βλάβης. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸ Νηπιαγωγεῖον ἢ τὸ προκαταρκτικὸν τμήμα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως τ' ὀνομάζουν συνήθως, προετοιμάζει τὰ παιδιὰ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον μὲ τὰς ἰδίας περίπου ἀνθυγιεινὰς συνθήκας διδάσκειται ἡ τρυφερὰ ἡλικία. Πολλοὶ μαθηταὶ εἰς στενοχωρὰ δωμάτια, εἰς μερικὰ δὲ μέρη εἰς πραγματικὰς τρώγλας, διδάσκονται ἀπὸ διδασκάλους κουρασμένους μὲ τὸν ἴδιον ἐπάνω κάτω τρόπον. Εἰς αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀρχίζουν πρὸ πάντων τὰ δεινὰ. Ἐδῶ ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωνρότης τῆς παιδικῆς ψυχῆς τρέπονται εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ διδασκάλου, τοῦ τραγικοῦ καὶ αὐτοῦ θύματος! Ἀρχίζει ἡ ἀνάγνωσις εἰς ἀναγνωστικὰ μὲ λέξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκαταλήπτους, ἀρχίζει τὸ μαρτύριον τῆς γραμματικῆς μὲ τὴν ἀποστήθισιν τῶν κανόνων τῆς καὶ ὅλα τέλος τὰ δυσάρεστα τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ποῦ τόσον καλὰ ἀπὸ πολλοὺς καὶ εἰδικούς ἔχουν ἐκτεθῆ, ὥστε ν' ἀναγκάσουν τοὺς περισσοτέρους ἀπ' αὐτοὺς νὰ καταλήξουν εἰς τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι «ἡ διδασκαλία εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν ἀνεπιτήδευτον καὶ φυσικὴν γλῶσσαν μὲ τὴν ὁποίαν γίνεται ἡ προφορικὴ συνεννόησις εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον».

Ἄλλὰ καὶ χωρὶς τὸν γραμματικὸν ἐφιάλτην πόσα ἄλλα δυσάρεστα τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως παρουσιάζει! Ἄν ἐξαίρεσωμεν ἀρκετοὺς ὅπωςδήποτε δημοδιδασκάλους ποῦ ἔχουν ὅλα τὰ διδακτικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα, ὥστε νὰ κατορθώνουν νὰ γίνωνται ἀγαπητοὶ εἰς τοὺς μαθητὰς των καὶ νὰ μεταδίδουν τὸ μεγάλο φορτίον τῶν γνώσεων ὅσον τὸ δυνατόν μεθοδικώτερα, ἂν ἐξαίρεσωμεν, λέγω,

αυτούς που από αγάπην έγιναν διδάσκαλοι και μ' ελας τὰς ἀτελείας που ἔχει ἢ ἐκπαιδευσίς μας κατορθώνουν κάτι τι καλὸν μὲ πολλὰς τῶν θυσίας και κόπους, οἱ ἄλλοι, οἱ περισσότεροι, παρουσιάζονται εἰς τὸν μαθητὴν περισσότερον ὡς ἐχθροὶ ἢ φίλοι... Εἶναι δὲ γενικῶς παρατηρημένον ὅτι ὅσον περισσότερον ἀγράμματος εἶναι ὁ διδάσκαλος και μ' ἑλλείψεις παιδαγωγικάς, τόσον και σκαιότερος γίνεται. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ διδάσκαλος ποτὲ δὲν ἐζήτησε τὸ μονοπάτι που μᾶς φέρει εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν ποτὲ δὲν ἐνόησε πῶς τὸ παιδί ἔχει τὴν φιλοτιμίαν του που ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα διὰ νὰ μὴ τοῦ στρεβλώσωμεν τὸν χαρακτήρα. Πόσον δὲ κακὸν γίνεται εἰς τὸ παιδί ἀπὸ τὴν στρέβλωσιν τοῦ χαρακτήρος του περιέγραφε θαυμάσια ἡ κ. Π. Σ. Δέλτα, «Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν μας» Δελτίον Ἐκπ. Ὁμίλου ἀριθ. Β'.

Μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, τὰ ἴδια μέσα, πηγαίνει τὸ παιδί πάρα πάνω, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον μὲ τὸ περίφημον Σχολαρχεῖόν του και τὸ Γυμνάσιον. Περναεὶ δηλαδὴ μὲ τὴν αὐτὴν ἀγωνίαν τὴν ἀτελείωτη ἀλυσίδα τῶν τάξεων που ἔχει ἢ κατωτέρα και μέση ἐκπαιδευσίς διότι εἶναι αὐταὶ αἱ τάξεις ἀποτελοῦν συνέχειαν· αἱ κατώτεραι προ- παρασκευάζουν διὰ τὰς ἀνωτέρας, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἐννοηθῆ δυστυχῶς ἀκόμη, ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκπαιδευσίς πρέπει νὰ γίνῃ αὐτοτελής. Ὅσον δὲ προχωρεῖ ὁ μαθητὴς εἰς τὰς τάξεις, τόσον αἱ ἀχρηστοὶ σχεδὸν γνώσεις και ἀσυνάρτητοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γίνονται περισσότεραι μὲ ζημίαν κάθε αὐτενεργείας· τόσον ἢ διδασκαλία, τῶν Ἑλληνικῶν ἰδίως, γίνεται χαώδης και ὁ παπαγαλισμὸς φθάνει εἰς τὸ κορυφωμα! Εἰς τὰς ἀνωτέρας πλέον τάξεις — Σχολαρχεῖον και Γυμνάσιον — εἶναι φανερὰ ἢ ἑλλειψίς τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου. Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐκτὸς τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων που κατορθώνουν μόνοι τῶν μὲ ὀδηγὸν τὴν πείραν νὰ ἐννοήσουν πῶς εἰς κάθε ἀνάγκην που τοὺς παρουσιάζεται πρέπει νὰ κανονίσουν τὴν διδασκαλίαν τῶν διὰ νὰ γίνῃ ἀποτελεσματικὴ, πλὴν αὐτῶν που δὲν προσηλώνονται εἰς τοὺς τύπους, ἀλλ' ἀποδλέπουν εἰς τὴν οὐσίαν, ἔχο- μεν τὴν χορείαν τῶν κλασικοφρόνων και ὀπαδῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας.... Διὰ τοὺς τελευταίους ὁ μικρὸς μαθητὴς τοῦ Ἑλληνι- κοῦ σχολεῖου και ἡ μικρὰ μαθήτρια τῶν ἀντιστοιχῶν τάξεων τοῦ Παρθεναγωγείου μεταβάλλονται εἰς φοιτητάς. Δὲν ἀρκεῖ π. χ. νὰ διδά- ξουν μίαν ἢ δύο σημασίας ἀρχαίας λέξεως καταλλήλους νὰ ἐρμη- νεύσουν τὸ χωρίον, ἀλλὰ παρατάσσουν συνήθως εἰς τὰς σημασίας και ὀποχρεώνουν τοὺς μαθητάς νὰ σημειώνουν διὰ νὰ τὰς ἐπαναλά-

βουν μὲ τὸν ἴδιον μηχανικὸν τρόπον· συσκευάζω, κατασκευάζω, δια- σκευάζω, ἐπισκευάζω, ἀνασκευάζω, μετασκευάζω, καθὲν μὲ τὴν ἰδαι- τέραν σημασίαν του και ἄλλα αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶδα σημειωμένα εἰς σημειωματάριον μαθητοῦ τῆς β' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καθ' ὀπαγό- ρευσιν τοῦ καθηγητοῦ! και ὅσον προχωρεῖ ὁ μαθητὴς τὰ ρήματα μὲ εἰς τὰς προφύματα και τὰς λεπτομερεστεράς τῶν μεταβολῶν, που οὐδέποτε ἢ σπανιότατα θὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κείμενον, εἶναι μόλα ταῦτα ὀποχρεωμένους νὰ τάποστηθίζῃ μὲ ζημίαν τοῦ νοήματος τοῦ κειμένου, διότι που καιρὸς γιαυτὲς τίς φιλοδουλειές....

Ἐπάρχουν διδάσκαλοι, οἱ περισσότεροι δυστυχῶς, που δὲν ἐνόη- σαν πῶς τὸ Συντακτικὸν μόνον μὲ τὴν ἐφαρμογὴν διδάσκεται και δίδουν σελίδας εἰς τοὺς μαθητάς ν' ἀποστηθίσουν ἅμα δὲ τελειώσῃ ὁ παπαγαλισμὸς εἰς ὅλον τὸ Συντακτικὸν, τότε ἀρχίζει ἢ ἐφαρμογὴ του εἰς τὸ κείμενον! Τώρα τί κερδίζει ἢ σωστότερα πόσον ζημιώνεται τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας εἶναι εἰς ὅλους φανερώτατον.

Τί δὲ γίνεται τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων; Τὸ μάθημα δηλαδὴ που θὰ δεῖξῃ πόσα κατέχει ὁ μαθητὴς και ἂν εἶναι εἰς θέσιν ν' αὐτε- νεργῇ; Κάθε δέκα πέντε ἡμέρες, εἰς ὀλίγα μόνον σχολεῖα κάθε ὀκτώ, δίδεται θέμα εἰς τοὺς διδασκόμενους διὰ νὰ τὸ πραγματευθοῦν τόσον ὁμιλῶς ἢ ἐκλογῇ τοῦ θέματος ὅσον και ὁ τρόπος τῆς διορθώσεως εἶναι ἀτυχῆς, ὥστε ἐλάχιστα ἔχει νὰ ὀφελῆθῃ ὁ μαθητὴς. Ἀπόδειξις αὐτοῦ τρανὴ ὅτι, μεταξὺ πολλῶν ἀποφοίτων τοῦ Γυμνασίου, πολὺ ὀλίγοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ πραγματευθοῦν και τὸ ἀπλούστερον θέμα και νὰ διατυπώσουν μίαν ἰδεάν ὀποσδήποτε ἀνεκτῶς.

Ἀρκοῦμαι εἰς αὐτὰ τὰ ὀλίγα διὰ τὸ τόσον σπουδαῖον αὐτὸ μάθημα, διότι ἢ ἀποτυχία του προέρχεται κατὰ μέγα μέρος και ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν ἐπιπόνητον. Ποῖος ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου (διὰ τοὺς ἀπο- φοίτους βέβαια τοῦ Σχολαρχείου οὔτε λόγος ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ) εἶναι εἰς θέσιν νὰ χειρίζεται τὸν αὐστηρότερον τύπον τῆς καθαρευούσης ὀπου τείνει ἢ δλη διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν και ἢ κακὴ διδασκαλία τῶν Νεοελληνικῶν; Πῶς θὰ κατορθώσῃ ὁ μαθητὴς νὰ διατυπώσῃ ὅτι αἰσθάνεται, ἀφοῦ δὲν ἔμαθε νὰ διακρίνῃ ποῖος εἶναι εἰς τὴν γλώσσαν ὁ ζωντανὸς τύπος και ποῖος ὁ νεκρὸς; Πῶς θὰ δώσῃ ζῶν εἰς τὴν ἐκφρασίαν του ὅταν θηρεῦῃ μόνον λέξεις ἀρχαι- ζούσας και τρόπον εἰς τὴν σύνταξιν του που ἀδυνατεῖ νὰ τὸν χειρι- σθῇ μ' εὐκολίαν και φυσικότητα;

Πόσον ἐπίσης μηχανικῶς στοιβάξεται εἰς τὸ κεφάλι τοῦ μαθητοῦ και τὸ ἄλλο βαρὺ φορτίον τῶν διαφόρων μαθημάτων εἶναι εὐκολον

εις καθένα να έννοήση, αν αποτείνη στοιχειώδεις έρωτήσεις τότε θα πεισθή ότι ο μαθητής δεν έχει κτήμά του, δεν έχωνεψε, την ύλην που έδιδάχθη και τόσο καλά απέστηθισε. Και όμως οι μαθηται και νοημοσύνην έχουν και με φιλοπονίαν καταγίνονται εις τον πολύν δγκον των διαφόρων γνώσεων. Αποστηθίζουν διαρκώς δια ναπαντήσουν εις τας εξετάσεις, αφού ακόμη δεν έχει έννοηθη ότι αυτά δεν εκπληρώνουν κανένα σκοπόν, άλλ' είναι μόνον επίβλαβεις εις το παιδικόν σώμα και πνεύμα. Αί πολλοί δ' αυτά γνωσεις, τὰ πολλά βιβλία, ή πολύωρος διδασκαλία μόνον και μόνον δια να καταλήγουν εις άρνητικόν αποτέλεσμα! διότι ποιός άπόφοιτος άνωτέρας ή κατωτέρας σχολής μας, ή ποιός άπόφοιτος Παρθεναγωγείου είναι έφωδιασμένοι με θετικās γνώσεις και πραγματικήν μόρφωσιν δια να ήμπορέσουν ν' άντιμετωπίσουν την ζωήν με δλας της τας συνθήκας; Παραλείπω ν' άντιμετωπίσουν την ζωήν με δλας της τας συνθήκας; Παραλείπω ότι πολλοί, και αι περισσότεραι άπόφοιτοι των σχολείων μας, όσοι έχουν τον οργανισμόν αδυνατώτερον, άποδίδονται εις την κοινωνίαν με άμφίβολον υγείαν διότι ή διανοητική και άγονος υπερκόπως και ή έλλειψις των μέσων που έπρεπε ναποβλέπουν εις την σωματικήν ευεξίαν, έχουν φυσικά δλεθρίαν επίδρασιν εις την υγείαν. Πρόχειρον παράδειγμα της προνοίας μας δια την υγείαν των μαθητών ως χρησιμεύση ή άπόφασις να παραταθοῦν έφέτος τὰ μαθήματα πέραν του Μαΐου.... "Ας έπισκεφθῃ ο βουλόμενος τὰ διάφορα σχολεία την εποχήν που γίνονται εξετάσεις δια να ιδῃ άληθινούς μάρτυρας και των δύο φύλων, με ώχρα πρόσωπα και σδυσμένο βλέμμα, έτοιμους να λιποφυχήσουν! Αν θέλη δὲ και περισσότερα, ως παρακολουθήση τί γίνεται εις τας οικογενείας κατά τας διακοπάς. Οι δυστυχεῖς γονεῖς με διάφορα θεραπευτικά μέσα προσπαθοῦν ναναπληρώσουν τας άπωλείας της υγείας.

Πόσον, τονίζω, χλωαίνομεν εις στοιχειώδη ζητήματα που ή Παιδαγωγική προ πολλού τὰ έλυσε, άποδεικνύει και ή εκπαίδευσις των κοριτσιών εις τον τόπον μας. Δὲν θέλω να φύγω από τον σκοπόν που επιδιώκει ή παρούσα σύντομος μελέτη δια να έκταθῶ εις το τόσο σπουδαίον ζήτημα της γυναικείας μορφώσεως· άρκει μόνον ν' αναφέρω, αφού γενικός ο λόγος δια την εκπαίδευσιν, ότι εις αυτήν έχομεν άποτύχει από την δημοτικήν έως εκείνην που παρέχουν τ' άνωτερα Παρθεναγωγεία μας· διότι τὰ περισσότερα μαθήματα διδάσκονται εις ποσόν και ποιόν όμοίομορφα προς τὰ μαθήματα των άρρένων. Δὲν έδόθη ποτέ προσοχή, ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά εις τον κύκλον των παραστάσεων του κοριτσιού και ότι ή γυναικεία ιδιο-

συγκρασία, κατά τον καιρόν προ πάντων της αναπτύξεως του οργανισμού, δεν επιτρέπει το αυτό ποσόν πνευματικής τροφής και τον αυτόν τρόπον έπιβολής όπως εις τάγορια. Αποτελέσματα δὲ της όμοιόμορφου εκπαιδεύσεως είναι ή έλλειψις ένδιαφέροντος εκ μέρους των μαθητριών, αφού ή διδασκομένη ύλη δεν ανταποκρίνεται συχνότατα προς τον θησαυρόν των παραστάσεων που έχουν, ή σωματική, πνευματική και ήθική καχεξία και στρέβλωσις και ο φρικώδης παπαγαλισμός ο όποιος παρέπεισε και τους σοβαρωτέρους διδασκάλους να σχηματίσουν την γνώμαν, ότι τὰ κορίτσια δεν έννοοῦν, άλλ' άπλως άπομνημονεύουν, είναι δηλαδή παπαγάλοι!... Εις άλλην ευκαιρίαν έλπίζω με δεδομένα ν' άποδειχθῃ, ότι πταίει ο τρόπος της διδασκαλίας και το πρόγραμμα των μαθημάτων που κάνει τὰ κορίτσια παπαγάλους και ότι άλλος τρόπος διδασκαλίας και άλλο πρόγραμμα περισσότερον άρμόζον εις την γυναικείαν φύσιν, έδωκεν αντίθετα αποτελέσματα.

Εκπαίδευσις λοιπόν που άποτυγχάνει εις τόσα πολλά σημεῖα και έχει στοιχειώδεις και εις τ' άπλούστερα έλλειψεις, δεν είναι δυνατόν να εκπληρώση τον σκοπόν της· δια τουτο τὰ σχολεία μας, και των δύο φύλων, δεν δίνουν εις την κοινωνίαν δυνα που να ήμποροῦν να ζήσουν την ζωήν· οι άπόφοιτοι των σχολείων αυτών ούτε γνώσεις θετικās έχουν, ούτε χαρακτήρα μορφώνουν. Χειροπιαστή έπιτολαιότητα, έλλειψις αυτοπεποιθήσεως, άτελεστάτη συναίσθησις του προορισμού των, αυτά είναι τὰ έφόδια με τὰ όποια ο νέος και ή νέα της σήμερα, ο άνδρας και ή γυναίκα της αύριον, έρχονται ν' άντιμετωπίσουν την ζωήν!...

Πρέπει όμως να όμολογηθῃ, ότι δεν είναι δίκαιον να ρίπτη κανείς εις το σχολείον την ευθύνην δι' δλας αυτās τας σοβαράς έλλείψεις, αφού εινε γνωστόν ότι και το σπίτι πολυ όλίγον βοηθῃ το έργον του σχολείου και του καλού διδασκάλου, ή και πολλάκις το έμποδίζει, το δε κοινωνικόν περιβάλλον δηλητηριάζει από δλα του τὰ σημεῖα. Μόλα ταῦτα είναι άπαραίτητον όσον κ' εύνόητον, από την εκπαίδευσιν να ζητήσωμεν το μεγαλύτερον μέρος της βελτιώσεως. Εις αυτήν πρέπει να στραφῃ ή προσοχή μας, αφού αυτή δίδει εις την κοινωνίαν πάντοτε το νέον και υγιέστερον υλικόν της.

Εδύτυχως ότι όλοι έχουν άντιληφθῃ το κακόν και ή σαφής αυτή άντιληψις έγέννησε ζωηρόν τον πόθον δια την εκπαιδευτικήν μας αναμόρφωσιν. Τιμή εις τους ιδρυτās του «Εκπαιδευτικού Όμίλου» που τον πόθον αυτόν εκαμαν και σκοπόν των. Η έπιστημονική συζή-

τησις ποῦ ἀρχισαν θὰ βοηθήσῃ πολὺ νὰ εὐρεθοῦν τὰ διάφορα αἷτια τοῦ κακοῦ καὶ ἐπομένως καὶ τὰ κατάλληλα μέσα διὰ τὴν θεραπείαν του. Μ' ὄλην δὲ τὴν ἐπίθεσιν ποῦ εἶχεν ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἔχουν ἰδιαιτέρους λόγους καὶ δὲν θέλουν νὰ κινουὺν τὰ κακῶς ἔχοντα, εἶναι εὐχάριστον ὅτι ἐκίνησε καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐιδικῶν καὶ φωτισμένων ἐπιστημόνων, ποῦ ἀληθινὰ πονοῦν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μὲ τὸ κύρος καὶ τὴν εὐκρίνειαν τῆς γνώμης των καὶ τὸ θάρρος ποῦ τὴν ὑποστηρίζουν, θὰ χύσουν πολὺ φῶς εἰς ἔλα τὰ σημεῖα. Αὐτοὺς θὰ μιμηθοῦν σιγὰ-σιγὰ καὶ ἄλλοι καὶ ἴσως δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς, ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὅπως εἰς κάθε ἄλλην περίστασιν εἰς τὸν τόπον μας τοῦλάχιστον, θὰ κατορθώσῃ καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ὅσα ἡ ἐπίσημος πολιτεία δὲν κατώρθωσεν ὡς τώρα νὰ κάμῃ.

Εἶπομεν ὅτι αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος εἶναι πολλαί. Ἐναφέρονται εἰς τὰ διάφορα σημεῖα του, σπουδαιότερα καὶ δευτερεύοντα. Ἀφοροῦν τόσον εἰς τὴν διάνοιαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σωματικὴν ὑγείαν τῶν μαθητῶν· εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ διδασκάλου, τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων, εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων καὶ τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος κλπ. Θὰ ἦτο εὐτύχημα ἂν κατωρθώναμεν νὰ τὰ διορθώσωμεν ἔλα διὰ διὰ μίαν. Ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον καὶ γνωρίζομεν ὅλοι διατί, δὲν θὰ ἦτο ἀρὰ γε φρόνιμον νὰ ἐμμοῦμεθα τὸν ἱατρὸν ποῦ θ' ἀνελάμβανε νὰ θεραπεύσῃ τὸν πάσχοντα ἀπὸ πολλὰς ἀσθενείας; Νὰ φροντίσωμεν δηλαδὴ μὲ τὰ προχειρότερα μέσα, μὲ ὅ,τι σήμερον ἔχομεν εἰς τὰ χέρια μας, νὰ κτυπήσωμεν τὸ κακὸν ποῦ φέρει τὴν ἀμεσώτεραν βλάβην εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύνολον καὶ μὲ τὸν καιρὸν, ὅσον τὰ μέσα μας θ' αὐξάνουν καὶ θὰ εὐκολύνεται ἡ ἐφαρμογὴ των, νὰ βελτιώνωμεν τὰ λοιπὰ; Ἀφοῦ ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι καὶ κατωτάτη καὶ μέση καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις ἐξ ἴσου χωλαίνουν καὶ τὰ τρωτὰ ποῦ ἔχει ἡ μία κατ' ἀνάγκην πηγαίνουν καὶ εἰς τὴν ἄλλην, διατί νὰ μὴ ἐπιδιωχθῆ συγχρόνως καὶ ὅπου ἀμέσως εἶναι δυνατὸν ἡ βελτίωσις; (Πρὸς. Α. Μπούτουρα «Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῆ καὶ ποῖαν μέθοδον ν' ἀκολουθήσῃ ἡ μεταρρυθμιστικὴ μας κίνησις» Δελτίον Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ἀριθ. Α' σελ. 59-60).

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὅσον μελετᾷ κανεὶς βαθύτερα τὸ ζήτημα τῆς καχεξίας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν μας, φθάνει, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κυριώτερα αἰτία τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν κατωτάτην ἰδίως ἐκπαίδευσιν, εἶναι ἡ γλώσσα· ἔτσι δὲ σκοπιάται κατ' ἀνάγκην

εἰς τὸν γλωσσικὸν σκόπελον ὅσον καὶ ἂν ἔχη τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν ἀποφύγῃ. Ἡ διανοητικὴ στέρωσις ποῦ παρατηρεῖται εἰς τὴν κατωτέραν καὶ μέσην ἐκπαίδευσιν, ἡ ἀκαμψία εἰς τὴν ἐκφρασιν τῶν μαθητῶν, ἡ γραπτῶς ἢ προφορικῶς ἐφράζονται, καὶ ἡ ἔλλειψις σταθεροῦ γλωσσικοῦ τύπου μὲ τὸν ὅποιον νὰ κατορθώνοῦν νὰ διατυπώνουν ὅ,τι θέλουν, ἐκεῖ βέβαια ἔχουν τὴν ἀρχὴν των. Τὸ ἄλυτον γλωσσικὸν ὅ,τι θέλουν, ἐκεῖ βέβαια ἔχουν τὴν ἀρχὴν των. Τὸ ἄλυτον γλωσσικὸν πρόβλημα βλάπτει τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας, ἀπειρῶς περισσότερον φυσικὰ τὴν δημοτικὴν, τὴν βᾶσιν τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ οἰκοδομήματος, ὥστε νὰ κρίνεται ἀναγκαῖα καὶ πολὺ δικαιολογημένη ἡ ἀπόφασις τῶν ἰδρυτῶν τοῦ «Ἐκπ. Ὁμίλου» νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἄλλ' εἴτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία εἴτε ἡ πολιτεία ἀρχίσουν τὴν μεταρρυθμίσιν ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ θελήσουν αὐτὴν πρώτην νὰ μεταβάλλουν, θὰ περάσῃ καιρὸς πολὺς. Πρέπει ἐπὶ πολὺ νὰ περιμεινώμεν τὰ πορίσματα ποῦ θὰ δώσῃ ἡ νέα αὐτὴ ἐργασία, ἀφοῦ μάλιστα θὰ ληφθῆ φροντίς νὰ κτυπηθῆ ἡ κυριώτερα αἰτία τοῦ κακοῦ, ἡ διγλωσσία. Ἀπὸ τὸ βᾶσιμον πορίσμα αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἐλπίζεται ὅτι θὰ δοθοῦν τὰ μέσα διὰ τὴν ριζικὴν μεταρρυθμίσιν εἰς τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Μέχρις ὅτου ὅμως ἔλθῃ ὁ καιρὸς ποῦ θὰ δοθοῦν αὐτὰ τὰ μέσα καὶ θὰ θεραπευθῆ ριζικῶς ἐκεῖνο ποῦ θεωρεῖται, διὰ τὴν δημοτικὴν ἰδίως ἐκπαίδευσιν, ὁ κακὸς δαίμων, ἐπιτρέπεται νὰ παραμεληθοῦν οἱ διάφοροι ἄλλοι παράγοντες τοῦ κακοῦ ποῦ τόσον ἀμέσως καὶ φανερὰ βλάπτουν ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαίδευσως; Διὰ τοῦτο ἴσως νὰ νομισθῆ τολμηρὸν, ἂν θελήσῃ κανεὶς νὰ προτείνῃ ὅτι εἶναι ἀνάγκη τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, μὲ τὰς λεπτομερείας του καὶ τὴν τελικὴν του λύσιν, νὰ θεωρηθῆ δευτερεῖον πρὸς τὸ παρόν, ἂν καὶ δὲν σχετίζεται μὲ μόνην τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Μὲ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ νομισθῆ ὅτι προτείνεται νὰ παύσῃ καὶ κάθε ἐργασία διὰ τὸ γλωσσικόν. Ἀπεναντίας ἀπαιτεῖται τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐργασίας ποῦ θὰ διαλύσῃ κάθε πρόληψιν καὶ θὰ φωτίσῃ τὰς συνειδήσεις νὰ ἐννοήσουν τὸν ἐπιδιωκόμενον ἐθνικὸν σκοπὸν. Ἡ τελευταία ἐξέγερσις διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἔδειξε πόση ὑπάρχει πρόληψις καὶ κακὴ ἀντίληψις, ἀφοῦ εὐρέθησαν καὶ σοβαροὶ ἐπιστήμονες ποῦ δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑβρίσουν προδότας ὅσους μὲ κάθε θυσίαν προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸν ἐθνικὸν μαρασμόν.

Χωριστὰ ὅμως ἀπὸ κάθε γλωσσικὴν ἀνάμειξιν εἶνε ἀπὸ τώρα δυνατόν νὰ προληφθοῦν στοιχειῶδη σφάλματά μας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ποῦ μ' ὅλον των τὸ στοιχειῶδες ἔφεραν ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Εἶναι δηλαδὴ δυνατόν νὰ ληφθῆ πρόνοια διὰ τοὺς ὑγιεινοὺς πρώτιστα δρους

σύμφωνα με τούς όποιους επιβάλλεται ή λειτουργία τών διαφόρων σχολείων μας. Είναι εύκολον από τώρα να έλαττωθῆ τὸ υπερβολικόν φορτίον τών γνώσεων, να δοθεῖν δδηγίαι από τούς ειδικούς παιδαγωγούς — έχομεν εὐτυχῶς πολλούς και καλούς — εις τούς διδασκάλους πῶς να διδάσκουν και βελτιώσουν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας των. Δὲν ἀπαιτεῖται σκέψις και πολλή συζήτησις διὰ να καταργηθῆ τὸ ὑπάρχον σύστημα εις τὰς ἐξετάσεις.

Μία ματιὰ εις τὰ προγράμματα τών διαφόρων τύπων τών σχολείων μας πειθεῖ καθένα, ὅτι διὰ να καταρτισθοῦν τὰ περισσότερα αὐτὰ προγράμματα, δὲν εἰργάσθη νοῦς και πείρα παιδαγωγοῦ· διὰ τοῦτο και κάθε τύπος σχολῆς, εἴτε κλασικῆς εἴτε πρακτικῆς, πολὺ ὀλίγον φθάνει εις τὸν σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκει. Μ' ὀλίγην δμως καλὴν θέλησιν ἤμπορεῖ να διορθωθῆ ἀπὸ τώρα και τὸ κακὸν αὐτὸ ποῦ τόσα δυσάρεστα φέρει και ἀντι οὐσιαστικῆς δίδει τυπικὴν μόρφωσιν. Μὲ τὴν καλὴν τῶν ἐπίσης θέλησιν εἶναι δυνατόν ὅσοι ἐργάζονται εις ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως να ἐνώσουν τὰς προσπάθειάς των διὰ να διώξουν τὴν σχολαστικότητα και να πατάξουν τούς τύπους ποῦ ἀπονεκρώνουν τὸ μυαλό.

Διὰ τὸ σύνολον, εἴπομεν, τῆς ἐκπαιδεύσεως τὸ γλωσσικὸν ζήτημα με τὰς λεπτομερείας του πρέπει να θεωρηθῆ δευτερευόν πρὸς τὸ παρὸν· διὰ τὴν μέσην μάλιστα ἐκπαίδευσιν θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον να καταγίνεταῖ εις τὰς λεπτομερείας αὐτάς, ἀφοῦ ἀκόμη πολλὰ εις τὸν προφορικὸν τύπον τῆς γλώσσης δὲν ἔχουν λάβει τὴν σταθερὰν μορφήν ποῦ μόνος ὁ χρόνος και ἡ χρῆσις θὰ τοὺς δώσουν. — Ἐπειδὴ δμως εἶναι φανερόν ὅτι ἡ γλώσσα τείνει διαρκῶς εις τὸν ἐξομαλυσμὸν, ἤμπορεῖ ὁ ἐξυπνος διδάσκαλος, ἀπὸ τὰς τάξεις ἰδίως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου και ἄνω εὐκολώτερα, πολὺ να συντελέσῃ εις αὐτὸν τὸν ἐξομαλυσμὸν και να ὠφελήσῃ και τὸ ζήτημα γενικῶς και τὸν μαθητὴν του ἰδιαίρως· ἀρκεῖ να θελήσῃ να ἐργασθῆ χωρὶς προκατάληψιν. Ὁ διδάσκαλος δηλαδὴ ποῦ ἐμελέτησε καλὰ τὸ ζήτημα και ἐνόησε τὴν βαρῦτητα του δι' ὄλην τὴν ἐκπαίδευσιν, ἤμπορεῖ να ὀδηγή τὸν μαθητὴν του, και ὅταν συνθέτῃ εις τὴν Νεοελληνικὴν και ὅταν ἐρμηνεύῃ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, να μεταχειρίζεται τούς ζωντανούς και ὄχι τούς νεκρούς τύπους τῆς γλώσσης. Θὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ ἐκεῖνο ποῦ ἀπαιτεῖ τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα και εις τὸ ὅποῖον ἡ ἄρμονία μᾶς ὀδηγεῖ. Πρέπει να παύσῃ ὁ διδάσκαλος να λέγῃ εις τὸν μαθητὴν ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι χυδαῖος ὁ ἄλλος εὐγενής! τούναντίον διὰ να διευκολύνῃ τὸν μαθητὴν να αἰσθανθῆ τὴν ἄρμονίαν τοῦ ζωντανοῦ γλωσσικοῦ τύπου και να τὸν

προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν ἄγονον ζήτησιν τών ἀρχαϊζόντων τύπων — τών νεκρῶν δηλαδὴ — εἶναι ἀνάγκη να τὸν διδάξῃ με ἀπλοῦστατον και σαφῆ τρόπον, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ ζωντανῆς και νεκρᾶς γλώσσης και να τὸν πείσῃ να μεταχειρίζεται τὴν ζωντανὴν γλώσσαν, διότι ἀπ' αὐτὴν θὰ ἐξαρτηθῆ ἡ πραγματικὴ μόρφωσις του· ἐνθ, ἂν προσηλώνεται εις τούς ἀρχαϊζόντας τύπους, θὰ πάθῃ διανοητικὴν στείρωσιν. Ἀναφέρω ὅτι εις τὸν μαθητὴν θὰ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀναγκαῖαι αὐταὶ αἱ ἐξηγήσεις, διότι εἶναι κακοσυνειθισμένος να διακρίνῃ χυδαίους και εὐγενεῖς τύπους και δὲν θὰ θέλῃ να μεταχειρίζεται ζωντανούς ἐκεῖ ὅπου ἡ καλαισθησία και ἄρμονία τὸ ἀπαιτεῖ.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ λείψῃ ἀπὸ τούς μαθητάς ἡ μεταδοθεῖσα εις αὐτούς ἀπὸ τούς δασκάλους τῶν ἰδέα τῆς χυδαιότητος διὰ τύπους ὠρισμένους και σιγὰ-σιγὰ θὰ μορφώσουν τὸν γραπτὸν τῶν λόγων σύμφωνα πρὸς τὸν ζωντανὸν προφορικὸν και θὰ κατορθώσουν ν' ἀποδίδουν ὅτι αἰσθάνονται, ὅτι σκέπτονται και ὅτι θέλουν. Τὰς ἰδέας αὐτάς ἀπὸ τὸ σχολεῖον θὰ μεταδώσῃ ὁ μαθητὴς εις τὴν κοινωνίαν και με τὸν καιρὸν, ὅταν πλέον ἐννοηθῆ τὸ σφάλμα ποῦ ἐγένετο εις βάρος τῆς ζωντανῆς γλώσσης, θὰ λείψουν αἱ ὑβρεῖς διὰ τούς προδότας και προστύχους και τὰ παρόμοια, και θὰ θελήσουν να συνεννοηθοῦν ὄλοι και να βοηθήσουν τὸ ἔργον εις τὸν ὁμαλὸν του δρόμον ἀντὶ τών ἐμποδίων ποῦ τοὺς κάνει τώρα ἡ πλάνη να τοῦ βάζουν.

Ἐὰν τὸ σχολεῖον, μακριὰ ἀπὸ κάθε προκατάληψιν, θελήσῃ με σοβαρότητα να ἐργασθῆ κατ' αὐτὸν περίπου τὸν τρόπον εις τὰ γλωσσικά του μαθήματα, θὰ προσφέρῃ μεγίστην ὑπηρεσίαν· διότι θὰ συντελέσῃ μαζί με τούς ἄλλους παράγοντας — θέατρον, δημοσιογραφίαν κλπ. — εις τὴν προσέγγισιν τοῦ γραπτοῦ και προφορικοῦ τύπου τῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον του δὲ θὰ εἶναι τέλειον ἔθνικῶς ἂν, κοντὰ σ' αὐτά, δώσῃ σοβαρὰν σημασίαν εις τὴν διδασκαλίαν τών Νεοελληνικῶν και διδάσκῃ τὸν μαθητὴν ὄχι μόνον τί ἦσαν πάλαι ποτὲ οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί του, ἀλλὰ τί εἶναι και τί πρέπει αὐτὸς να γίνῃ σήμερον διὰ να ἔχῃ τὸ ἔθνος του πραγματικὴν ὑπόστασιν.

Εἶναι δὲ δυνατόν κάθε διδάσκαλος εἴτε εις τὴν κατωτέραν εἴτε εις τὴν μέσην, εὐκολώτερον, ἐκπαίδευσιν ἀνήκει, να ἐργασθῇ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τὴν γλώσσαν χωρὶς να εἶναι ἀπὸ τώρα ὀποχρεωμένος να ταχθῆ εἴτε με τὴν ἀρχαϊζούσαν ἢ αὐστηρὰν καθαρεύουσαν εἴτε με τὴν ἀπλὴν και ἀσημάτιστον εις τὰ καθέκαστα προφορικὴν. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας διὰ τὴν γλώσσαν και με τὴν βελτίωσιν τών διαφόρων ἄλλων ἀτελειῶν, πολλὰ τὰ καλὰ θὰ δώσῃ ὁ

διδάσκαλος και θά προπαρασκευάσῃ διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον τὸ σύνολον τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ δεχθῆ διὰ τὴν ριζικὴν μεταρρύθμισίν της τὰ μέσα ποῦ θά ἔχῃ ἐφαρμόσει πλέον μὲ τὴν ἰδιαιτέραν του και συστηματικὴν ἐργασίαν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἴτε ἡ πολιτεία τὸ κάμει, εἴτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Πρέπει μάλιστα νὰ προστεθῆ ὅτι, ἂν κάμῃ αὐτὴν τὴν ἐργασίαν τὸ σύνολον τῆς ἐκπαιδεύσεως, θά βοηθήσῃ πολὺ τὸ συστηματικώτερον ἔργον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· διότι θά ἔχῃ φωτίσει ἀρκετὰ τὴν κοινωνίαν, ὥστε νὰ ἡμπορέσῃ νὰ δεχθῆ τὰς ὑγιειντέρας ἀρχὰς και ν' ἀπαλλαγθῆ ἀπὸ τὴν πρόληψιν ποῦ ὀδηγεῖ φανερά εἰς τὴν πλάνην.

11/VI/911.

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΧΡΙΣΤΑΚΟΥ

δ. φ.

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Τὰ διάφορα γραφέντα ὅπ' ἐμοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως ἐσκόπουν νὰ συνεισφέρω τὸ κατ' ἐμὲ εἰς ὅτι πρὸ παντὸς ἔχομεν ἀνάγκην, εἰς καθαρισμόν δηλαδὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὰ ζιζάνια και δημιουργίαν καθαρῶν ἀντιλήψεων, παρεξηγήθησαν εἰς τινὰ μέρη ἀπὸ πολλοὺς, κυρίως μὲν ἀπὸ ἐκείνους κατὰ τῶν ὁποίων ἐστρέφοντο, ἀλλὰ μερικὰ και ἀπὸ τοὺς τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Ἡ διπλῆ αὐτὴ παρεξήγησις ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν κυρίαν σκέψιν μου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν σημερινὴν ὀξυτάτην διαίρεσιν ἡμῶν εἰς τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν τὴν θεωρῶ φιλολογικὴν. Εἰς τὴν ἐξέλιξίν μας ἐπῆλθεν διαταραχὴ, ἡ ὁποία ἔγινε κυρίως ἡ ἀρχὴ ὅχι μόνον τῆς νεωτάτης φάσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ και ὅλης τῆς ἐπιστημονικῆς καχεξίας. Ἐν μέσῳ τῆς διαταραχῆς αὐτῆς και τῆς ἀπαραιτήτου ἀντιδραστικῆς πρὸς αὐτὴν μερίδος ἐκινήθησαν ὅλα σχεδὸν τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἡμῶν και αἱ ἐκ τούτων πρακτικαὶ μας τάσεις, αἱ ὁποῖαι ὡς μὴ ἀνατρέχουσαι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν και μὴ ἔχουσαι τὴν ἀναγκαίαν παντοψίαν, ἀλλὰ κινούμεναι ὑπὸ ἀρχὰς καθωρισμένας ἐκ τῶν προτέρων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἔχῃσι τὰ τρωτὰ των.

Εἰς τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον φαίνεται τόσον ζωτικὸν δι' ἡμᾶς, τὸ γλωσσικόν, δὲν ἐλέχθη ἀκόμη πλήρης ἡ ἀλήθεια οὔτε ἔγινε ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ καθ' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις. Φρονῶ ὅτι ὁ μέλλον τελειωτικῶς νὰ πραγματοποιηθῆ τὰ κατ' αὐτὸ πρέπει νὰ διακρίνῃ κυρίως τέσσαρας ἐκφάνσεις αὐτοῦ, τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν λογοτεχνικὴν και τὴν πρακτικὴν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς συμπεράσματα βέβαια και πειστικὰ δι' ὅλους. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ δὲν ἔγινε ἔως τώρα και ἴσως θά ἀργήσῃ ἀκόμη πολὺ νὰ γίνῃ, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ. Θά προσπαθήσω μὲ ὀλίγας λέξεις νὰ κάμω ἀντιληπτὸν τί ἐννοῶ.

Ἐπιστημονικὴν μορφήν τοῦ ζητήματος ἐννοῶ ἀφ' ἑνὸς τὴν ἱστορίαν καθόλου αὐτοῦ και τὰ ἐξ αὐτῆς διδάγματα και τὴν ἐξέτασιν τῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπιδραβεῖς εἰς μεγάλην κλίμακα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ τί εἶναι τὸ ὄρθον ἐπιστημονικῶς κατὰ τὰς γλωσσολογικὰς ἀρχὰς. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μορφῆς αὐτῆς σχεδὸν δὲν ἐθίχθη καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε συζητήσεις μας, ἐνῶ παραδόξως τὸ δεύτερον φαίνεται σχεδὸν ἐξηγητημένον, διότι ὅλα τὰ ὑπὲρ και τὰ

κατὰ ἐπιχειρήματα φαίνεται ὅτι ἐλέχθησαν. Πόσον ὅμως ἀνεπαρκές εἶναι τοῦτο δεικνύουν τὰ ἀποτελέσματα μας τὰ πρακτικά, τὰ ὁποῖα δὲν παρουσιάζουν σηματικὴν ἐκ τούτου βελτίωσιν. Μόνον διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας τοῦ ζητήματος καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κακῶν τάσεων θὰ ἐπέλθῃ ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου ἔχομεν πρὸ παντὸς ἀνάγκην, ἡ δημιουργία ὀγιῶς Κοινῆς γνώμης, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῇ πᾶσα μεταρρυθμισὶς ἐπιτυχῶς ἀνευ ἐμποδίων. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηγοῦνται τὰ ὅσα ἔγραψα ἄλλοτε εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος τοῦ «Δελτίου»¹ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὀμίλου, τὰ ὁποῖα ἐφάνησαν ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενα ἐντελῶς εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γεγονότων ἐδικαιολογήθησαν ἀρκετά, νομίζω. Καὶ εἰσερχόμεθα τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν δευτέραν μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν συγγενεστάτην πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, τὴν κοινωνικὴν.

Σχετικῶς μὲ τὴν μορφήν αὐτὴν εἶπον κατὰ εἰς κάποιον ἀρθρον μου, τὸ ὁποῖον παρεξηγήθη ἀπὸ πολλοὺς. Δηλαδή ὅτι «χρειαζόμεθα ἓνα νέον Ψυχάρην, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα ἄλλο γερὸν κτύπημα θὰ ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὸ βῆμα σημειωτόν, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν κρατοῦν πολυχρόνιοι μοιραῖαι ἐπιδράσεις». Μὲ αὐτὸ ἠνθούον ὅτι ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ ζητήματος εἶναι τόσον σοβαρὰ καὶ ἀπαιτεῖ τόσον ἰσχυρὸν καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτήρα, ὥστε ὁ μέλλων νὰ εἴπῃ πλήρη τὴν ἀλήθειαν καλὸν θὰ ἦτο νὰ μένῃ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, διότι ἴσως ὁ βίος τοῦ θὰ γίνῃ ἀβίωτος ἐδῶ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ τάσεις αἱ ἐσφαλμέναι, ἀναμιχθεῖσαι μὲ πάθη προσώπων ἢ ὀμάδων, λαβοῦσαι μορφήν κοινωνικῶν καθεστώτων ἀποκλειόντων ἐλευθερίαν λόγου κατ' αὐτῶν, ἡ ὁποῖα τοιοῦτοτρόπως εἰς εὐρὴν κοινωνικὸν κύκλον θεωρεῖται «ὄβρις» (!), ἀπαιτοῦν καὶ ἀξίαν φιλολογικὴν μεγάλην καὶ δύναμιν γραφίδος ἔξοχον καὶ σθένος ψυχικὸν ὄχι σύνθητες καὶ αὐτοθυσίαν πολλήν. Ἐν μικρὸν παράδειγμα ἔστω τὸ ἐπιστημονικὸν ἔκτρωμα, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως παρουσιάσθη ὑπὸ ἱεροσεταστικὴν μορφήν «Ἐπιτροπὴ Ἀμύνης τῆς γλώσσης». Ἡ παλαιὰ ἐπιστημονικὴ πλάνη τῆς διαιρέσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς «δόκιμον» καὶ «διεφθαρμένην» πρακτικὸν ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν περιφρόνησιν τῆς συγχρόνου ζωῆς. Εἰς ἔγκεφάλους Μιστριωτικὸς περαιτέρω ἢ σύγχρονος ζωῆς μετεβλήθη εἰς «ὀπονομευτήριον», εἰς «σκώληκα», εἰς «σῆψιν, καταστροφὴν, θάνατον, ἀποκτονίαν». Εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀφιλοσοφῆτους ἔγκεφάλους τοὺς μὴ ἐννοοῦντας ὅτι ὁ ἐπιστήμων δὲν δικαιούται νὰ ἐξέλθῃ πέραν τοῦ

¹ Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις.

κυρίου κύκλου τῆς δράσεώς του τῆς ἐπιστημονικῆς, ὅπου τὸ χρέος του εἶναι νὰ κατορθώσῃ νὰ πείσῃ γενικῶς (ἄλλως θὰ εἶναι ὄχι ἐπιστήμων, ἀλλ' ἀφιλοσόφητος ἢ κομματάρχης ἢ πολιτικὸς ἢ διπλωμάτης), πρὸς τοὺς ὅτι τὸ κοινωνικὸν ἄτομον οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τῶν βουλήσεων τῶν ἄλλων, ἀνεπτύχθη περαιτέρω ἡ ἰδέα τῆς καταδιώξεως τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν δῆθεν τὸ ἐν ἀσθενικαῖς φαντασίαις γεννηθέν, ἐν τῇ πραγματικότητι ἀσύλληπτον καὶ χιμαιρικὸν κουφάρι τοῦ Μαραθωνομάχου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ σύγχρονός μας ζωὴ καὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῶν ἀντιλήψεων ἔχει φυσιολογικῶς πολλοὺς θιασώτας, ἐκλήθη δημαγωγικῶς «ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς» καὶ «ἡ εὐγενὴς τοῦ πανεπιστημίου νεολαία» εἰς ὑποστήριξιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔχρειάζετο νὰ πεισθοῦν οἱ δύο οὗτοι παράγοντες, πρᾶγμα δύσκολον καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ὑπὸ ἔποψιν κοινωνικῆν, ἐφευρέθησαν ψεύδη ἀντὶ ἐπιχειρημάτων καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἐπιβλητικὴ καὶ ἱερὰ ἰδέα τοῦ Πατριάρχου διὰ νὰ συρθῇ ἡ κοινωνία ἀναξιοπρεπῶς ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξεγείρεται μὲν ἀγρίως ἡ κοινωνία, «ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ καὶ οὐρανογαίτονος Ταυγέτου μέχρι τοῦ ἐπόπτου τῶν Τημενιδῶν τοῦ Ὀλύμπου», ἀλλὰ συνθήως μετὰ τὴν ἐξέγερσιν καὶ τὴν ἐκφρασιν τῆς δῆθεν γνώμης τῆς (δηλαδή τῆς γνώμης ἢ μᾶλλον τῆς ἀγνωμίας τῶν ὑποκινούντων αὐτὴν) ἐπιδίδεται εἰς τὰ ἔργα τῆς, διήλθεν ἴσως διὰ τῆς ἰδέας τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἀμύνης ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσιν ἀρχὴ διαρκῆς ἡμεπίσημος ἐν τῇ Κράτει, οἷονεὶ γλωσσικὸν ἐλεγκτικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον μετὰ τινὰς ἀναγκαίας «μεταρρυθμίσεις» (!) (ὀμοίως πάντως μὲ ἐκεῖνας τὰς ὁποίας ὑπηνήχθη ἐν Πάτραις ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀμύνης) νὰ διεξάγῃ τοῦ λοιποῦ ἐν συνθήκαις καὶ συμβολαίοις τὴν ἐκπαιδευτικὴν ὑπηρεσίαν μετὰ τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργείου καὶ οὕτω κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ κρίνουν ἐκάστοτε οἱ μαχαραγάδες οὗτοι τῆς φυλῆς ἀν κινδυνεύει ἢ ὄχι αὐτῇ. Ἄν εἰς ὅλα αὐτὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἄλλη ὑπολαθάνουσα ἴσως αἰτία τῶν γεγονότων τούτων, νὰ ἀνακτῆσῃ δηλαδή τὸ φιλολογικὸν τοῦτο κόμμα τὸ ἔδαφος, ὃ ἔρχισε νὰ χάνῃ ἀπὸ τινος καὶ ἐν τῇ σχολῇ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διὰ τοιούτων κινήματων, τότε ἐννοεῖται πλήρως τὸ κατασκευάσμα τῆς Ἀμύνης. Ὅταν εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ ζητήματα καὶ γεγονότα ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῶν λεχθῆ ἢ ἀλήθεια ἐκτενέστατα τοιοῦτοτρόπως, θὰ ἐπέλθῃ μὲν κοινωνικὴ βελτίωσις μεγάλη θάττον ἢ βράδιον, ἀλλὰ ἀμφίβολος θὰ εἶναι ἡ τύχη τοῦ «ἀναιδούς» (!) τούτου ἐπιστήμονος.

Τὴν τρίτην μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν λογοτεχνικήν, δὲν κρίνω καλὸν νὰ ἀναπτύξω ἐδῶ, ἀλλὰ περιορίζομαι μόνον νὰ εἶπω συντόμως ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπλουστέρα καὶ ἡ μᾶλλον διαφεύγουσα τὴν ἐξέτασιν. Ὁ μέλλον μέγας λογοτέχνης θὰ δώσῃ μίαν μούντζα εἰς τὰς προλήψεις καὶ θὰ χρησιμοποίησῃ τὸ μέσον του, τὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς οὐσίας, τὴν ὁποίαν θὰ σοῦ ἐμπνεύσῃ ἡ μεγαλοφυΐα του. Καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν τετάρτην μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν πρακτικὴν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ τὸ κύριον ἀποτέλεσμα. Τὸ ἐν μέρος αὐτῆς, τί γλῶσσαν μεταχειρίζεται κάθε ἀνθρώπος εἰς τὰς ἀτομικὰς πρακτικὰς του χρήσεις καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν γενικῶς τῶν ἰδεῶν του, δὲν τὸ θεωρῶ σπουδαῖον καὶ νομίζω ὅτι κακῶς γίνεται λόγος δι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς θιασώτας τῆς μίας μερίδος καὶ ἀπὸ τοὺς θιασώτας τῆς ἄλλης μερίδος. Κάθε κοινωνικὸν ἄτομον εἶναι ἤδη ὀργανισμὸς ἀναπτυχθεὶς, ἐλεύθερος καὶ κάθε πρόθεσις ἐπεμβάσεως ἐπ' αὐτοῦ πέραν ἀπαθοῦς καλλιλογικῆς κρίσεως εἶναι ἀνελεύθερος καὶ ἀφιλοσόφητος. Ἄν δὲ γίνῃ σκέψις καὶ περὶ ἐκδιασμοῦ τινος εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς γίνεται εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν γλωσσαμυντόρων διὰ τοὺς ἀντιθέτους, τοῦτο πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς καθαρὰ κακοήθεια πλέον. Ἡ σκέψις εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἀπορῶ πῶς γίνεται λόγος μακρὸς δι' αὐτήν. Ἀνεπτύχθη εἰς τὴν κοινωνίαν ὅπως ἡμπόρεσα καὶ ἐπέτρεπον αἱ δυνάμεις τῆς ἀντιλήψεώς μου, ἀπέκτησα ἐν ὄργανον διὰ νὰ ἐκθέτῃ τὰς ἰδέας μου καὶ νὰ γίνωμαι ἀντιληπτὸς εἰς τοὺς ἄλλους καὶ θὰ προαχθῶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεώς μου εἰς τὴν ἄλλην ἐργασίαν μου. Τὸ γλωσσικὸν ὄργανον εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν εἶναι κτῆμα ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦ ὡς μέσον διὰ νὰ φέρω εἰς σχέσιν τὸ ἄτομόν μου πρὸς τὸ περιβάλλον. Ὅποιος θέλει ἡμπορεῖ νὰ μὲ ἀναγινώσκῃ εὐχαρίστως καὶ νὰ μὲ ἔννοῃ, εἴτε καθαρῶς εἶμαι, εἴτε δημοτικίζων, εἴτε μαλλιαρίζων, ὅποιος δὲν θέλει, ἅς πάρῃ τὸν ἀέρα του. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀντιλήψις εὐτυχῶς ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὴν κοινωνίαν μας καὶ ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπισήμως πρότινος. Δι' αὐτὸ εἶπον εἰς κάποιον ἄρθρον μου ὅτι κυρίως ἡμεῖς δὲν ἔχομεν γλωσσικὸν ζήτημα τώρα, ἀλλὰ ἐκπαιδευτικόν. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀνήκω εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦν τόσον φοβερόν πρᾶγμα τὴν διάταξιν τοῦ Συντάγματος περὶ ἐπισήμου γλώσσης, ἀφοῦ, ὅτι λέγεται ἐκεῖ γίνεται πραγματικῶς τώρα καὶ ἄλλως δὲ πρόκειται περὶ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ. Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα ἂν ἔπρεπε νὰ γίνῃ τοῦτο. Βεβαίως δὲν ἔπρεπε, διότι εἶναι μία οἴονει ἐπίσημος ἔμμεσος ἀναγνώρισις τῆς ἀδυναμίας τῆς παρ'

ἡμῶν ἐπιστήμης καὶ παιδείας. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει καὶ τὴν καλὴν του ὄψιν, ἡ ὁποία ἀπορῶ πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν ὄλων. Εἶναι ἡ Καθμεία νίκη καὶ ἡ διὰ τῶν ἰδίων ὄπλων αὐτοκτονία τῶν γλωσσαμυντόρων. Ἀφοῦ «ἐνίκησεν ἡ φυλὴ» (ἀδιάφορον ἂν ἡ φυλὴ ἐνίκησε τὴν φυλήν!), τώρα πλέον δὲν ἔχομεν ἀνάγκην γλωσσαμυντόρων, διότι «τὸ ζήτημα ἔληξε». Τρομάρα τους! Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος οὐτε ἤρχισε κἄν, ὅλη δὲ ἡ μέχρι τοῦδε ταραχὴ προεκαλεῖτο ὑπ' αὐτῶν ἀπλῶς «ἵνα μὴ ἐν τῇ ἀφανείᾳ διατελώσι». Θὰ ἐθεώρουν ὁμῶς πρᾶγματι φοβερόν τὸ πρᾶγμα ἂν ἐπεκράτει ἡ ἰδέα τῶν γλωσσαμυντόρων περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἄρθρου, διότι ἐδῶ πρόκειται νὰ γίνῃ ἐργασία ἐπὶ τῆς πείρας στηριζομένη διὰ νὰ διαρρυθμισθῇ καταλλήλως ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ὁποία χωλαίνει ὁμολογουμένως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐσφαλμένας κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ διὰ τὸ γλωσσικὸν ὄργανον αὐτῆς. Ἡ διαφώτισις τῶν ἀντιλήψεων ἀνήκει κυρίως εἰς τὸ πανεπιστήμιον τὸ μέλλον νὰ παρασκευάσῃ πεφωτισμένον διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ ὑγιᾶ Κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μέλλον. Ἡ ἄλλη ἐργασία ἀνήκει εἰς τὴν ὄρωσαν γενεάν ἐν εὐρυτέρῳ μέτρῳ καὶ διακρίνεται εἰς δράσιν ἀτόμων, δράσιν ὁμάδων καὶ δράσιν γενικὴν τῆς πολιτείας. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ νὰ γίνῃ ἐργασία ἀποτελεσματικὴ, ἅπαξ διὰ παντὸς πρέπει νὰ ἐκλείψῃ ἡ κακῶς ἐπικρατήσασα ἰδέα τῆς κοινωνίας ὅτι πρόκειται περὶ προσβολῆς τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀφορᾷ μόνον τὸ μέλλον, ἀποκλείει τὰς ἀπὸ τρίτου ἰδέας τοῦ μὴ κατέχοντος κατὰ βάθος ὅλα τὰ σχετικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα καὶ καλὸν εἶναι διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ πᾶσα γλωσσαγωγία ἔξω τῶν σχετικῶν κύκλων καὶ μάλιστα τῶν ἐδικῶς ἐργαζομένων ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐμπράκτως νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα τι, ὅπερ θὰ παρουσιάσουν ἴσως βραδύτερον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν πρὸς χρησιμοποίησιν. Καὶ ἐδῶ ἡ ἰδέα εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἀπορῶ πῶς χωροῦν παρεξηγήσεις. Πρόκειται περὶ τῆς ὅσον τὸ δυνατόν σκοπιμώτερας μορφώσεως τοῦ λαοῦ. Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοιαύτης ἐργασίας ἀτόμων ἢ ὁμάδος ἰδιωτῶν, πρέπει νομίζω νὰ ἀποσκορακισθῇ ὡς ἀφιλοσόφητος καὶ ἀνελεύθερος ὁ ὅρος «ἐργάζεται ἀντεθνικῶς». Κανείς δὲν δικαιούται νὰ ἀνυψῶνῃ τὰς γνώμας του μόνος του εἰς «ἔθνικὰς» καὶ καλὰ καλὰ μάλιστα, ἂν ἐνεργῶς δὲν μετέχει ἐν τῇ πείρᾳ τοιαύτης ἐργασίας, οὐτε περὶ τῆς σκοπιμότητος ἢ τοῦ ἀσκοποῦ αὐτῆς δύναται νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν προτέρων. Διὰ τοῦτο ἀνήκω εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εὐνοοῦν κατ' ἀρχὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου καὶ εἰς τὰ δύο μέρη, τὰ ὁποῖα φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ὡς

πρόγραμμά του, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται οὗτος δὲν υἱοθετεῖ θεωρίας γλωσσικὰς ἐκ τῶν προτέρων, ὅπερ θὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερός του κίνδυνος. Διότι καὶ ἂν ὁ Ὀμιλος περιορισθῆ εἰς τὸ κατ' ἐμὲ ἀναγκαιότερον ἐπὶ τοῦ παρόντος μέρος τῆς ἀποστολῆς του, νὰ ὑποστηρίξῃ δηλαδὴ τοὺς ἐκ τῆς πείρας μέλλοντας νὰ καταρτίσωσι τὰ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ὑπὸ ἐποψίν διδακτικῶν βιβλίων, συστήματος καὶ ὀργανισμοῦ καὶ προσαρμοσέως τῆς ἐν τῷ σχολείῳ αὐτοῦ μελλούσης νὰ παρέχεται ἐκπαίδευσίς πρὸς τὸ νῦν καθεστῶς, θὰ προέλθῃ ὠφέλεια καὶ ὄχι βλάβη. Ἄλλὰ καὶ ἂν οὗτος προβῆ εἰς τὸ μέλλον εἰς Ἰδρυσίν τοῦ σχολείου του, δὲν βλέπω διατί νὰ ἐμποδισθοῦν τὰ μέλη αὐτοῦ, ἀφοῦ παρουσιάσουν εἰς τὴν πολιτείαν σαφὲς τὸ πρόγραμμά των, νὰ ἐκπαιδεύουν τὰ τέκνα των ὅπως νομίζουσι προσφορότερον αὐτοί, ἀφοῦ μάλιστα ὑπάρχει ἐλπίς ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ παρεχομένη ἐκπαίδευσίς ἡμπορεῖ εἰς τὸ μέλλον τελειοποιουμένη διαρκῶς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν αὐτήν. Ὡστε οὕτω τιθεμένων τῶν ζητημάτων ἐντελῶς ἀπορός εἶναι ἡ κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ καταφορά, ὡς καὶ γενικῶς ἡ κατὰ παντὸς τοῦ δεικνύοντος αὐτενέργειάν τινα εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα. Πρέπει ἀπαξ διὰ παντὸς νὰ κολλήσῃ εἰς τὰ μυαλὰ τῶν διαφόρων φωνασκούντων ἀσκόπως παρ' ἡμῖν ὅτι ἀξίωμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι ὅτι πᾶσα κίνησις καὶ δρᾶσις, ὅσον ἐκτεταμένη καὶ ἂν εἶναι, στηρίζεται εἰς ἀρχὰς ἐσφαλμένες, θὰ καταπέσῃ ἀφ' ἐαυτῆς θάττον ἢ βράδιον ἀνευ ἄλλης ἐνεργείας. Ἄλλως βεβαίως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ ἐπιστήμου δράσεως τῆς πολιτείας, διότι τότε θὰ πρόκειται περὶ κοινῆς ἀγαθοῦ, ἀλλὰ τούτου ἀπέχομεν πολὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἴσως θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀκόμη διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτό. Ὡστε ἀπορωθὲν πρὸς τί ὁ ἀσκοπος θόρυβος, ἀφοῦ τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀκόμη εἰς οὐσίαν, εἰς σύστημα, εἰς ὀργανισμούς, πρὸς τί ἡ ἀψικρορία νὰ νομίζωμεν ὅτι ἔχομεν νὰ κάμωμεν μετὰ ζήτημα ἡμερῶν, ἐνῶ πρόκειται περὶ ἐργασίας μακρῶν ἐτῶν, πρὸς τί αἱ κεναὶ θεωρίαι, ἀφοῦ τὸ ζήτημα ἀνεμίχθη μετὰ πολλοὺς ἄλλους παράγοντας καὶ εἶναι ἡ ἀρίστη εἰκὼν ὅλης τῆς ἐπιστημονικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καὶ κοινωνικῆς μας καχεξίας. Πρὸς τί ὅλα αὐτὰ, ὦ βέλτιστε Μιστριῶτα καὶ Σ' ;

Μετὰ τὰς ἐξηγήσεις μου αὐτὰς ἐννοεῖται καλύτερον καὶ ἡ ἀπολογία μου κατὰ διαφόρων καλοθελητῶν, οἱ ὅποιοι ἔρριψαν ἐπ' ἐμοῦ τὴν μομφὴν ὅτι «κατεπιχειροῦμαι ζώντων τε καὶ τεθνεώτων!» διὰ τῶν γραφομένων μου καὶ μετὰ προσέβαλον διὰ τοῦτο ἀναξιοπρεπῶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὅπως περιέγραψα ἐν τῇ «Ἀκροπόλει». Τοῦναν-

τίον ἐγὼ βλέπων τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας μας εἰς τὸ ζήτημα ἀνεξαρτήτου Κοινῆς γνώμης εἶχα ἀνέκαθεν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀλήθεια, δι' ἧς καὶ μόνης θὰ διορθωθῆ ἡ κατάστασις, πρέπει νὰ λέγεται βαθμῆδον παρ' ἡμῖν, ἀκριβῶς ὅπως ὁ ὀδοντοίατρος μετὰ διαρκεῖς ναρκώσεις θεραπεύει τοὺς πονοῦντας ὀδόντας. Καὶ πραγματικῶς συγκεκαλυμμένως εἶπον εἰς πολλὰ τὴν ἀλήθειαν, ἕως ὅτου παρασκευασθῆ τὸ ἔδαφος διὰ νὰ λεχθῆ αὐτὴ πλήρως. Ἄν εἰς τὰ ζητήματα διὰ τὰ ὅποια κατηγορήθην ἔλεγον μᾶλλον ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἦμην πολὺ ἐκτενέστερος, δριμύτερος καὶ ἐπομένως ἴσως πολὺ δυσσαρεστότερος. Ἄδυναμία καὶ πάθη ἠνώθησαν εἰς κόμμα, ἐν ᾧ ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τεμενᾶ διὰ τοὺς φίλους, καταδιώξεως δὲ ἀπηνοῦς διὰ τοὺς ἀντιθέτους ἀναγκασθέντος χάριν ἀμύνης νὰ συσπειρωθῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς «ἀγέλην»! Ἐκ ταύτης τινὲς μὲν «ἐβαλανηφάγουν», τινὲς δὲ καὶ «ἐν ἀχύροις ἐνέμοντο»! Ὁ ὀρθὸς λόγος κατ' ἀρχὰς κατεδιώκετο, ἔπειτα παρεξηγεῖτο καὶ τέλος ἔλειψεν ἐντελῶς. Συνεπεία τούτων τινὲς ἐπιστήμονες ἐπαθον αὐταπάτην ἐκ τῆς διαρκούς μακαριότητος, τινὲς δὲ μετεβλήθησαν ἀπὸ ἐπιστημόνων εἰς πολιτικούς χάριν τῶν συμφερόντων τοῦ κόμματος, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐτήρησαν τὴν ἀξιοπρεπείαν των. Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶχον τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀναγκαιῶς καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἐκπαίδευσιν. Γενικὸν δὲ ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ αἰσχος τοῦ νὰ παριστάμεθα πρὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἔχοντες ὡς ἀρχηγὸν τῆς πνευματικῆς μας κινήσεως ἓνα Μιστριῶτην. Αὐτὸ εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ διάγραμμα, καθ' ὃ θὰ γραφῆ ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἡ ἐνδεδειγμένη πορεία τῶν νέων ἐπιστημόνων, ἂν εἶναι εὐσυνειδητοὶ (οὐδεὶς δὲ ἀληθῆς ἐπιστήμων δύναται νὰ εἶναι ἀσυνειδητός), εἶναι ἀδιαφορία πρὸς τὸ καθεστῶς τοῦτο καὶ ἀνθρώπις τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ μέλλοντος νὰ δημιουργήσῃ ὕγια Κοινὴν γνώμην, εἰς ἣν δι' αὐστηρὰς κριτικῆς νὰ καταγγέλλωνται εἰς τὸ μέλλον αἱ ἐκάστοτε παραβάσεις τῶν ἰδεῶν. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶμαι ἐγὼ «ἀκαταλόγιστός τις», ἀλλ' οἶονεὶ πρόδρομὸς τις τῶν ἐπιστημόνων τῆς νέας ταύτης σχολῆς. Μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ λέγοντες ταῦτα ἐν τῇ διηγεσίᾳ μακαριότητι αὐτηπάθησαν, ἐγὼ δὲ εἶμαι ἐκ τῶν αἰρόντων τὰς ἀμαρτίας τῆς καταστάσεως ταύτης. Θὰ προστεθῆ πιθανῶς καὶ δεῦτερος καὶ τρίτος καὶ τέταρτος καὶ..... «πάντοτε τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὴν νεότητα». Ἰθρῖσα, λέγει, τὸν μακαρίτην Κόντον! Δὲν ἕθρῖσα, ἀλλ' εὐπρεπῶς καὶ συγκεκαλυμμένως εἶπον ὅτι ἐν τῇ Berliner Philologische Wochenschrift καθαρὰ περὶ αὐτοῦ.

Και γενικῶς δὲ δὲν εἶπον πλήρη τὴν ἀλήθειαν, ἢ ὅποια θὰ λεχθῆ
 πληρέστερον προσεχῶς. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἀπορῶ πρὸς τί ὁ τόσος
 φανατισμός. Εἰργάσθη ὁ μακαρίτης, ὠφέλησεν, ἐτίμησε τὸ Ἑλληνι-
 κὸν ὄνομα. Τιμῶμεν τὴν μνήμην του καὶ ἐργαζόμεθα καὶ ἡμεῖς
 περαιτέρω ἀνεξαρτήτως τῶν τυχόν κακῶν του ἐπιδράσεων. Ὑπὸ δὲ
 πρακτικὴν ἔποψιν τοιαῦται κακαὶ ἐπιδράσεις ἐξ αὐτοῦ ὁμολογοῦνται
 παρὰ πολλοῖς. Ἄδικάτατα κρίνουν, λοιπόν, οἱ λέγοντες ὅτι διέπραξα
 τὴν ἀσέβειαν νὰ ὑβρίσω τὴν μνήμην του, ἐνῆ ἐγὼ κατὰ καθήκον μου
 ὡς ἐπιστήμονος ἤσοησα ἐλαφρὰν τινα κριτικὴν μόνον. Ὑβρισα λέγει,
 τὸν κοσμητόρα Βάσην! Ἄν ἔλεγον μᾶλλον ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλή-
 θειαν περὶ αὐτοῦ, θὰ διερρήγγυον τὰ ἱμάτιά μου διότι παρὰ τῶν παι-
 δευθέντων ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐγκατασταθέντων εἰς τὰς ἀνωτάτας
 λειτουργίας ἔπειτα ἄλλα καὶ οὐχὶ τοιαῦτα ἀναμένει ἢ ἐπιστήμη.
 Μήπως δὲν ἀρκοῦν εἰς αὐτὸν τὰ φιλολογικὰ ἀνδραγαθήματα, τὰ ὅποια
 ἔγιναν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου, καὶ τὰ ἐκ τούτων
 πρακτικὰ ἐρείπια, τὰ ὅποια μᾶς παρεδόθησαν, ἀλλὰ θέλει ἴσως νὰ
 ἀναγνωρισθῆ τῶρα ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μακαρίτου ὡς ἀόρατον στέμμα
 καθεστῶς τριάκοντα τυράννων ἀποπνιγόντων πᾶσαν ἐλευθερίαν σκέ-
 φως καὶ φιλοτίμου δράσεως, ἵνα ὁμοιάσῃ καὶ ἡ νεολαία τοὺς προγε-
 γεννημένους; Ἡμεῖς θέλομεν ὁμόνοιαν πλέον καὶ ἔξω βαλόντες τοὺς
 ἐφιάλτας δὲν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιτρέψωμεν νέας διαιρέσεις
 εἰς «χρηστοὺς» καὶ «ἀγελαίους» δευτέρας γραμμῆς. Δὲν ἔπαυσα νὰ
 τιμῶ καὶ θὰ ἐξακολουθήσω νὰ σέβωμαι τὸν καθηγητὴν μου τὸν ἀσχο-
 λούμενον εἰς τὸ κύριον ἔργον του, ἀλλὰ κατὰ παντὸς τυράννου τῆς
 σκέψεως ἡμῶν, φρονῶ ὅτι ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐπέλθῃ ἀντίδρασις
 σοβαρά. Ἄδικοῦσι, λοιπόν, οἱ λέγοντες ὅτι ὑβρισα ἐγὼ τὸν σεβαστὸν
 κοσμητόρα. Ὑβρισα, λέγει, τὸν πρῦτανιν Ζολώταν! Κύριε ἐλέησον!
 Κατὰ τὴν μᾶλλον ἀπροκάλυπτον ἀλήθειαν, ὁ ἅγιος πατήρ συνετά-
 ξατο τῇ σατανᾷ ἀντὶ νὰ ἀσχολῆται ἡσύχως εἰς τὰ τοῦ κλάδου του,
 ὅπου ἀπολαύει τιμῆς, καὶ μὲ τὰ ἀνδραγαθήματά του τῆς Ἀμύνης
 καὶ τὰ ἄλλα γλωσσικὰ καμώματα κατῴρθωσε νὰ ἐκθέσῃ σοβαρώτατα
 τὸ πανεπιστήμιον. Ἐσφαλμένως, λοιπόν, κρίνουν οἱ λέγοντες τοῦτο.
 Ὑβρισα, λέγει, τὸν καθηγητὴν Μιστριώτην! «Βαλανηφαγοῦσι» κατὰ
 τὸν μακαρίτην. Περὶ αὐτοῦ δὲν ἐλέχθη ἀκόμη ἢ ἐπιστημονικὴ καὶ
 κοινωνικὴ ἀλήθεια πλήρης. Μέρος τι ἤθελε νὰ εἴπῃ βουλευτὴς τις,
 ἀλλ' ἀπετράπη ἐν τέλει. Οὐτε εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ αὕτη ἐπὶ τοῦ
 παρόντος, ἂν ὁ γεραρὸς καθηγητὴς παύσῃ νὰ μᾶς παρέχῃ τὰς «πολυ-
 τίμους» ἐκδουλεύσεις του! Τὸ ἀπαιτεῖ ἄλλως τε καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς

τὴν ἡλικίαν. Ἄν εἶπον ὀριμὸν τι κατ' αὐτοῦ, τοῦτο ἔπραξα κατὰ
 καθήκον, διότι ὁ ἐπιστήμων δὲν πρέπει νὰ μένη ἀπαθὴς πρὸ γενικῶν
 κινδύνων. Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸν πρὸ πολλοῦ εἰς τὰς χεῖράς του
 μεταβλήθη εἰς ζήτημα διαταράξεως τῆς τάξεως καὶ εἰς οἰκονομικὴν
 ἀνακλίνουσιν του ὑπ' αὐτοῦ ἐνδεδειγμένη εἰς πᾶσαν κυβέρνησιν θὰ
 εἶναι ἢ σύλληψις του ὡς ταραξίου. Οὐδὲν ἀτομικῶς ὡς ἄνθρωπος
 ἔχω κατὰ τοῦ καθηγητοῦ, ὅπως καὶ κατ' οὐδενὸς ἄλλου, καὶ εἶμαι
 ἔτοιμος ἔξω τῆς γλωσσικῆς καὶ ἐθνικῆς λόξας των καὶ ἐντὸς τῶν
 νόμων καὶ καθηκόντων των νὰ τοῖς παράσχω πᾶσαν ἄλλην τιμὴν,
 ζητωκραυγᾶζων μάλιστα τὸ vivat Mistriota vetustus multos
 annos! Ἄλλ' ὡς ἐπιστήμων ἀσχολούμενος περὶ τὰ Νεοελληνικὰ
 καὶ ἐπομένως καταλληλότερος πολλῶν γλωσσαμυντόρων νὰ
 κρίνω τὰ σχετικὰ ζητήματα, κατὰ καθήκον σύμβολόν μου θὰ ἔχω
 πάντοτε τὸ pereat Mistriotismus malus, qui totam Graeciam
 stupefecit.

Meliores Psychare, feliciores Krumbachero erimus.

A. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ

O. GHIBU

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

[Το ακόλουθο κεφάλαιο είναι μεταφρασμένο από το βιβλίο του κ. O. Ghibu, *Der moderne Utraquismus oder die Zweisprachigkeit in der Volksschule*. Langensalza, 1910. [Κεφ. Β', σ. 8-26]. Σχολική διγλωσσία υπάρχει παντού, όπου το σχολείο αναγκάζεται να έχει για επίσημο όργανό του άλλη γλώσσα από εκείνη που μιλάν τα παιδιά. Η σχολική διγλωσσία έχει και πολλές μορφές και πολλούς βαθμούς, αναλόγως του σκοπού για τον όποιον επιβάλλεται στα παιδιά ή ξένη γλώσσα, του τρόπου με τον όποιον τους επιβάλλεται, της σχέσης, όπου έχει ή επίσημη γλώσσα του σχολείου με τη γλώσσα των παιδιών και των δικαιωμάτων, που αναγνωρίζονται και στη μητρική γλώσσα.

Ο συγγραφέας εξετάζει κυρίως την νεώτερη, την πολιτική όπως την ονομάζει, διγλωσσία, που δημιουργήθηκε κυρίως στο 19^ο αιώνα μαζί με το ξύπνημα της εθνικής συνείδησης των λαών. Τότες αν σένα κράτος ετύχαινε να μη μιλάν ολοι οι κάτοικοι την ίδια γλώσσα, ή κυρίαρχη φυλή ζητούσε να αφομοιώση τις άλλες επιβάλλοντας σαυτές τη γλώσσα της και δημιουργώντας σχολεία διγλωσσικά. Ο συγγραφέας, ο όποιος κατάγεται από την Ουγγαρία όπου ο αγώνας μεταξύ των διαφόρων φυλών είναι οξύτατος, μελέτησε το ζήτημα αυτό σε όλο του το πλάτος και πρό πάντων από την παιδαγωγική του μεριά. Μαθητής του καθηγητή της παιδαγωγικής στη Jena W. Rein, είχε δια τα επιστημονικά εφόδια γι' αυτή του τη μελέτη. Το έργο του απ' ού έγινης δεχτό για ένατσημι διατριβή από τον W. Rein εδημοσιεύθηκε έπειτα στη σειρά των παιδαγωγικών μελετών, που βγαίνει στη Langensalza με τον τίτλο «Pädagogisches Magazin».

Το έργο αξίζει να μελετηθῆ και από τους Έλληνες δασκάλους. Ενδιαφέρει πρό πάντων τα ελληνικά σχολεία της Τουρκίας, που έχουν κι' όλας και ίσως σε λίγο θάχουν ακόμη δεινότερα να παλαίψουν προς τους Τούρκους για την έσωτερική τους λευτεριά και για τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας, ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού σχολείου.

Μά ενδιαφέρει ακόμα και τους δασκάλους του ελεύθερου Βασιλείου, γιατί ο συγγραφέας στη σελ. 7 του βιβλίου κατατάσσει στα διγλωσσικά σχολεία και τα δημοτικά σχολεία της Ελλάδος. Η ελληνική όμως διγλωσσία δεν είναι ολότελα ή ίδια με εκείνη, που εξετάζει ο συγγραφέας.

Εδώ δημιουργήθηκε από πολλούς παράγοντες. Γι' αυτό πρέπει να μελετηθῆ ξεχωριστά και η μελέτη θά γίνει αργότερα στο Δελτίο του Όμιλου.

Μά στο κεφάλαιο αυτό που δημοσιεύουμε εξετάζεται πρό πάντων ένα άλλο ζήτημα, ζήτημα σημαντικό απ' τη φιλοσοφία της αγωγής, που έμετε εδώ ούτε το θέσαμε καθόλου ακόμα, αν και τόσος πολύς λόγος γίνεται γύρω μας για παιδαγωγική και στον ήμεροταίο τύπο σοφού επίσημοι άνδρες βράφτουν και κόφτουν σε άτελειωτα άρθρα για τα βαθύτερα και δυσκολότερα προβλήματα της φυλής. Φόρο, βλέπατε κατά της αυτορκεκλάμας δεν έβαλεν ακόμη το κράτος. Κατά πόσο είναι σεσα-στό και αναφαίρετο το δικαίωμα, που έχει ο πολίτης να διαπλάσῃ τον έαυτό του με ένα δικό του ιδανικό αγωγής και παιδείας; Και κατά πόσο είναι απόλυτο το δικαίωμα, που θέλει να έχῃ το κράτος να υποβάλλῃ όλους τους πολίτες σένα δικό του ιδανικό και να τους εκπαιδεύῃ με τον ίδιο τρόπο, υποτάσσοντάς τους σε σχολικούς οργανισμούς, που το άτομο μπορεί ίσως να τους θεωρῇ αντίθετους προς τις συνθήκες της ζωής, προς τις φυσικές και ψυχολογικές του προδιαθέσεις, προς την ιδεολογία, που άπάνω της θέλει να στηρίξῃ τη ζωή του;

Το ζήτημα είναι σημαντικό και άλλοῦ εσυζητήθηκε από μεγάλους φιλοσόφους και κοινωνιολόγους και παιδαγωγούς. Στην Ελλάδα όπως δεν υπάρχει ως τώρα καμιά φιλοσοφία και καμιά βαθύτερη σκέψη για τα φαινόμενα και της άτομικής και της κοινωνικής και δημόσιας ζωής, έτσι έλειπεν ολότελα και κάθε φιλοσοφία της ελληνικής παιδείας. Όπως σε όλα εκπαιρεύσεν ή έλλειψη κάθε κριτικής επίγνωσης της πραγματικότητας και των όρων, που απ' αυτήν πηγάζουν για κάθε οργανισμό, που θέλει να είναι ζωντανός, ή ρουτίνα, ή έτοιμη αντίγραφη της εργασίας των ξένων και ο κομπογιανντισμός, έτσι και στην ελληνική παιδεία. Τώρα είναι πιά ή ύστατη στιγμή. Κοντά στο άλλο πρακτικό και θεωρητικό του έργο, μά από τις σημαντικότερες ύπηρεσίες, που θάχῃ να προσφέρῃ στην ελληνική αναγέννηση ο εκπαιδευτικός δμυλος, θά είναι να προσπαθήσῃ να δώσῃ στην παιδεία της ελληνικής φυλής τη φιλοσοφία της, το ιδεολογικό της θεμέλιο στην πραγματική νεοελληνική ζωή, το μόνο, που θά την δώσῃ από τον τυφλόν εμπειρισμό στην περιοχή της επιστήμης και θά την κινή αληθινόν όργανο έκπολιτισμού της φυλής].

1) Είδαμε, πώς ή πολιτική μεταχειρίζεται τη σχολική διγλωσσία για ναποροφάῃ τα μη όμόγλωσσα λαϊκά στοιχεία αφομοιώνοντάς τα πρώτα με τη γλώσσα και ύστερα και με το φρόνημα και την ούσία της κυρίαρχης φυλής και πώς το σκοπόν αυτό ζητάει να τον πιτύχῃ σκεπάζοντάς τον με την πρόφαση πώς θέλει τάχα να δυναμώσῃ σε όλους την αγάπη της πατρίδας. Έτσι λοιπόν ή πολιτεία όχι μόνον επιβάλλει αυθαίρετα σένα μέρος του λαού τη δική της γλώσσα, μά και άρνιεται στις άλλες γλώσσες τις λαϊκές κάθε δικαίωμα ζωής. Μά τότες γεννιέται το ζήτημα: Είναι τάχατε το κράτος, σάν κράτος, τελικός σκοπός της ζωής και πρέπει να θυσιάζεται για την έπιτυχία των σκοπών του ή λευτεριά των πολιτών, για είναι μόνο μέσο, για να βρισκῃ ο πολίτης ύποστήριξη στους σκοπούς και στους αγώνές του και σύμφωνα μ' αυτή του την ύπόσταση πρέπει και να διαμορφώνεται; Την άπάντηση στο σπουδαίο αυτό ζήτημα θάφήσωμε να μάς τη δώσουν δυο σημαντικοί συγγραφείς.

Ο Robert von Mohl λέει: «Δεν είναι σωστό να χρησιμοποιήται ο άνθρωπος για απλό μέσο σκοπών πολιτειακών. Τουναντίον ή πολιτεία είναι μέσο για τους σκοπούς του πολίτη¹». Και ο Schiller λέει ακόμα καθαρώτερα: «Η μέγιστη πολιτεία είναι έργο ανθρώπινο. Ο άνθρωπος είναι έργο της άφταστης μεγάλης φύσης. Η πολιτεία είναι δημιουργημα τυχαίο, εν φῶ ο άνθρωπος είναι εν αναγκαίον. Και τί άλλο κάνει λοιπόν την πολιτεία μεγάλη και τιμημένη παρά οι δυνάμεις των ατόμων, που την άποτελοῦν; Η πολιτεία είναι άποτέλεσμα

¹ R. von Mohl, Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. 3 έκδ. 1 том. σ. 522 (παρά Dr. A. Mann, Das Verhältnis des Staates zum Bildungswesen σ. 89).

μόνο της ανθρώπινης δύναμης, έργο της σκέψης, μά ό άνθρωπος είναι αυτή ή πηγή της δύναμης, ό δημιουργός της σκέψης¹».

Απ' αυτά βγαίνει τό συμπέρασμα, πώς απ' ού ή πολιτεία δέν είναι τελικός σκοπός, μόνο μέσο για την επίτυχία της εύδαιμονίας στη γή, όχι μόνο δέν έχει κανένα δικαίωμα να περιορίζει τή λευτεριά τών πολιτών, μά και είναι ίσα ίσα υποχρεωμένη να κάνει ό,τι μπορεί για να τούς αναπτύξη τις ύπάρχουσες προδιαθέσεις και να τούς ασφαλίξη πνευματική λευτεριά, γιατί έτσι μόνο μπορεί με έμπιστοσύνη να στηριχτή σ' αυτούς.

Γιατί «μιά πολιτεία που έχει καθαρή τή συνείδηση και έμπιστοσύνη στον έαυτό της και πίστη στην αξία της, αυτή έμπιστεύεται και τό λαό. Και πάλι άμα ή πολιτεία δέν έχει έμπιστοσύνη στον ίδιο τον έαυτό της, τότε φοβάται και τούς ίδιους τούς πολίτες της» όπως λέει ό Paulsen².

Ό περιορισμός της πνευματικής λευτεριάς τών πολιτών, τό μεταχείρισμά τους για άπλό μέσο σκοπών πολιτειακών είναι σημάδι άρρώστειας, γι' αυτό λέει πολύ σωστά ό R. Eucken. «Αποδοκιμάζουμε την άπόλυτη κυριαρχία του κράτους, γιατί καταπιέζει την αυτοτέλεια της προσωπικότητας και έτσι θυσιάζει την έσωτερική αξία τών πνευματικών αγαθών για άπλες έξωτερικές σκοπιμότητες».

2) Τό να καταρρίχωνται οι πολίτες και να γίνονται μέσο αντί σκοπός είναι ή μέγιστη προσβολή τών δικαιωμάτων τους και φέρνει τό χειρίστα αποτελέσματα και για τό άτομο και για τό έλο, δηλαδή και για την πολιτεία. Αντίς να μεγάλωνουν οι έσωτερικές βουλευτικές δυνάμεις, κολοδιώνονται, αντίς να αυξάνη ή αυτενέργεια, γεννιέται ή άδιαφορία και τό μη χάνεσαι, που χωρίς άλλο θα κατακτήση σε κοινωνική άνηθικότητα. Ένας λαός που αντί να αυτοκυβερνιέται αφήνει να τον κυβερνούν, δηλαδή άδιαφορεί για την ήθική αξία εκείνων, που τον κυβερνούν, χάνει την δύναμή του.

Ό ιστορικός Treitschke³ λέει: «Είναι αδύνατο ένα έθνος ζωντανό νάφήση να τό σέρνουν απ' τή μύτη, κάθε δυνατός λαός αισθάνεται την ανάγκη μένα οιονδήποτε τρόπο ό ίδιος να διευθύνη τον έαυτό του».

Άμα ή πολιτεία θέλη τό αντίθετο για τούς πολίτες της, άμα τούς παίρνη τή λευτεριά για να μπορη να τούς «διοικήση», τότες τούς καταδικάζει να ναι όκνοι και άνίκανοι. Αν όμως τούς αφήνη τή λευτεριά να κανονίζουν οι ίδιοι τή ζωή τους, τότες θα ξεχυθη σε λίγο ή έσωτερική τους δύναμη. Γιατί «άμα οι άνθρωποι είναι λεύτεροι, όλες οι δουλιές προοδεύουν καλύτερα, όλες οι τέχνες άνθουν ώραιότερα, όλες οι επιστήμες άπλώνονται. Η λευτεριά κάνει και τούς οικογενειακούς δεσμούς στενώτερους και τούς γονιούς κάνει να φροντίζουν με πιότερο ζήλο για τά παιδιά τους και ή αύξηση του κοινού πλούτου τούς κάνει ίκανώτερους να πραγματοποιούν τούς πόθους των γι' αυτά».

Άνάμεσα σ' ελεύτερους ανθρώπους γεννιέται ζήλος και καλύτεροι δασκάλιοι βγαίνουν εκεί, όπου ή τύχη τους εξαρτάται από την εργασία τους, παρά εκεί που κρέμεται απ' την προαγωγή, που περιμένουν παθητικά απ' τό κράτος¹».

Τό κράτος λοιπόν είναι υποχρεωμένο να δίνη στους πολίτες την εύκαιρία να αναπτύξουν όλες τις δυνάμεις των και να μη βάζη κανένα έμπόδιο στην εξέλιξη της προσωπικότητάς των.

3) Αυτό είναι καθήκον του κράτους. Ό δέ σκοπός, που επιδιώκει κάθε πολιτεία, δηλ. ή μόρφωση πιστών πολιτών, απ' αυτό τό καθήκον ίσα ίσα υποστηρίζεται. Έπειδή αγάπη και πίστη στην πατρίδα δέν εινε ή εξέαρτηση από κάποια δύναμη, που να έμπνέη φόβο, ούτε ή με τή βία εκμάθηση μιανής γλώσσας άχρηστης και χωρίς αξία και άκόμη λιγώτερο ό κρύος και έξωτερικός σεβασμός μερικών τύπων, που ή παραμέλησή των φέρνει τιμωρία, μόνο είναι ή έσωτερική θέρμη, που δένει αιώνια τον άνθρωπο με τό χώμα, όπου γεννήθηκε, ή ένθουσιώδικη προθυμία για άγώνες και θυσίες για την ασφάλεια και την ίερή του λευτεριά. Απόδειξη τά λόγια δύο άνδρων, που δέν τούς έλειπε βέβαια γνήσια αγάπη της πατρίδας.

«Φιλοπατρία, λέει ό Luden², είναι ή αγάπη για κείνες τις συνθήκες, που μάς χρειάζονται για να αναπτύξουμε ελεύτερα τις δυνάμεις μας, για να μορφώσουμε τον νού μας. Έτέοια αγάπη γεννάει τή χαρά να είναι κανένας πολίτης σενα κράτος και τον ώραιο πόθο να κληροδοτήση αυτό τό αγαθό και στους απογόνους του και τή μεγάλη

¹ Schillers Briefwechsel mit Lotte, 1 tom. σ. 143.

² Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung σ. 159.

³ Treitschke, Politik 6' έκδ. Β' tom. σ. 506.

¹ Wilhelm von Humboldt, Ideen zu einem Versuch die Wirksamkeit des Staates zu bestimmen σ. 74.

² Luden, Statsweisheit (πολιτ. Δ' A. Mann, 18. μ. σ. 16).

προθυμία να θυσιάση κανείς τα πάντα γι' αυτό, γιατί είναι το πολυτιμότερο απ' όλα τα αγαθά. Το χῶμα που άπάνω του υπάρχουν αυτές οι τόσο πολύτιμες για μᾶς συνθήκες, μᾶς γίνεται ιερό, γιατί εκεί μᾶς χαρίζεται ἡ ἐλεύθερη ανάπτυξη καὶ τὸ γλυκὸ συναίσθημα, πὸ τῆ συντροφείας.

«Ἐκεῖ, πὸ πρώτη φορά για σένα ἔλαμψεν ὁ ἥλιος τοῦ θεοῦ, ὅπου πρώτη φορά για σένα ἔλαμψαν τὰ στέρια τοῦρανοῦ, ὅπου οἱ κεραυνοὶ τοῦ σάποκάλυφαν για πρώτη φορά τὴν παντοδυναμία του καὶ τὰνεμὸδροχά του σοῦ φύσηξαν ἱερὴ φρίκη στὴν ψυχή, ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀγάπη σου, ἐκεῖ εἶναι ἡ πατρίδα σου. — Ἐκεῖ πὸ τὸ πρῶτο ἀνθρώπινο μάτι με στοργὴν ἀπάνω στὴν κούνια σου ἔγυρε, πὸ ἡ μάνα σου πρώτη φορά στὴν ἀγκαλιά της σέσῆκωσε καὶ ὁ πατέρας σου σοῦ στάλαξε στὴν ψυχή τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γνώσης, ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀγάπη σου, ἐκεῖ εἶναι ἡ πατρίδα σου¹». Στερέωση λοιπὸν τῆς φιλοπατρίας θὰ πῆ νάφήνη κανείς αυτές τις ἐσωτερικές δυνάμεις νὰ ξεδιπλώνονται ὀλοτελα. Τότες ἡ φιλοπατρία γίνεται δύναμη. Μὰ νὰ ἰσχυρίζεται κανείς, πὸς μιά γλώσσα, πὸ δὲν εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ, καὶ πὸ με τῆ βία ἐπιβάλλεται στοὺς πολίτες, εἴμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ὄλες αυτές τις ἀξίες, εἶναι μεγάλη πλάνη. Καὶ νὰ κατηγορῆ κανείς για προδότες τῆς πατρίδας ἀνθρώπους, πὸ με τὴν ἱερώτατη θέρμη εἶναι προσκολλημένοι στὴ γῆ πὸ τὸς γέννησε μόνο καὶ μόνο, γιατί ἀγαποῦν τὴ γλώσσα, πὸ μιλοῦν, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη, καὶ δὲν μποροῦν καθόλου νὰ ἐνθουσιαστοῦν για μιὰν ἄλλη, πὸ τὴν θεωροῦν ἀχρηστή, εἶναι μεγάλο λάθος τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, πὸ στάλῃθεια θέλουν τὸ καλὸ τῆς χώρας των. Ἡ διγλωσσία, ὅπου ἀφύσικα ὑπάρχει, εἶναι κάτι νεκρὸ, μηχανικὸ, καὶ με ὄση βία κι' ἂν προσπαθοῦν νὰ τὴ στεριώσουν, δὲν μποροῦν νὰ καταφέρουν τίποτε.

«Ἐνα ἀπ' τὰ φανερώτερα διδάγματα τῆς ἱστορίας, λέει ὁ καθηγητῆς *W. Rein*², εἶναι, πὸς πνευματικὰ κινήματα δὲ μποροῦν νὰ ἐμποδιστοῦν με μέσα μηχανικά. Ἐκεῖ ὅμως, ὅπου ἴσως με ἐξωτερικὴ βία καταπνίγονται, ἐκεῖ συγχρόνως σφραγίζεται ὁ τάφος κάθε πνευματικῆς ζωῆς».

4) Ἄς ἐξετάσουμε ὅμως τώρα τὸ ἐξῆς ζήτημα. Ἐχει τὸ κράτος τέλος πάντων τὸ δικαίωμα νὰ δεσπόζῃ με τέτοιον ἀπόλυτο τρόπο

¹ *E. M. Arndt, Über Freiheit und Vaterlandsliebe.*

² *W. Rein, Paedagogik in systematischer Darstellung I tom. σελ. 517.*

ἀπάνω στὴν παιδεία τοῦ λαοῦ, ὅστε νὰ ἀποκλείνῃ ὀλοτελα κάθε ἄλλο παράγοντα ἐκπαιδευτικὸ; Ἐχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαναγκάξῃ τοὺς πολίτες νάχουν μόνο τὴ μὸρφωση, πὸ αὐτὸ θέλει; Ὅτι τὸ κράτος δικαιώνεται νὰ ἐνδιαφέρεται για τὴν ἀγωγή τῶν πολιτῶν του, κανείς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ὅτι ὅμως εἶναι δικαίωμα τοῦ νάνακατώνεται σὲ ὄλα τὰ ζητήματα τῆς παιδείας, για νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν παντοδυναμία του καὶ νὰ ὀποδουλῶνῃ τοὺς πολίτες σὲ μιὰ οἰαδήποτε τάση, πὸ αὐτὸ θέλει, εἶναι πάρα πολὺ ἀμφισβητήσιμο.

Δὲ θέλουμε νὰ πάρουμε τὴ μονομερῆ νεανικὴ θεωρία τοῦ *W. von Humboldt*¹, πὸς «ἡ δημοσία παιδεία βρίσκεται ὄλως διόλου ὄξω ἀπ' τὰ σύνορα, πὸ ὀρίζουν τὴ δρᾶση τοῦ κράτους», μὰ δὲν μποροῦμε καθόλου νὰ παραδεχτοῦμε πὸς τὸ κράτος πρέπει νάχῃ τὸ μονοπώλιο τῆς παιδείας καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δημιουργῆ τέτοιους νόμους, ὅπου μαῦτοὺς νὰ ἐπηρεάζεται ὁ χαρακτήρας τοῦ λαοῦ. Δικαίωμα τοῦ καὶ καθῆκόν του εἶναι νὰ παίρνῃ στὰ χέρια του τὸ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι παράγοντες νὰ φροντίσουν γι' αὐτὸ. Πέρα ἀπ' αὐτὸ ἡ πολιτειακὴ ἐνέργεια σωστὸ εἶναι μόνο νάχῃ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ, «νὰ κἀνῃ οἰα ὀ οἰα τὴ βοήθεια τοῦ κράτους περιττή²». Πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ ἐλεύθερη δρᾶση σὲ ὄλους τοὺς ἐνεργοὺς παράγοντες τῆς παιδείας. «Ἡ νομοθεσία, πὸ ἀναφέρεται στὴ μὸρφωση τῶν πολιτῶν, πρέπει νάφήνη ὄσο μπορεῖ πλατύτερο κύκλο στὴν ἐλεύθερη ἐνέργεια, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ δημιουργηθῇ ἔτσι λιγώτερη ὀμοιομορφία καὶ γαλήνη καὶ ἡ διακυβέρνηση νὰ γίνῃ λίγο κοπιωδέστερη» λέει ὁ *Fichte*³.

Ἐκεῖ, πὸ ἡ πολιτεία ἀκολουθαί ἄλλη πορεία, ὅπου ἀντὶ στὰ ὀψιστα αὐτὰ ζητήματα τῆς προσωπικῆς μὸρφωσης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξασφαλίζῃ στοὺς πολίτες τὴ λευτεριά, τοὺς ὀποτάσσει σὲ δρακόντειους νόμους, ἐκεῖ τὸ σκολειὸ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ὄργανο τοῦ πολιτισμοῦ, παρὰ ἀναγκαστικὰ γίνεται ἐμπόδιο τοῦ πολιτισμοῦ⁴. Γιατὶ ἔμα ἐπιβάλλεται με τὴ βία σένα λαὸ ἀντὶ τοῦ σωστοῦ ἔνα ἀφύσικο σκολειὸ, τότε τὸ σκολειὸ αὐτὸ ὄχι μόνο ἀνώφελο εἶναι μὰ γίνεται καὶ ὄλεθριο. «Ἄμα ταραξῆς τὸ φυσικὸ δρόμο τῆς παιδείας ἐνὸς λαοῦ,

¹ *W. v. Humboldt, Ideen κ.τ.λ. σ. 75.*

² *Dr. A. Mann, Das Verhältnis des Staates zum Bildungswesen σ. 81.*

³ *J. G. Fichte, Reden an die deutsche Nation σ. 258.*

⁴ Ὁ *Fichte*, ζητάει ἀπὸ ἔνα πολιτισμένο κράτος νὰ βοηθῇ ὄλα τὰ εἶδη τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦ χωρὶς νὰ κατατυραννά κανένα. (*Kolt. R. Eucken, Die Lebensanschauungen der grossen Denker σ. 449.*)

του κλονίζεις τὰ ἐσώτερα βάθη τῆς ὑπαρξῆς του» λέει ὁ *Schleiermacher*¹.

Ὁ *Herder* δὲ γνωρίζει μεγαλύτερο κακό, πού νά μπορῆ κανεῖς νά κάνῃ σένα λαό ἀπό τὸ νά τοῦ ἀρπάξῃ τὸν ἔθνικόν του χαρακτήρα τὴν πνευματικὴν του ἰδιοφυῖα καὶ τὴν γλῶσσά του².

Γι' αὐτὸ ἀπορρίπτομεν ὀλότελα τὴν ἐπέμβαση τῆς πολιτείας σὲνα ἔδαφος, πού οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νά περιέχεται στὸν κύκλον τῆς δυνάμεις τῆς καὶ στηρίζουμε τὴν ἀπαιτήσή μας στὰ λόγια ἀκόμα δύο πρόμαχων τῆς ἐσωτερικῆς λευτεριάς.

«Δὲ μπορεῖ νά βασταχῆ ἡ θεωρία, πὼς ἡ κυβέρνηση πρέπει νά διευθύνῃ ἀποκλειστικὰ τὴν παιδεία τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνυπόφορη δεσποτεία, ἐπειδὴ μιὰ κυβέρνηση, πού ἔχει τὴν δύναμη νά διαμορφώῃ ὅπως θέλει τὶς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν νεανικὴν ηλικία, ἤμπορεῖ καὶ νά σκλαβώσῃ τὸ λαόν, ὅπως θέλει³.

Γιὰ τὸν πολίτη δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη συμφορὰ, ἀπὸ τὸν καταναγκασμὸν τῆς συνειδήσεως, ἀπ' τὴν παράδοση τῶν παιδιῶν του σὲ σχολεῖα, πού τὰ θεωρεῖ τόπους χαλασμοῦ, ἀπ' τὸ παιδομάζωμα, πού μὲ τὴν βία σέρνει τὰ παιδιά στὸ στρατόπεδον τῶν ἀντιθέτων, γιὰ νά τὰναγκάσῃ νά γίνουσι δούλοι ἀντιθέτων ἰδεῶν⁴.

Ἀκόμα δὲ δὲν πρέπει νά μᾶς ξεφύγῃ καὶ μιὰ ἄλλη μεριά τοῦ προβλήματος, δηλαδὴ ἡ θλιθερὴ ἐπίδραση τοῦ πολιτικοῦ κομματισμοῦ στὰ σχολεῖα. Ἐπειδὴ τὰ κόμματα⁵ θέλουσι πάντα νά χρησιμοποιοῦν τὸ σχολεῖον γιὰ ὄργανον τῶν διαφόρων σκοπῶν τους, καταστᾶται τὸ σχολεῖον παιχνίδι τῆς κομματικῆς παλίστροφας καὶ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τοῦ προορισμοῦ του. Τὸ κακὸ αὐτὸ καταστᾶται σὲ κράτη

¹ *Schleiermacher*, Über den Beruf des Staates zur Erziehung. Abhandl. d. Berliner Akademie 1814.

² (*W. Rein*, Deutsche Schulerziehung σ. 271).

³ *Stuart Mill* (παρὰ *Fr. Knecht*, Die Staatserziehung ist im Prinzip verwerflich σ. 37).

⁴ *Ledru Rollin*, Courrier de Bruxelles 15 Dec. 1864.

⁵ Ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ κόμματα μὲ πολιτικὰς ἀρχάς, στηριζόμενα σὲ διαφορετικὰς ἰδεολογίας καὶ συμφέροντα τάξεων καὶ ἔχοντα κόμματα προσωπικά, ὅπως ἦταν τὰ ἑλληνικὰ κόμματα ὡς τώρα. Τῶν τελευταίων αὐτῶν ἡ ὀλέθρια ἐπίδραση, ἀναγόμενη σὲ ἐκμετάλλευσιν τῶν θέσεων ἀπ' τοὺς ὀπαδοὺς τῶν κομμάτων καὶ ἔχοντα σὲ διαφορὰς ἰδεῶν ἀδείχθηκε πρό πάντων στὸ ξεχαρβάλωμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὀργανισμοῦ, στὴν καθολικὴν στασιμότητα καὶ στὴν ἄλλειψη ἀπὸ μέρους τῶν ὑπαλλήλων τῆς παιδείας καθὲς ἀληθινῶς ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ ἔργον τους καὶ γιὰ τὰ γενικώτερα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

πού δὲν ἔχουν ἐνιαῖον ἔθνικόν χαρακτήρα ἀκόμη χειρότερον, γιὰ τὸ διὰφορες κυβερνήσεις παραβγαίνουσι συνήθως στὴν νομοθεσίαν μέτρων, πού ἀντιβαίνουν σ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ σχολεῖου. Τὰ διάφορα κόμματα ἀγωνίζονται γιὰ νά ἐφαρμόσουσι στὰ σχολεῖα ὅχι τὶς παιδαγωγικὰς ἰδέας παρὰ τὰ ἰδικὰ τους πολιτικὰ προγράμματα.

Ποῖος μορφώνει τὸ λαόν ἅμα διευθύνουσι κάθε φορὰ ὅλη τὴν παιδείαν τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα;

Ἡ ἀπάντησις σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα συνήθως δὲν εἶναι καθόλου εὐνοϊκὴ γιὰ τὸ ἰδανικὸν ἀληθινὴν παιδείαν. Μὰ κι' ἂν ἀκόμη τὸ κράτος δὲν ἦταν συγκροτημένον ἀπὸ πολιτικὰς μερίδας, πού κυνηγᾶν οὐσιαστικὰ διαφορετικὰ ἰδανικὰ μὲ μέθοδους οὐσιαστικὰ διαφορετικὰς, καμιά φορὰ μάλιστα ὅπως διόλου ἀντίθετες, πάλι παραμένει, καθὼς δεῖξαμε, πολὺ ἀμφισβητήσιμο ἂν τὸ κράτος πρέπει νά ἔχῃ τὸ μονοπώλιον τῆς παιδείας.

5) Ἄντι νά ἀγωνίζεται γιὰ νά κυριαρχῆ αὐτὴ καὶ μόνη στὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα πρέπει μᾶλλον νά προσπαθῆ ἡ πολιτεία νὰνάφῃ νέες δυνάμεις μέσα στὸ λαόν καὶ νά ξυπνήσῃ ὅλους τοὺς πολίτας ἐνδιαφέρο γιὰ τὸ πολιτικόν, ἔτσι ποῦ νά δημιουργῆ παρὰγοντες ἱκανοὺς νά φροντίζουν αὐτοὶ μόνοι γιὰ τέτοια ζητήματα. Πρέπει λοιπὸν «νὰ ἀποδέχεται, νὰ προστατεύῃ, νὰ ὑποστηρίξῃ, νὰ ὑποβοηθῆ καθὲς ἀνεξάρτητη δρᾶσι, πού μόνη διαμορφώνεται, εἰ δὲ μὴ κινδυνεύει νά καταπνίξῃ πολλὰ σπέρματα γόνιμα ἢ καὶ νά προκαλῆ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἰσχυρῆς ἀντίδρασης, πού μπορεῖ νά τῆς γίνῃ πάρα πολὺ βλαβερὴ» καθὼς λέει ὁ *Rein*¹. Εἶτε, ὅπως τὰ συνοψίζει ἓνας πολιτειολόγος. «Ἡ ὀργανωτικὴ ἐνέργεια τῆς πολιτείας πρέπει μόνο νὰ ὑποβοηθῆ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὶς ἀνθρώπινες προδιαθέσεις καὶ ἱκανότητες, πού μόνες τῶν ἀνάλογα μὲ τὴν πλαστικὴν δύναμιν, πού μέσα τους ἔχουσι, τείνουσι νά ξετυλιχθοῦν καὶ νά ὀριμᾶσουσι, γιὰ νά μὴν πλανηθοῦν ἀπὸ τὸ σκοπὸν τους αὐτῆς οἱ δυνάμεις καὶ φέρουσι ταραχὴν στὴν πολιτείαν²». Καὶ γιὰ νά κλείσωμε αὐτὸ τὸ μέρος ἄς παραθέσωμε ἀκόμη καὶ τὰ καθαρὰ καὶ κατηγορικὰ λόγια ἐνὸς *Lorenz von Stein*, πού ἐπικυρώνουσι ὅλα ὅσα εἶπαμε. «Γεννιέται κάποιος ὀργανισμὸς τῆς μορφωτικῆς ἐνεργείας χωριστὰ ἀπὸ τὸ κράτος καὶ μπορεῖ καὶ διατηρεῖται μόνος του καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ

¹ *W. Rein*, Pädagogik in syst. Darst. I. τομ. σ. 517.

² *K. H. Pöhlitz*, Staatswissenschaften I τομ. σ. 350 (παρὰ *Dr. A. Mann* τομ. μ. σ. 39).

κράτους καθώς ελοι βλέπουμε κάθε μέρα να γίνεται σε όλα τα είδη της μόρφωσης, τότες εκεί μόνο και τόσο μόνο πρέπει να υπάρχει δημόσια εκπαίδευση, όπου ή καλύτερη παιδεία ή δεν μπορεί να γεννηθή μοναχή της ή δεν μπορεί μόνη της να τελειώση τον προορισμό της¹.

Δεν είναι λοιπόν σωστό το κράτος να ανταγωνίζεται την ατομική πρωτοβουλία στο ζήτημα της παιδείας, παρά έχει καθήκον παντού όπου φανερώνονται δυνάμεις να τους κίνη δυνατά να δείξουν ελη την αξία των και να προσκαλή σε συνεργασία όλους τους παράγοντες, που έχουν φυσικό δικαίωμα να ανακατώνονται με την αγωγή.

6) Η δὲ επέμβαση τοῦ κράτους και σαυτή την παιδαγωγική είναι βλαβερώτατη και γι' αυτό απόβλητη. "Αμα κίνης την παιδαγωγική παρακλάδι της πολιτικής, αρπάζεις απ' το σκολειό το πιο χαρακτηριστικό του σημάδι και ματαιώνεις ολότελα την αποστολή του και συνάμα φέρνεις τη μέγιστη πνευματική και υλική βλάβη στο λαό.

Ο Herbart έπαράστησε λαμπρά τη σχέση της πολιτείας προς την παιδαγωγική με τ' ακόλουθα λόγια. «Ομολογῶ, πώς δεν αισθάνομαι καθόλου χαρά, όταν μερικά κράτη καταπιάνονται με την παιδεία μὲναν τέτοιο τρόπο σαν να έχουν απόλυτη πεποίθηση πώς ή δική τους κυβέρνηση και επαγρύπνηση ήμπορεί να καταφέρη εκείνο, που στάληθεια μόνο ή ιδιοφυία, ή πίστη, ή επιμέλεια, ή αξιοσύνη, ή μεγαλοφυία των ατόμων ήμποροῦν με άγωνα να κατορθώσουν, με την ελεύτερη τους κίνηση να πλάσουν, με το παράδειγμά τους να διαδώσουν. Και τότε τίποτε άλλο δεν μένει να κάνουν οι κυβερνήσεις παρά να απομακρύνουν τα εμπόδια, να ισώνουν το δρόμο, να ετοιμάζουν κατάλληλες ευκαιρίες για την ιδιωτική δράση και να την ενθαρρύνουν, που κι' αυτό είναι βέβαια μεγάλη και αξιοσέβαστη υπηρεσία προς την ανθρωπότητα².

"Όταν ξεκινᾷς απ' την πολιτική για να φτάσης στην παιδαγωγική, ακολουθᾷς ανάποδο δρόμο... Μια τέτοια αγωγή βγαίνει πάντα στο τέλος σε κακό κι' αυτής της πολιτείας³". Καμιά επιστήμη, ούτε βέβαια και ή παιδαγωγική ήμπορεί να εδοκιμήση μέσα σε ανελεύτερη ατμόσφαιρα.

¹ L. v. Stein, Das Bildungswesen σ. 134.

² J. F. Herbart. Allgemeine Pädagogik (εκδ. Reclam) σ. 121.

³ J. F. Herbart, Über Erziehung unter öffentlicher Mitwirkung σελ. 371 (εκδ. Hartenstein).

«Η παιδαγωγική, λέει ο Dörpfeld, πρέπει να ζητάη την αλήθεια, χωρίς να κοιτάη καθόλου επίσημες αρχές και πλειονοψηφίες, κι' όπου πρέπει να μιλήση να λέη ελη την αλήθεια, όπως την ξέρει. "Αμα όμως ξεπέση και γίνη δούλα, τότε θανατωσθή νάνεχεται να τήνε θεωρούν και να τη μεταχειρίζονται σαν τέτοια¹».

Όπου ή παιδαγωγική διωχτή απ' την τιμητική της θέση και γίνη δούλα της πολιτικής, εκεί γεννιέται ή πιο φευτική κατάσταση. Στις αιώνιες παλρροίες της άστατης πολιτικής ριχμένη, χάνει ολότελα τη σταθερότητά της και αναγκάζεται να ικανοποιηται με εφήμερες ψευτοαξίες αντίς να ζητάη τις αληθινές και σταθερές.

«Αν ή παιδαγωγική υποχωρή στις επιθυμίες της πολιτικής, παραδίνει ή ίδια κάθε αξιοπρέπειά της και αποφασίζει να στερηθή κάθε θεμέλιο καθολικού κύρους ακολουθώντας τις αλλαγές των θεωριών των διαφόρων ισχυρών της ήμέρας. Η φιλοσοφική όμως παιδαγωγική υποστηρίζει απέναντί τους την ανεξαρτησία της και έτσι γίνεται πολύ περισσότερο χρήσιμη στο σύνολο, παρά αν ήθελε να συμμορφώνεται κάθε φορά με τα έσωτερικά πολιτικά βέματα². Το σκολειό πρέπει να είναι αυτόνομο και να μη υποτάσσεται σε καμιά μεταβλητή δύναμη. Τα παιδιά δεν τάχομε «για να κίνη μ' αυτά πειράματα ή πολιτική ή με κάποιον άλλο τρόπο να γίνονται θύματα στους κομματικούς πολέμους των μεγάλων»³ αλλά για να τ' ανατρέφουμε σύμφωνα με τις σταθερές αρχές της επιστημονικής παιδαγωγίας και να τα κάνουμε τέλειους ανθρώπους.

Αν δε θέλη το κράτος να λογαριάση αυτές τις αρχές, αν προτιμάη να δείχνηται τάχα παντοδύναμο απέναντι των πολιτών «με μια ντιλετάντικη ύπεροψία, που θαρρεί πως παίζει στα δάχτυλα πράματα, που για δαυτα ή επιστήμη σοβαρά και μακροχρόνια κοιπάζει», ήμπορεί ίσως να φέρη κάποια κανονικότητα και ομοιομορφία ή να διαπλάση λαό ολότελα ήσυχο (=σκληρωμένο), όμως μια τέτοια κατάσταση είναι πάρα πολύ άμβρολο αν μπορή να ονομαστή ιδανική.

Κι' αν ακόμη δημιουργηθή καμιά νέα Σπάρτη, που να μη της λείπη ούτε ύπακοή, ούτε ακρίβεια, ούτε γενναιότητα ούτε βίανωση δύναμη, όμως τέχνες αληθινές και επιστήμες, λευτεριά και αμυλλα θάναι ολότελα άγνωστα πράγματα⁴.

¹ J. Dörpfeld, Ein Beitrag zur Leidensgeschichte der Volksschule. σ. 284.

² W. Rein, Pädagogik in systematischer Darstellung I τ. 1 σ. 92.

³ Dörpfeld, ibi μ. σ. 22.

⁴ L. v. Stein, Das Bildungswesen, σ. 121.

Σένα τέτοιο κράτος, πού τέτοιου είδους πολιτική βασιλεύει βγαίνουν αληθινά τὰ λόγια του *Wilhelm von Humboldt*. «Από γενεά σέ γενεά τὸ προσωπικό τῶν δηρητῶν τῆς πολιτείας ἀυθαίνει, τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους ὄλο ἕνα μεγαλώνουν καὶ ἡ λευτεριά τῶν πολιτῶν ὄλοένα λιγοστεύει. Ὅλες αἱ ἐργασίες γίνονται σχεδὸν ὀλότελα μηχανικὲς καὶ οἱ ἄνθρωποι γίνονται μηχανές¹».

Οὐτ' ἕνας σωστός λόγος δὲν ὑπάρχει πού νὰ δικαιολογή μιά τέτοια πολιτική καὶ δὲν εἶναι πρᾶμα πιὸ λανθασμένο ἀπὸ τὸ νὰ παίρνη κανεὶς γιὰ πατριωτικὴ ἐργασία τίς συγκεντρωτικὲς τάσεις τῆς πολιτείας.

7) Ἄς μείνουμε ἀκόμη λίγο ἐξετάζοντας τὴν τάση τῆς πολιτικῆς νὰ συγκεντρώνη στὰ χέρια τῆς ὄλα τὰ μορφωτικὰ μέσα καὶ ἄς ἀφήσουμε καὶ δῶ νὰ μιλήσουν ἄλλοι. Ὁ καθ. *Rein* χαρακτηρίζει τὴ συγκέντρωση μὲ τὰκόλουθα λόγια. «Ἡ συγκέντρωση εἶναι ὁ θάνατος τῆς λευτερίας, τῆς νοημοσύνης, τῆς καλοήθειας. Ἐκεῖνοι, πού θέλουν νὰ δυναμώσουν τάχα τὸ κράτος δίνοντάς του κυβερνητικὴ παντοδυναμία, τοῦ δημιουργοῦν στάλήθεια μέγιστους κινδύνους. Ἐκεῖ πού βασιλεύει τὸ δικίον τοῦ ἰσχυρότερου γιὰ πολιτικὴ ἠθική, δὲν πρέπει νὰ ξαφνιαζεται κανεὶς, ἂν δῆ πὼς σηκώνονται ἐναντία σ' αὐτὴ τὰ πνεύματα μὲ τρόπο, πού δὲν μπορεῖ κανεὶς πιά νὰ τὰ ἡσυχάσῃ».² Καὶ σαυτὰ μπορούμε νὰ προσθέσουμε τὰ λόγια τοῦ *Humboldt*.

«Ἄμα ἡ φροντίδα τῆς πολιτείας γιὰ κάτι γίνη ὑπερβολική, τότες πρώτιστα ὑποφέρει ἡ ἐνεργητικότητα καὶ ὁ ἠθικός χαρακτήρας, γιὰτι θυσιάζεται ἡ αὐτενεργεία, οἱ ἔνοιες ἐκδουλεύσεως καὶ καθήκοντος συγχίζονται, πρὸ πάντων ἄμα οἱ σκοποὶ τῆς πολιτείας δὲν εἶναι καὶ τόσο καθαροί».³ Εἶναι φανερό, πὼς ἡ συγκέντρωση δὲν εἶναι μόνο ζήτημα πολιτικό. Εἶναι μάλιστα ζήτημα βαθὺ ἠθικό, ἐπειδὴ τὴν ἀκολουθεῖ πάντα ἡ ἐξασθένηση τοῦ χαρακτήρα τῶν πολιτῶν. Γιατί ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται ἀπὸ τὰ ζῶα ἴσα ἴσα ἐπειδὴ ὁ ἴδιος διαμορφώνει τὴ ζωὴ του καὶ ἐργάζεται καὶ μάλιστα ὄχι γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ φυσικὴν ἐπιθυμία, μὰ πολὺ περισσότερο ψυχική. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἄμα δουλεύει καὶ χαίρει ἄμα τοῦ γίνεται συνειδητὸ τὸ εἰώτερο εἶναι καὶ ἡ βούλησή του. Ἐκεῖνες οἱ στιγμὲς τοῦ φέρνουν τὴν ὕψιστη ἠδονή, πού ἀνταμώνονται μὲ τὴν ὕψιστη συναίσθηση τῆς δυνάμεως καὶ

¹ *W. von Humboldt*, παρὰ *Dr. A. Mann*, *Das Verhältnis zwischen Staat und Bildungswesen* σ. 22.

² *W. Rein*, *Pädagogik in systematischer Darstellung*. I. 514.

³ *W. v. Humboldt*, *Ideen* κ.τ.λ. 63.

τῆς ἐνότητάς του. Ἐξαιρετὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ *Humboldt*. «Ὅ,τι δὲν ἔχει διαλέξει ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, ὄ,τι κάνει μὲ περιορισμὸ καὶ ὄδηγία ἄλλων, αὐτὸ δὲν μπαίνει στὸ αἷμά του, τοῦ μένει αἰώνια ἔξένο, τὸ κάνει ὄχι καλὰ καλὰ μὲ ἀνθρώπινη δύναμη παρὰ μὲ μηχανικὴ δεξιότητα. Κάθε ἀσχολία ἔχει τὴ δύναμη νὰ δίνῃ κάποια εὐγένεια στὸν ἄνθρωπο, κάποια δική του, ξεχωριστή, ἄξια γι' αὐτὸν μορφῆ, ἐφ' ὄσον αὐτὴ ἡ ἀσχολία τοῦ γεμίζει τὴν ψυχὴ ἀνταποδίνοντας τὴν ἐνεργεία, πού γι' αὐτὴ ξοδεύεται.»¹ Καὶ ὁ καθ. *Rein* γράφει. «Κάθε τι πνευματικὸ μεγαλώνει καὶ προοδεύει πρὸ πάντων ἐκεῖ, πού βρίσκει θερμὸ ἐνδιαφέρον. Μὰ αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἐνεργητικώτατο καὶ ἐπιμονώτατο ἐκεῖ πού ὄσοι παίρνουν μέρος σὲ μιά κίνηση δὲν περιορίζονται νὰ εἶναι ἄπλοὶ θεατῆς, μόνον γίνονται ἀληθινοὶ συνεργάτες. Ὅποιος μπορεῖ νὰ ἐπέμβῃ συμβουλευοντας, ἀποφασίζοντας, βοηθώντας, ἐνδιαφέρεται πολὺ βαθύτερα γιὰ τὴν πρόοδο μιανῆς ὑπόθεσης, παρὰ ἐκεῖνος, πού περιμένει ὄλο διαταγὲς ἀπὸ πάνω, ἢ πού περιμένει ὄλα ἀπ' ὄξω»².

Ἄν θέλῃ τὸ κράτος νὰ παιδαγωγῆ, πρέπει ν' ἀφίνη τὰ ἄτομα νὰ αὐτενεργοῦν καὶ ἀκόμη νὰ αὐτοδιοικῶνται, γιὰτι «σαυτὸ μέσα βρίσκειται μεγάλη δύναμη μορφωτικὴ καὶ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία πολὺ πιὸ σοφὸ νὰ ζωντανεύῃ κανεὶς μέσα στὸ λαὸ ὄσο μπορεῖ περισσότερο αὐτὴ τὴ δύναμη, παρὰ νὰ ζητᾶ νὰ σώζῃ τάχα τὸ λαὸ μὲ αὐστηρὴ κηδεμονία.»³

Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτὴ τὴ θεωρία δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ νὰ κἀνῃ τὸ κράτος ὄλο ὀμοιομορφα καὶ ἐξαρτημένα σχολεῖα καὶ ὄλο στὸ ἴδιο καλοῦπι, μόνο πρέπει τὸ ἐναντίο, νὰ ἐπιτρέπη νὰ γίνωνται καὶ τὰ πειὸ ποικίλα σχολεῖα, πού νὰ ἀντιστοιχοῦν μὲ τὴν ποικίλη φύση τῶν κατοίκων. Ἡ ἐνότητα τῆς πολιτείας δὲν κινδυνεύει καθόλου ἀπ' αὐτὸ, γιὰτι αὐτὴ τὴν ἐνότητα δὲν τὴν κάνει ἡ ὀμοιογένεια ὄλων τῶν συντελεστῶν τῆς, παρὰ ἡ σταθερὴ συνοχὴ καὶ τὸ σταθερὸ φρόνημά τους.

«Πολλὲς χορδὲς εἶναι στὴν ἄρπα τεντωμένες, ἄλλη σιγόφωνη καὶ ἄλλη δυνατὴ, ἡ καθεμιά χτυπάει τὸ σκοπὸ τῆς, κ' ὄμως ἀπ' ὄλες βγαίνει μιά ἄρμονία καθαρὴ».

(*E. Ceibel*)

Καὶ ὁ *Herbart* λέει. «Τὸ κράτος εἶναι βέβαια ἕνα: μὰ ἡ ἐνότητά

¹ Παρὰ *Dr. A. Mann*, ἴδ. μ. σ. 21.

² *W. Rein*, *Pädag. in syst. Darst.* I. Bd. σ. 518.

³ *W. Rein*, ἴδ. μ.

του γεννιέται απ' τῆ συνεργασία ὅσο μπορεί ποικίλων στοιχείων καὶ ἔτσι θὰ χρειαστῆ μὲν βέβαια σκολειά, ἀλλὰ σκολειά πολὺ διαφορετικὰ τὸ ἓνα απ' τ' ἄλλο». ¹

Τὸ καθαρὰ παιδαγωγικὸ μέρος αὐτῆς τῆς σειρᾶς τῶν στοχασμῶν θὰ τὸ ἐξετάσουμε ἀργότερα, [στὸ γ' κεφ. τοῦ βιβλίου], προκαταβολικὰ ὅμως ἄς παρατηρηθῆ, πὼς τὸ κράτος μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεί νάχη τὸ δικαίωμα νὰ καταρτίζη τέτοια σκολειά, ποὺ ἀντὶ νὰ ἀνταποκρίνονται σὲ πραγματικὰς ἀνάγκας ὑπηρετοῦν μίαν ἀπιαστὴν καὶ στὸ βάθος ἀνήθικη καὶ ὀλέθρια χίμαιρα. Ἡ ἱστορία, πρὸ πάντων ἢ ἱστορία τῆς Γερμανίας, ἀποδείχνει ἀρκετὰ καλά, πόσο μεγάλα πρᾶματα κατώρθωσεν ἢ λευτεριά γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους καὶ πόσο πολλὰ καταφέρνουν οἱ ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις. Ὁ ἱστορικὸς *Treitschke* ἀποδείχνει, πὼς ἡ ἀστικὴ λευτεριά τῶν πόλεων στὸ μεσαίωνα, ἀν καὶ κάπου κάπου ἔφτανε στὴν ὑπερβολή, ὅμως ἔφερον ἀσύγκριτα περισσότερα καλὰ. Ἡ βιοτεχνία, ἢ καλλιτεχνία, οἱ ἐπιστήμες ἔδειξαν θαυμάσιο ἀνθισμα ἐκεῖ». ²

Ὅμοια δείχνει καὶ ἡ ἱστορία τῆς γερμανικῆς Παιδείας, πόσο μεγάλα πρᾶματα ἔκαναν γιὰ τὸ ἀνθισμα τῆς παιδείας τὰ μικρὰ κρατίδια, ὄχι μόνον στὶς πρωτεύουσας τῶν μὲν καὶ παντοῦ στὴ χώρα. Μόνον μιά τέτοια ἐλεύθερη κίνηση τῶν ἐσωτερικῶν ὁρμῶν δημιουργεῖ ζῶν καὶ ἀνθησῆ. ³

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀντικαθιστοῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς συγκέντρωσης μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀποκέντρωσης καὶ περιλαμβάνουμε μέσα σὲ κείνους, ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ σκολειά ἔχτος ἀπὸ τὸ κράτος, ἄλλους τοὺς παράγοντες, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὸ κράτος. Στὴ θέση τῆς γραφειοκρατίας στὰ ζητήματα τοῦ σκολειοῦ βάζουμε τὶς ἀρχὲς τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μιᾶν γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα τὸ δίνουμε ὄχι στοὺς πολιτικοὺς παρὰ στοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς φιλοσόφους.

Ἄν καὶ ἡ ἐποχὴ μας δυστυχῶς λίγους πολιτικοὺς μπορεῖ νὰ δεῖξῃ, ποὺ νὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὰ ἀκόλουθα σημαντικὰ λόγια τοῦ *Herbart*, φαίνεται μὲλα ταῦτα, πὼς ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν στὶς πολιτισμένους χώρες ὀλοένα μεγαλώνει καὶ πὼς δὲν εἶναι ὀλότιστα σπάνιοι πολιτικοί, ποὺ θάκαναν δικά τους αὐτὰ τὰ λόγια. «Θέλετε λοιπὸν σὲ μᾶς, ποὺ τὸ κάθε τι μερικὸ τὸ λυγίζουμε κάτω

ἀπ' τοὺς γενικοὺς κανόνες, σὲ μᾶς ποὺ ἐξασφαλίζουμε τὴν κυριαρχία στὶς προσχεδιασμένους φόρμες, ποὺ ἓνα καλοῦπι τάφινουμε τὸ πολὺ πολὺ μόνον γιὰ νὰ ἀντικαταστήσουμε μὲνα νέο, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζουμε αὐτοτέλεια παρὰ μόνον στὸ σύνολο καὶ τὸ μέρος τὸ λογαριάζουμε μόνον σὰν ἔκφραση τοῦ ἔθνους ἢ σὰν μέσο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἔθνους, σὲ μᾶς λοιπὸν θέλετε νὰναθέσετε νὰ μορφώσουμε τὸ τρυφερότατο ὕλικό, τὸ ἀνθρώπινο παιδί; Νὰ τοῦ δώσουμε τὴν ἀργοβάδιση ἐκείνη μόρφωση, ποὺ προβαίνει μὲ δυσκολοξεχώριστα σκαλοπάτια, ποὺ μόνον μὲ τὴν τρυφερότατην ἀγάπην καὶ τὸ λεπτότατο καλλιτεχνικὸ αἶσθημα εἶναι κατορθωτῆ; Μὰ ἐμεῖς νομίζαμε ὡς τόσο, πὼς ἔχετε καθαρώτερη ἔννοια τῆς τέχνης καὶ τῆς λεπτῆς καλλιτεχνικῆς φροντίδας. Μήπως τάχατε θέλετε νὰ μᾶς κάνετε ὑπεύθυνους καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς μουσικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς ποίησης;» ⁴

8) Σίγουρον πὼς κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πῆ ὑπερβολικὴ τὴν ἀξίωσίν μας, ἀμα λέμε πὼς τὸ κράτος δὲν πρέπει οὔτε περισσότερο οὔτε λιγώτερον νάχη ἀπὸ μιά λογικὴ καὶ φυσικὴ συμμετοχὴ στὴν παιδεία. Ὅμοια λογικὸ εἶναι νὰ ζητᾶν τὴ δίκαια συμμετοχὴ τους καὶ ἡ οἰκογένεια, ἢ κοινότητα, ἢ ἐκκλησία.

Ἡ οἰκογένεια ἔχει δικαίωμα νὰπαιτῆ ἀπὸ τὸ σκολειὸν νὰ διατηρῆ τὸν ἔθνικὸ χαραχτήρα τῶν παιδιῶν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰπαιτῆσῃ νὰ σέβεται τὸ σκολειὸν πέρα πέρα τῆ μητρικῆς γλώσσας τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰναὶ ἢ διδασκαλία τῶν παιδιῶν λαϊκῆ.

Τὸ ἴδιο καὶ ἡ κοινότητα ἔχει συμφέρον ἴσως καὶ περισσότερον ἀπὸ τὸ κράτος νὰναὶ τὰ μέλη τῆς τίμιοι καὶ φωτισμένοι ἄνθρωποι καὶ αὐτὴ ἐνδιαφέρεται πάρα πολὺ γιὰ μιά καλὴ παιδεία. Ἔτσι καὶ ἡ ἐκκλησία ποὺ θέλει νὰ μεταδίνῃ στοὺς πιστοὺς τὴν πατροπαράδοτη πίστη κατὰ τὸ δικὸν τῆς τρόπο. Καὶ οἱ τρεῖς αὗτοι παράγοντες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν νέων ἀκόμη ἀμεσώτερα παρὰ ἡ πολιτεία, ἀπ' οὗ καὶ τῆς πολιτείας ἢ ὑπαρξῆ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία αὐτῶν τῶν παραγόντων. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ σχολικὰ ζητήματα πρῶτοι αὗτοι πρέπει νὰ μιᾶν, τὸ δὲ κράτος τελευταῖον, ποὺ πρέπει κι' ἄλλας νὰ φέρνεται πάντα σὰν πατέρας καὶ ὄχι σὰν Μολόχ.

Ἐκινῶντας ἀπ' αὐτὲς τὶς θεωρίαις ἡμποροῦμε νὰ δεχτοῦμε τὴν σχολικὴ διγλωσσία μόνον σὲ τέτοιαις περιστάσει, ὅπου βγαίνει μόνον τῆς φυσικῆς ἀπ' τὴν πραγματικότητα (π. χ. ὅπου συγκατοικοῦν δύο

¹ *Herbarts Schriften*, έκδ. Hartenstein, 2 μέρ. σ. 369.

² *H. v. Treitschke*, Politik. 2 τ. σ. 509.

³ *L. v. Ranke*, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation σ. 312.

⁴ *Herbart*, Über Erziehung unter öffentl. Mitwirkung σ. 371.

λαοί και έχουν τέτοια αλληλεπίδραση, που όλοι οι κάτοικοι μιλάν και τις δυο γλώσσες), αλλά σε κάθε άλλη περίπτωση θα την πολεμήσουμε, πρό πάντων εκεί όπου συνδέεται με μεγάλους κινδύνους του πολιτισμού. Ένα νόμο σχολικό σαν τον Αυστριακό θα τον επιδοκιμάσουμε, γιατί σέβεται τα φυσικά δίκαια του ανθρώπου. Το ίδιο λέμε και για το Βελγικό, Έλβετικό, Σουηδικό, Λουξεμβουργικό και Αμερικανικό, που όλοι τους λογαριάζουν την πραγματικότητα και σέβονται τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των πολιτών.

Ο Αυστριακός νόμος του 1867 (παραγρ. 19) δεν επεμβαίνει στα δικαιώματα των εθνικοτήτων, όπως ο Ουγκαρέζικος νόμος για τα δημοτικά σχολεία. Εκεί λέγεται: «Όλα τα δημοτικά σχολεία του κράτους είναι ισότιμα και κάθε φυλή έχει απαραβίαστο δικαίωμα να διατηρήσει και να καλλιεργήσει τον εθνισμό της και τη γλώσσά της. Η Ισοτιμία όλων των γλωσσών της χώρας και των σχολείων αναγνωρίζεται από το κράτος. Σε χώρες, που κατοικούνται από περισσότερες φυλές πρέπει τα δημόσια εκπαιδευτήρια να είναι με τέτοιο τρόπο οργανωμένα, που κάθε μία απ' αυτές να παίρνει τα αναγκαία μέσα για να μορφώνεται στη γλώσσά της, χωρίς να επιβάλλεται καμία βία για την εκμάθηση και δεύτερης γλώσσας».

Στο Βέλγιο είναι το κράτος ακόμη πειδ φιλελεύθερο στο ζήτημα των σχολείων. Επεμβαίνει μόνο άμα λείπουν ολότελα άλλοι παράγοντες. Ο σχολικός νόμος του 1842 λέει τα εξής: «Η επίσημη παιδεία δεν έχει άλλο σκοπό παρά να βοηθήσει μόνο την ελεύθερη παιδεία. Έτσι άμα σένα μέρος υπάρχει αρκετή πρόνοια για την πρώτη παιδεία εκ μέρους των ιδιωτικών σχολείων το κοινό ήμπορεί να απαλλαγεί από την υποχρέωση να ιδρύσει σχολεία¹».

Αυτός ο νόμος αφήνει στα ιδιωτικά σχολεία όσο γίνεται ελεύθερο στάδιο και ακόμα περισσότερο, τους εξασφαλίζει και επιδόματα εκ μέρους της πολιτείας, χωρίς γι' αυτό να δίνει στην πολιτεία τίποτε ιδιαίτερα δικαιώματα². Με τέτοιο τρόπο χαρίζεται στο σχολείο ή

¹ De Foas, Administration Belge IV. Τόμ. II. § 4.

² «Στο Βέλγιο υπάρχουν εκτός απ' τα σχολεία του κράτους, σχολεία ελεύθερα, που δεν εξαρτώνται καθόλου απ' το κράτος, δεν παίρνουν κανένα επίδομα απ' αυτό, μα ούτε και εξελέγχονται απ' αυτό. Στις Βαλλονικές επαρχίες είναι στις δυο τελευταίες τάξεις του δημοτικού προαιρετικό μάθημα τα φλαμαντικά. Και τα δημοτικά πάλι σχολεία στις επαρχίες, που μιλάν φλαμαντικά και γερμανικά δίνουν ευκαιρία για να μάθει κανείς τη γαλλική γλώσσα. (Id. Ein Blick in das belgische Unterrichtswesen» εν «Die deutsche Schule im Auslande», 1909 σ. 293-5).

λευτεριά, που μόνο μ' αυτή μπορεί να πάει μπροστά, χωρίς με' τουτό νάχη να πάθη τίποτε το κράτος, κι' απ' την άλλη πάλι εκανοποιοούνται και οι πολίτες, γιατί έτσι τους δίνεται το δικαίωμα νάχουν τέτοια σχολεία, που ανταποκρίνονται όσο μπορεί στές ανάγκες τους. Τέτοια σχολεία τάγαπών και οι πολίτες πολύ περισσότερο από τα καταναγκαστικά και ο L. v. Stein παρατηρεί μβλο το δίκαιο του, πως «οί γονιοί δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρο για τα ιδιωτικά σχολεία, που πηγαίνουν τα παιδιά τους και ή σχέση γονιών και σχολείου είναι πολύ στενότερη εδώ, παρ' όσο μπορεί να είναι με τα δημόσια ιδρύματα¹».

Όπου ή σχέση μεταξύ γονιών και σχολείου δεν είναι τέτοια, όπου οι γονιοί θεωρούν το σχολείο σαν ένα είδος παιδομάζωμα, εκεί ή κατάσταση είναι αξιολύπητη, όπως π. χ. στην Ούγγαρία ή στο Posen. Έδώ οι γονιοί εμπνέουν στα παιδιά τους αποστροφή για το σχολείο και ή εργασία του δασκάλου γίνεται εργασία Σισύφου. Μαθητές, δασκάλοι, γονιοί όλοι βρίσκονται σε σύγχυση. Όλοι είναι αναγκασμένοι να υποφέρουν και να τυραννιοούνται χωρίς κανέναν να ωφελιέται απ' αυτό. Όσοι λαοί έχουν το άτύχημα νάχουν σχολεία με υποχρεωτική διγλωσσία μόνο με απελπισία μπορούν να προσδοκάν το μέλλον, γιατί ο πειδ πολύτιμος καιρός της νεότηης των, ο καιρός του σχολείου, πάει ολότελα χαμένος. Όπου δεν υπάρχουν οι φυσικοί δροί, ή επιβολή της διγλωσσίας εκ μέρους του κράτους είναι σφάλμα. Μ' αυτή αντίς να ελαττώνονται τα πολυάριθμα εμπόδια, που έχει να υπερνικήσει το σχολείο και χωρίς τη διγλωσσία, τούναντιο πληθαίνου. Γι' αυτό ή διγλωσσία είναι κάτι παράλογο και ανάγκη να πολεμηθή όσο παίρνει, και να της αντίταχτή ή μόνη σωστή αρχή του σχολείου της μητρικής γλώσσας. Η πρόθεση του κράτους να εκπαιδεύη το λαό με διγλωσσία είναι ούτοπία άπιαστη, και αν ακόμα ήταν κατορθωτή θάπρεπε να άπορριφτή ολότελα για λόγους φιλοσοφικούς, που στέκονται πολύ άνώτερα από τους υπολογισμούς της πολιτικής της στιγμής.

¹ L. von Stein, Das Bildungswesen σ. 122.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΗΣ *

Ε'.

* Έρχομαι ἤδη εἰς τὰ σχετικά πρὸς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἔρω-
τήματα.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑποχρεωμένον νὰ
καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ καταστήσῃ τοὺς τροφίμους
ἐκानοὺς νὰ ἐννοοῦν καὶ νὰ χειρίζωνται ὅσον τὸ δυνατὸν ἑτοιμότερον
καὶ ἀσφαλέστερον τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

* *Επιτυγχάνεται τοῦτο σήμερον;*

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὄχι μόνον τὸ δημοτικὸν σχολεῖον,
ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ὀλόκληρος, οὐδὲ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐξαι-
ρουμένης, δὲν φέρει ἀκέραιον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Ἐτοιμότης καὶ
ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας
καὶ τὰς σχέσεις τοῦ βίου δὲν χαρακτηρίζει οὐδὲ τοὺς λογιωτέρους
τῆς συγχρόνου γενεᾶς. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως
εἰς τὴν προφορικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἡ γραπτὴ παρου-
σιάζει οὐχ ἥττον σοβαρὰς ἀτελείας. Παρατηρεῖται, λέγει ὁ κ. Γ. Χα-
τζιδάκις¹, ὅτι «μόνοι, ὅσοι ὡς δημοσιογράφοι, ὡς δικηγόροι ἢ ἄλλως
πως ἠσκήθησαν ἐπὶ μακρὸν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, γράφουσιν
αὐτὴν εὐχερῶς καὶ καθόλου ὁμοιομόρφως, οἱ δὲ λοιποὶ, καὶ αὐτοὶ
οἱ περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἀδιαλείπτως ἀσχολούμενοι, οἱ διδά-
σκοντες αὐτὴν, οὐχί». Καὶ ὁμῶς εἶναι ἀφ' ἑτέρου ἀναντίρρητον ὅτι
καὶ τὸ σχολεῖον καταβάλλει μεγάλους κόπους εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ
καθαρεύοντος λόγου καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τιμᾷ ὅπερ τὸ δέον τὴν χρῆ-
σιν αὐτοῦ. Κατέχει τις, γράφει «καλῶς» τὴν γλῶσσαν, τοῦτο λογίζε-
ται σφραγὶς τῆς λογιότητος. Τόση λοιπὸν ἐπιμονή, τόση τιμὴ εἰς τὴν
χρῆσιν τοῦ καθαρεύοντος λόγου καὶ τόσον ἀφ' ἑτέρου πενιχρὸν τὸ
ἀποτέλεσμα!

Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο;

α') Γλῶσσα καὶ πράγματα, γλῶσσα καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις
τῶν φορέων αὐτῆς εἶναι στενότερα πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα. Ὁ
γραπτὸς λοιπὸν λόγος ὡς γλῶσσα τῶν ἐγγραμμάτων ἔχει κατὰ μέγα
μέρος καὶ περιεχόμενον διάφορον τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ
δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις τελείως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ μεταχει-
σθῆ ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον, ἂν δὲν ἀνυψωθῆ εἰς τὸ πνευματι-
κὸν ἐπίπεδον τῶν φορέων αὐτοῦ. Ἐγγράμματος καὶ ἀγράμματος
ἔχουν διαφορὰς μεγάλας πρώτιστα ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ περι-
εχόμενον τῶν παραστάσεων, αὗται δὲ ἀντιπροσωπεύονται καὶ εἰς τὴν
γλῶσσαν. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγραμμάτου εἶναι πάντοτε πενιχρότερα τῆς
τοῦ ἐγγραμμάτου· λέξεις πολλαὶ σημαίνουν πράγματα ὅλως ἄγνωστα
εἰς τὸν ἀγράμματον, ἄλλαι δὲ πάλιν φέρουν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ
συγκεχυμένην σκιάν τῆς πραγματικῆς σημασίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἂν
ἀκόμη ἀντικαταστήσωμεν τοὺς τεχνικοὺς ὄρους ὄχι ἐπιστήμης, ἀλλὰ
στοιχειώδους τινὸς μαθήσεως διὰ δημῶδεστέρων, χωρὶς πραγματικὴν
ἐρμηνείαν εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστήσωμεν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν
νοητὸν εἰς τὸν ἀγράμματον. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην δυσχέριαν
προστίθενται ἔπειτα αἱ καθαρῶς γλωσσικαὶ διαφοραὶ τοῦ φυσικοῦ
προφορικοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ γραπτοῦ λόγου, διαφοροὶ λέξεις ἢ εἰς
διάφορον σημασίαν, διαφοροὶ γραμματικοὶ σχηματισμοί, διαφορὰ συν-
τακτικὰ στοιχεῖα, διάφορος ἐν ὅλῳ σύνθεσις τῶν γλωσσικῶν στοι-
χείων εἰς ὄλον. Ἐννοεῖται ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ἡ κατανόησις τῆς γλώσ-
σης τῶν ἐγγραμμάτων προϋποθέτει πλουτισμὸν καὶ διασάφησιν τοῦ
παραστατικοῦ ὕλικου καὶ εἰδικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀσκήσιν πολλήν
πρὸς ἄμεσον ἀντίληψιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων, ὡς καὶ τῶν διαφό-
ρων μορφολογικῶν καὶ συντακτικῶν στοιχείων καὶ ἔπομένως ὁ ἐγγράμ-
ματος ὁ θέλων νὰ συνεννοηθῆ πρὸς τὸν ἀγράμματον καὶ νὰ φωτίσῃ
αὐτὸν θὰ εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ὑποχρεωμένος νὰ συγκαταβῆ εἰς τὸ
ἐπίπεδον τῆς πνευματικῆς καὶ γλωσσικῆς μορφώσεως αὐτοῦ. Τὴν
ὑποχρέωσιν ταύτην πολὺ ὀλίγον ἠσθάνθησαν οἱ λογιώτατοί μας.
Ἄλλ' ἡ κατανόησις τῆς γλώσσης εἶναι πνευματικὴ ἐνέργεια γινο-
μένη ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τρόπον τινὰ τοῦ λέγοντος ἢ γράψαντος. Πολὺ
δυσκολώτερα εἶναι ἡ αὐτοτελὴς χρῆσις τῆς γλώσσης. Αὕτη προϋπο-
θέτει τὴν κατανόησιν καὶ ἀπαιτεῖ μὲν προσθέτως πολλήν καὶ ποι-
κίλην ἀσκήσιν, ἀλλὰ δὲν συμβαδίζει ἐντελῶς μὲ τὴν κατανόησιν
— πάντοτε ἐννοεῖ τις περισσότερα ἀφ' ὅσα δύναται καὶ νὰ διατυπώσῃ
προφορικῶς ἢ γραπτῶς — τινὰς μάλιστα χαρακτηρίζει φυσικὴ ἀδε-

* Συνέχεια ἴδε σελ. 146.

¹ Ἑλληνικά μελετήματα, σελ. 81.

ξιοτής περί τήν χρῆσιν τῆς γλώσσης μὴ ὑπερνωκωμένη, εἰ μὴ διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου ἀσκήσεως¹. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περί τήν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου χωρὶς ἱκανὴν γενικὴν παιδευσιν, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακρὰν καὶ ὁμοίωμορφον χρῆσιν εἶναι ἀδύνατος. Τί ἐκ τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μὲ ἀρχαίους 6-10 ἐτῶν! Καὶ ὅμως ταύτην μόνον τὴν παιδευσιν ἔχει τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀποσύρονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, μέρος δὲ τοῦ ἔθνους μένει καὶ τοῦ πενιχροῦ τούτου δώρου ἀμέτοχον.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ πενιχρότης τῆς γενικῆς ἐκπαίδεως εἶναι πρόσκομμα σοβαρώτατον διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐφ' ὅσον τὸ κακὸν τοῦτο ἐξακολουθεῖ, τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους θὰ εἶναι καταδικασμένον νὰ μὴ ἔννοιῃ καὶ ἀμέσως τὸν γραπτὸν λόγον.

β') Ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω ὅτι καὶ τοῦ λογιωτέρου τῶν συγχρόνων ὁ προφορικὸς λόγος μᾶς ἡμέρας, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μακροτέρας ἔξεως περί τήν χρῆσιν τῆς γλώσσης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ τὴν μορφήν τοῦ γραπτοῦ λόγου ἄνευ οὐσιωδῶν τροποποιήσεων, ἰδίως ἐφ' ὅσον ἐξέρχεται τῶν ὀρίων τῆς λογίας συνεννοήσεως, καὶ ἐντὸς δὲ τῶν ὀρίων τούτων ὁ εὐνόητος καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ ἀβίαστος καὶ εὐχάριστος προφορικὸς λόγος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ αἰσθητῶς. Λεῖπουν λοιπὸν οὐσιωδέσταται διδακτικαὶ προϋποθέσεις, ἡ ἐπικράτησις τοῦ τύπου τούτου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς συνεννοήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ὁμοίωμορφον προφορικὸν καὶ γραπτὸν πρότυπον τῶν ἐγγραμμάτων τῆς διδασκάλου γενεᾶς. Ἐντεῦθεν ὁ γραπτὸς λόγος φέρει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὸν χαρακτήρα γλώσσης ἐν μέρει μὲν ξένης, ἐν μέρει δὲ καὶ νεκρᾶς, ξένης, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπέκτασις τοῦ ζῶντος, τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν διδασκομένων, νεκρᾶς, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὀμιλοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἀσφαλῶς. Καὶ ξένη μὲν εἶναι μέχρι τινὸς παντοῦ ἡ κοινὴ γραπτὴ γλώσσα, ἀλλ' εἶναι φανερὸν ὅτι, ἐφ' ὅσον ὀμιλεῖται ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν διδασκόντων, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς νεκρά, ἐπίσης δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ γλώσσα δὲν ὀμιλεῖται ἀσφαλῶς, δὲν εἶναι εὐκολον καὶ νὰ γραφῇ ὀρθῶς, ἐφ' ὅσον δὲ ἀμφότερα ταῦτα συμβαίνουσι, δὲν εἶναι

¹ Πρὸς. Lüttge: Beiträge zur Theorie und Praxis des deutschen Sprachunterrichts, 1908, σελ. 6.

εὐκολον καὶ νὰ διδαχθῇ ἀποτελεσματικῶς, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ δώσῃ ὅτι δὲν ἔχει ὁ ἴδιος. Γλωσσικὴ διδασκαλία στηριζομένη μᾶλλον εἰς τὴν γραμματικὴν, τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν, ὅπως ἡ ἀποκλειστικὴ διδασκαλία τῆς καθαρευούσης παρ' ἡμῖν, ἀσφαλῆς ἀποτέλεσμα δὲν δύναται νὰ ἔχῃ, εἰ μὴ τὴν κατανόησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἡ διδακτικὴ πείρα πείθει ὅτι καὶ αὕτη δὲν εἶναι δυνατὴ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἄνευ πολλῆς καὶ ποικίλης γλωσσικῆς ἐρμηνείας καὶ σπανίως ἀποβαίνει τελεία, διότι τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν δὲν γίνεται ταχέως οἰκεῖον εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη κατανόησιν γλωσσικῶν κειμένων. Τὴν οἰκειότητα ταύτην ἡδύνατο νὰ φέρῃ μόνον ἡ ὀρθὴ προφορικὴ χρῆσις, ἣτις ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ κύριον ὄργανον τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας πάσης ζωντανῆς γλώσσης, ἐπομένως πρῶτιστα τῆς μητρικῆς, ἀλλ' ἐδῶ κυρίως λείπει καὶ τὸ κατάλληλον ὑπόδειγμα. Ἐπομένως ἡ ἐλπίς ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς γενικῆς παιδείσεως θὰ γενικευθῇ καὶ ἡ χρῆσις τῆς καθαρευούσης χρήζει περιορισμῶν. Ἀσφαλῆς προϊόν τῆς αὐξήσεως ταύτης προμηνύεται μόνον ἡ γενικωτέρα καὶ ἄμεσώτερα κατανόησις τοῦ γραπτοῦ λόγου, εἶδομεν δὲ ὅτι καὶ τοῦτο δὲν εἶναι, ὅσον ὑποτίθεται, εὐκολον. Ἡ ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περί τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, τὸ ἀπαράιτητον συμπλήρωμα τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, θὰ μένῃ κατὰ μέγα μέρος καθαρὰ εὐχή, ἐφ' ὅσον οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὀμιλοῦν γενικῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον. Θὰ εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦτο δυνατὸν; Φαίνεται ὅτι χωρὶς συγκαταβάσεις πρὸς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον ἡ ἐλπίς αὕτη ἀποκλείεται, διότι «ἀπεδείχθη πειραματικῶς» ὅτι ἡ τήρησις τοῦ ἀρχαίου κανόνος, εἰς τὸν ὅποιον στηρίζεται ἡ αὐστηρὰ χρῆσις τῆς καθαρευούσης, εἶναι ἀδύνατος.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυρίων αἰτίων τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι καὶ ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ λόγου. Πῶς ἄλλως ἐξηγεῖται ὅτι καὶ οἱ λογιώτεροι δὲν κατανοοῦν εἰς προφορικὸν λόγον ὁμοίωμορφον πρὸς τὸν γραπτὸν;

γ') Ἡ ἀσυνήθης αὕτη διδακτικὴ δυσχέρεια ἐπέβαλλε προφανῶς καὶ ἰδιάζουσαν διδακτικὴν πρόνοιαν. Καὶ καταβάλλονται πράγματι μεγάλοι κόποι καὶ θυσιάζονται πολλὰ χάριν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἡ χρονία πλάνη, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀπατηλὴ ὁμοιότης τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τοῦ Ξενοφώντος, μᾶς παρέσυρεν εἰς τὸ ἀξιοθρήνητον λάθος νὰ ζητῶμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀγνώστου διὰ τοῦ ἀγνωστοτέρου.

Παρητήρησα και άλλοτε¹ ότι η κοινή γνώμη απατάται επιρρίπτουσα την εὐθύνην τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας ἀκεραίαν εἰς τοὺς διδασκάλους, διότι ἡ βία, ἐφ' ἧς ἡ πολιτεία ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν λύσιν τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος τῆς γλώσσης, εἶναι ἐσφαλμένη. Ἄν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὸν γραπτὸν λόγον, πρέπει καὶ νὰ διδάξωμεν αὐτὸν καταλλήλως ἐν τῷ σχολείῳ καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν αὐτὸν καὶ ἀναγάγωμεν δι' ἐπιμελοῦς προφορικῆς καὶ γραπτῆς χρήσεως εἰς γλώσσαν ὄντως αὐτοτελῆ καὶ ζῶσαν. Γλῶσσα ἔπειτα, ὅπως ἢ καθαρεύουσα, ζῶσα κυρίως εἰς τὸν κάλαμον καὶ τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν, τὰ ἀντικείμενα τῆς ὁποίας εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδιάφορα καὶ ἀπρόσιτα εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Καὶ ὅμως τοῦτο τὸ ἀδύνατον ζητοῦμεν σήμερον ἡμεῖς βιάζοντες τὰ πράγματα καὶ παραβλέποντες στοιχειώδεις διδακτικὰς ἀπαιτήσεις καὶ, τὸ χειρότερον, ἐδῶ κυρίως περιορίσαμεν τὴν εἰδικὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Τὰ περαιτέρω ἀναμένομεν ἐκ τῆς θαυματουργοῦ ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἀπὸ τῆς Α' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, κατ' ἀδικαιολόγητον δὲ ἀπομίμησιν καὶ ἀπὸ τῆς Ε' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀρχίζει ἀμέσως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἡ νέα παραμελείται πλέον διδασκομένη παρέργως καὶ μὲ κείμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατάλληλα, δύσληπτα καὶ μὴ ὁμοιόμορφα καὶ περαιτέρω περιορίζεται μόνον εἰς τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων, τὸ ὁποῖον συνηθέστατα ἀποβαίνει ἄγονος θεματογραφία. Τὸ μέγιστον λοιπὸν μέρος τοῦ ἔθνους, ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀποσύρονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἀποφέρουσι μόνον τοὺς πενιχροὺς καρποὺς τῆς προώρου ταύτης καὶ πολλαχῶς ἐσφαλμένης διδασκαλίας τοῦ γραπτοῦ λόγου, οἱ δὲ ὀλίγοι οἱ συνεχίζοντες περαιτέρω τὰς σπουδὰς των πολὺ ἢ ὀλίγον διδάσκονται κυρίως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Διότι ἡ περαιτέρω γλωσσικὴ διδασκαλία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐξηρτήθη, ὡς εἶδομεν, δουλικῶς ἐκ τῆς τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἢ τῶν παρθεναγωγείων ἐκ τῆς τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ γυμνασίου, καὶ εἰς τὰ πρακτικώτερα δὲ σχολεῖα θεωρεῖται ἀναγκαῖον νὰ περιληφθῇ ὡς γλωσσικὸς σκοπὸς «ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ μέχρι τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος» ἢ «ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ μέχρι τῆς ἀπλουστερας Ἀττικῆς»

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου, σελ. 11 κἑξ.

κττ. μὲ τὴν εἰδικὴν αἰτιολογίαν, ὅτι τοιοῦτοτρόπως σφίζεται ὁ δὴθεν καὶ μέρος τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασικῆς παιδείσεως.

Ἐντεῦθεν ὁ λόγος καὶ τῶν ὀλίγων τούτων, ὅσοι δὲν ἀπομακρύνονται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλῆς καρπὸς συστηματικῆς καὶ ἐπωσοῦν μακρᾶς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς, χρήσεως ἐνιαίου προφορικοῦ λόγου καὶ ἀναγνώσεως ὁμοιομόρφων πρὸς αὐτὸν ἢ καὶ πρὸς ἄλληλα γραπτῶν κειμένων, ἀλλὰ τὸ ἀσταθὲς προῖόν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ φυσικοῦ τύπου τῆς μητρικῆς γλώσσης πρὸς τὸν τῆς καθαρευούσης, ἐν ᾗ διεξάγεται ἡ ὅλη διδασκαλία, καὶ τῶν δύο τούτων πρὸς τὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἄδικαιολόγητος ἔπειτα, σχεδὸν γελοῖος ἐπαινος πάσης ἀρχαίας φράσεως μέχρι καὶ τῶν ὅλων ἀδιαφόρων, ἀρχαϊσμός δὲ περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν γραπτῶν δοκιμῶν τῶν μαθητῶν καὶ ἀνεξήγητος ἀφ' ἑτέρου νωχέλια περὶ τὴν ὑποδειγματικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἐξολισθαίνουσα πολλάκις εἰς ἀηδῶς αἰσθητὴν διαλεκτικὴν προφοράν, πάντα ταῦτα ἐνισχύουσι τὴν καθαρῶς γλωσσικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἅτινα πρόκεινται σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητα, καὶ τοιοῦτοτρόπως διαμορφοῦται ληληθότως γραπτὸς λόγος παρουσιάζων ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βήμα ἀφθονα τὰμφισθητούμενα, καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντακτικὴν κατασκευὴν. Τί εἶναι τὸ ἐκάστοτε ὀρθόν, τοῦτο ἀναζητεῖται εἰς τὸ λεξικόν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ταῦτα εἶναι οἱ μόνοι γνώμονες τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῆς σημερινῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης¹. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἢ ἐν τῷ βίῳ πρακτικῆς χρήσεως τροποποιεῖ ἔπειτα τὸν λόγον τοῦτον παγιοῦσα παρ' ἐκάστῳ τῶν γραφόντων λόγον τινὰ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀρχαίζοντα, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο παρουσιάζομενον μᾶλλον εἰς τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων σχεδὸν συναποθνήσκει μετὰ τοῦ φορέως, ἢ δὲ νέα γενεὰ ἀρχίζει ἐξ ἀρχῆς πάντοτε τὸ σισύφειον ἔργον νὰ πλάσῃ γλώσσαν κατὰ τὸ πρότυπον «τῆς παγκάλου γλώσσης τῶν προγόνων».

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ διδακτικὴ πρᾶξις ἐπεδείνωσεν ἀντὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν διδακτικὴν δυσχέρειαν. Δὲν ἔλειψαν προσπάθειαι πρὸς μετριάσμον τοῦ ἀτόπου, ἀλλ' ἀπασαι αὗται ναυαγοῦσιν εἰς τὰς γνωστὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασικῆς παιδείσεως ἀερολογίας καὶ εἰς παράδοξον ἀντίληψιν τῶν ὀρίων τοῦ δυνατοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ γραπτοῦ λόγου κορυφουμένην εἰς τὴν ἐξῆς διδακτικὴν θεωρίαν:

¹ Πρὸλ. καὶ Γ. Χατζιδάκων β. κ. σελ. 81.

«Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουσιν ὄρια διαχωρίζοντα τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἀπὸ τῆς σήμερον ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ὁμιλῆ καὶ γράφῃ τις ὀρθῶς τὴν σήμερον ὁμιλουμένην καὶ γραφομένην γλῶσσαν, ἂν δὲν ἔννοῃ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις». Ταῦτα ἀντέταξε νικηφόρως ἄλλοτε¹ κατὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μάλιστα τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς, ὁ μακαρίτης Χρ. Παπαδόπουλος, διερμηνεύων τὴν γνώμην ὄλου σχεδὸν τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τῶν εἰδικῶν παιδαγωγικῶν ἐξαιρουμένων, τὰ αὐτὰ δὲ μὲ ἄλλας λέξεις ἐπαναλαμβάνονται καὶ σήμερον. «Πολλάκις καὶ παρὰ πολλῶν ἤκουσα» ἀναφέρει ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις² «ὅτι γραμματικὴν ἔχει ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἀλλ' ἡ νέα οὐχί..... Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐρωτῶσι: διατί νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες ἐν τοῖς σχολείοις δύο διαφόρους γραμματικὰς κλπ; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ λόγος εἶναι οὐχὶ περὶ τῶν κατὰ τόπους λαλουμένων ποικίλων διαλέκτων, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς γραφομένης, ἣτις προφανῶς καὶ κατ' ἀνάγκην εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι καθόλου ὁμοειδῆς καὶ ἐνιαία ὡς πρὸς τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν». Ὅστις λοιπὸν δὲν ἔννοεῖ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλῆ καὶ γράφῃ ὀρθῶς τὴν γλῶσσάν του, πρακτικὸν δὲ καὶ φιλόφρονον εἶναι ὄλος ὁ κόσμος σήμερον νὰ διδασχθῆ ἀμέσως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν διὰ νὰ μὴ τυραννῆται διδασκόμενος δύο διαφόρους γραμματικὰς. Τοῦτο δὲ περίπου καὶ γίνεται, ὡς εἶδομεν.

Εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία ἡ γνώσις τῆς ἀρχαίας διὰ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς;

Περὶ τούτου ὑπάρχει, φαίνεται, πλήρης συμφωνία τῶν διαμαχομένων μερίδων, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ φίλοι τῆς καθαρευούσης συνάγουσιν ἐντεῦθεν τὸ πόρισμα ὅτι πρέπει τὸ ταχύτερον ν' ἀρχίσῃ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας, οἱ ἀντίθετοι μὲ λογικὴν ἀκολουθίαν προφανῶς μεγαλύτεραν ἀποκλείουσι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸν γραπτὸν λόγον. Πράγματι, ἂν ἠλήθευεν ὅτι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν κατανόησιν τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦτο θὰ ἦτο

λόγος ἰσχυρότατος πρὸς ἐγκατάλειψιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, διότι προφανῶς ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀληθεύῃ τοῦτο. Ἀληθές εἶναι μόνον ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς νέας Ἑλληνικῆς προϋποθέτει τὴν γνώσιν τῆς ἀρχαίας ἢ μᾶλλον ὄλων τῶν προηγουμένων μορφῶν τῆς γλώσσης καὶ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν γλωσσικῶν φαινομένων εἶναι μέρος τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως ὠφελιμώτατον. Ὅτι ὁμοῦς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς γλώσσης εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτῆς χρῆσιν καὶ ὅτι γλῶσσα ζωντανή, ὅποιαν ἔννοοῦμεν καὶ ὀφείλομεν νὰ καταστήσωμεν τὸν γραπτὸν λόγον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διδασχθῆ, εἰ μὴ δι' ἀρχαιοτέρας, νεκρᾶς ἤδη φάσεως τῆς γλώσσης, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι πλάναι, τὰς ὁποίας ἐγέννησεν ἡ ἀπατηλὴ ὁμοιότης τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἐνισχύει μὲν ἡ παράλογος διδακτικὴ ἡμῶν πράξις, συγκαλύπτει δὲ ἡ μεγαλύτερα καὶ χρονία πλάνη τοῦ ἔθνους ὅτι ἡ σύγχρονος γλῶσσα πρέπει διαρκῶς νὰ διορθοῦται κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἀρχαίας καὶ δὴ τῆς Ἀττικῆς. Ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος εἶναι σύγχρονος γλῶσσα καὶ ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ διδασχθῆ καθ' ἑαυτὸν, ὅπως καὶ ὄλοι αἱ σημεριναὶ γλῶσσαι τοῦ κόσμου, ἡ δὲ γνώσις προηγουμένων μορφῶν τῆς γλώσσης εἶναι εὐπρόσδεκτον συμπλήρωμα τῆς αὐτοτελοῦς ταύτης διδασκαλίας. Ταῦτα δὲν ἐπιδέχονται ἀντίρρησην.

Συζητήσιμον εἶναι μόνον, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἐπομένως πρακτικὸν νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ συμπλήρωμα τοῦτο τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα δὲ τοῦτο αὐστηρὰ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ καταφατικὴν ἀπάντησιν. Ὅσονδῆποτε καὶ ἂν βελτιωθῆ καὶ γενικευθῆ ἡ παιδείσις τοῦ ἔθνους, τὴν γνώσιν τῆς ἀρχαίας θὰ ἐπιδιώκῃ μὲν πάντοτε μικρὸν μέρος αὐτοῦ, θ' ἀποκτώσι δὲ πράγματι καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ὀλίγοι. Διάφορος ἀντίληψις τοῦ πράγματος σημαίνει παραγνώρισιν τῶν σημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους καὶ ἄγνοιαν τῶν δυσχερειῶν τῆς ἐκμαθήσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Κυρία καὶ γενικὴ γλωσσικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ταῦτα δὲ δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἐλπίζωνται ὡς ἀπλή τις ἀντανάκλασις τῆς γνώσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Τρανῆ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ ὀρθὴ παρατήρησις τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι ὅτι οἱ περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εἰδικῶς ἀσχολούμενοι, οἱ διδάσκοντες αὐτὴν, δὲν εἶναι καὶ οἱ εὐχερέστερον ἢ ὀρθό-

¹ Πρὸς. Χρ. Παπαδόπουλος τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια, σελ. 15.

² Ἐ. ἀ. σελ. 80 κέξ.

τερον χειριζόμενοι την νέαν Ἑλληνικὴν¹. Ἀπαιτεῖται εἰδικὴ καὶ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς νέας Ἑλληνικῆς, αὕτη δὲ ἀνεπύχθη ἀνωτέρω ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ εἰς ἄρτιόν τι τέρμα ἐντὸς ὀλίγων, τεσσάρων ἢ πέντε καὶ δὴ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Εἶναι ἔπειτα τόσον εὐκόλον νὰ ἐνοήσῃ ἢ μικρὰ αὕτη ἡλικία τὸν Ξενοφῶντα, ὅπως ὠνεῖρεύετο ὁ μακαρίτης Παπαδόπουλος! Ἰσχυρισμὸς τοιοῦτος σημαίνει παραγνώρισιν τῆς προφανοῦς καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ ἄγνοϊαν τῶν πορισμάτων τῆς διδακτικῆς πείρας. Διὰ νὰ ἐνοήσουν μαθηταὶ τοιαύτης ἡλικίας τὸν Ξενοφῶντα πρέπει νὰ ὑπερνηκίησιν δυσκολίας πολλὰς καὶ μεγάλας, εἶναι δὲ μεγάλη πλάνη ὅτι ἡ πρόωρος αὕτη διδασκαλία τῆς ἀρχαίας φέρει πράγματι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Πενιχραί, καθαρῶς γραμματικαὶ γνώσεις, τοῦτο εἶναι τὸ πραγματικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀσκόπου ταύτης τυραννίας τῆς νεολαίας. Ὁ μακαρίτης Παπαδόπουλος συνδέει ἔπειτα μὲ πολλὴν ἀφέλειαν τὴν κατανόησιν τοῦ Ξενοφῶντος μὲ τὴν κατανόησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι κατανόησις τοῦ Ξενοφῶντος καὶ κατανόησις τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι πράγματα πολὺ διάφορα, διάφορα ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν δυσκολίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τὴν διδακτικὴν σημασίαν. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἀναντιρρήτως ἢ πλησιεστέρα πρὸς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φάσιν τῆς ἀρχαίας, ἢ δὲ κατανόησις αὐτοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ γενικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔθνους, ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν πρέπει τὸ Εὐαγγέλιον νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ δὴ τῆς συνήθους.

Εἶναι λοιπὸν πρακτικὸν νὰ σπαταλᾶται εἰς ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαίων πρὸς κατανόησιν τοῦ Ξενοφῶντος γλωσσικῶν γνώσεων χρόνος πολύτιμος διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἐνωρίτερον τοῦ δέοντος ἀποσυρομένων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον; Εἶναι καὶ ἀπὸ καθαρῶς γλωσσικῆς ἀπόψεως πρακτικὸν νὰ σπαταλᾶται εἰς ἀπόκτησιν πενιχρῶν τιμῶν γνώσεων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματικῆς χρόνος τόσον ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ἣτις ἀποτελεῖ προφανῶς γενικὴν ἀνάγκην τοῦ ἔθνους, ἢ εἶναι δυνατόν νὰ καταντήσωμεν εἰς γλῶσσαν ὄντως ἐθνικὴν καὶ ζῶσαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναγνωρίζομεν ἐμπράκτως τὴν σημερινὴν μορφήν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ παραπέμπομεν ἐκάστην γενεὰν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἵνα κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς σχηματίσῃ τὴν νέαν;

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 204.

Ὅρθον καὶ πρακτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον: ἡ γνώσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς ἐθνικὸς ὄρος πρώτιστα μὲν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἄλλὰ τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο πλεονέκτημα ἡμῶν οὐτε ἐξεμεταλλεύθημεν οὐτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν ἐπαρκῶς, ἐφ' ὅσον δὲν προηγείται τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς συστηματικὴ καὶ σχετικῶς μακρὰ διδασκαλία μόνης τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Ἐκ πάντων τούτων εἶναι, νομίζω, φανερόν ὅτι ἡ πρόωρος διδακτικὴ ἐξάρτησις τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀπολύτως μὲν ἀναγκαία δὲν εἶναι, ἐξ ἐναντίας δὲ ἀποβαίνει πολλαχῶς ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ ἔθνος. Ὁ ἐξετάζων ἔπειτα καθ' ἑαυτὴν τὴν πενιχρὰν σήμερον διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνῃ καὶ ἄλλα διδακτικὰ ἀτοπα, οἷα π. χ. ἡ ὑπερτίμησις τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ὑποτίμησις τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, τὸ δύσληπτον καὶ ἀνομοιόμορφον τῶν γλωσσικῶν κειμένων, ἡ ἀφελῆς ἀντίληψις τῶν διδασκόντων ὅτι γλῶσσαν διδάσκει μόνον ὁ ἑλλημιστὴς καὶ ἄλλα. Ἄλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι δευτερεύοντα. Τὰ κύρια αἰτία τῆς περὶ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι: α') ἡ πενιχρότης τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως, β') ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ γ') ἡ πενιχρότης τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ ἡ πρόωρος διδακτικὴ ἐξάρτησις αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐκ τούτων δὲ τὰ δύο τελευταῖα συνεχόμενα στενωτέρον πρὸς ἀλληλα ἀνάγονται ἀμφότερα εἰς ἓν βαθύτερον αἷτιον, τὴν χρονίαν πλάνην ὅτι ὁ εἰς αἰῶνα τὸν ἀπαντα ὄρθος κανὼν τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ. Αὕτη ἀπεμάκρυνε παραλόγως τὸν γραπτὸν λόγον ἀπὸ τοῦ ζῶντος, τοῦ προφορικοῦ λόγου, καὶ προσέδωκε μὲν εἰς αὐτὸν ἀπατηλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀρχαίαν, παρέσυρε δὲ τὸ ἔθνος εἰς τὸ λάθος νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἀνάστασιν τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος. Καὶ ἐπολεμήθη μὲν θεωρητικῶς ἡ ἐλπίς αὕτη¹, ἀλλὰ ζῆ, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ διδακτικῇ πράξει, ὅπου ἐκ τῆς θαυματουργοῦ ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀναμένεται ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς νέας. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἐκ τούτου φανερόν πόσον σκιαμαχοῦσιν οἱ φανταζόμενοι ἐχθρὸν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης μεγαλύτερον τῆς ἀρχαιομανίας.

Τί πρέπει τώρα νὰ γίνῃ;

Πρώτιστα νομίζω ἀναγκαῖον νὰ διακριθῶσιν ἀλλήλων σαφῶς τὸ

¹ Πρὸς Γ. Χατζιδάκιν ἔ. ἀ. σελ. 54.

γλωσσικὸν ζήτημα τῆς διδασκαλίας γενεᾶς καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς σημερινῆς γλώσσης.

α') Μεθ' ὅσα ἀνέπτυξα εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον τῆς παρουσίας μελέτης ἀναγκαῖον ἐδῶ κρίνω νὰ τονίσω μόνον ὅτι καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ὅπως καὶ εἰς τόσα ἄλλα, δὲν λείπει μόνον ἢ κυρίως ἢ ὀρθῆ ἀντίληψις, ἀλλ' ἢ καλῆ θέλησις τῶν συζητούντων καὶ ἢ ἰσχυρὰ ἐπιβολὴ τῆς πολιτείας. Πρέπει νὰ «δμολογηθῆ τέλος πάντων καθολικῶς καὶ πραγματικῶς ὅτι ὁ ἀρχαῖος κανὼν δὲν δύναται νὰ διατηρηθῆ ἐν τῇ δλότητι αὐτοῦ» καὶ «εἶναι εὐχῆς ἔργον ἢ διαφορὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ ὄχι μόνον νὰ μὴ ἐκτεινῆται πέρα τοῦ ἀναγκαῖου, ἀλλὰ καὶ νὰ βαινῆ κατὰ μικρὸν ἐλαττωμένη καὶ τοῦτο ἀκριδῶς χάριν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ σκοποῦ τῆς γλώσσης». Τίς ἐπιστήμων σεβόμενος ἑαυτὸν ἀρνεῖται σήμερον τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τούτων τοῦ κ. Χατζιδάκι ἢ δὲν διαβλέπει καὶ ἐν τούτοις τὴν υπερβολικὴν ἐπιφυλακτικότητά αὐτοῦ; Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ὁ κυριώτερος κίνδυνος τῆς καθαρουόσης λανθάνει ἐν τῇ ὀργανισμῶ αὐτῆς καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἢ ἀσκοπος ἐπίδειξις τῆς ἀρχαιομαθείας ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης ἢ νὰ μὴ διαβάλλωνται τοῦλάχιστον οἱ προτιμῶντες ἀπλουστέραν γλώσσαν ἄλλοτε μὲν ὡς ἀγράμματοι, ἄλλοτε δὲ καὶ ὡς προδότες τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ χειραγωγῆται καὶ νὰ προστατεύηται πᾶσα προσπάθεια πρὸς γεφύρωσιν τοῦ γλωσσικοῦ χάσματος, διότι καὶ τὸ πρᾶγμα ἔχει τὰς δυσκολίας του καὶ τὰ λάθη εἶναι ἀναπόφευκτα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκριδῶς ὑποκρίνονται ὅτι δὲν ἐννοοῦν οἱ φίλοι τοῦ διδασκάλου μου φρουροὶ τῆς καθαρουόσης, τοῦτο δὲ εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται νὰ προσέπη τις ὅτι μὲ τὴν πρῶτην κυβερνητικὴν κρίσιν θὰ ἔχωμεν καὶ νέαν ἀνακίνησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Πείσμα λοιπὸν θὰ ἦτο ὁ ἐπιεικέστερος χαρακτηρισμὸς τῆς ἐπιμονῆς τῶν κυρίων φρουρῶν, πείσμα ὅμοιον μὲ τὸ παροιμιώδες ὅτι «θερίζου μὲ τὸ ψαλίδι καὶ ὄχι μὲ τὸ δρεπάνι». Ἡ πολιτεία δικαιόσθαι καὶ ἔχει τὰ μέτρα νὰ καταστέλλῃ ἐγκαίρως τὰς ἐπικινδύνους ἐκδηλώσεις τοιούτων ἀδυναμιῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ συγγραφεῖς οἱ φιλοτιμούμενοι νὰ μεταχειρίζωνται γραπτὸν λόγον ἀπλούτερον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν προφορικὸν πρέπει νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τὴν συναφῆ πλάνην ὅτι δημιουργοῦν τὴν ἐθνικὴν γλώσσαν. Δημιουργοὺς δὲν χρειάζομεθα εὐτυχῶς. Ἡ γλώσσα ζῆ εἰς τὸ στόμα αὐτῶν τῶν ἰδίων ὡς ἐγγράμματων καὶ ἔχει ἀνάγκην κυρίως συγγραφικῆς

καλλιεργείας καὶ ἀναπτύξεως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὀδηγὸς αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἢ γραμματικὴ, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά των. Γλώσσα ἄλλως ἐντελῶς ὀμαλῆ γραμματικῶς οὔτε ὑπῆρξεν οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ποτέ, ὅτι δὲ ἢ γραμματικὴ ὀμαλότης εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ζωῆς ἢ ἢ ἀνωμαλία κώλυμα σοβαρὸν διὰ τὴν χρῆσιν ζωντανῆς γλώσσης, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι πλάναι. Τί ἐμποδίζει τοὺς ἀγράμματος νὰ λέγουν παιδί, κορμί κτ., ἀλλὰ χωριό, φορτιό κτ., λειτουργία, ἀλλὰ καὶ λειτουργία εἰς διάφορον σημασίαν, ἀγαπᾷ, ἀλλὰ ζῆ, ζητᾷ, ἔοφα, ἀλλ' ὄργει κτ.; Γραμματικὰς ἀντιθέσεις τοιαύτας ἔχει βεβαίως καὶ ὁ προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγράμματων καὶ ἴσως μεγαλύτερας, διότι προήλθεν ἐκ ζυμώσεως δύο τόσον ἀντιθέτων γλωσσικῶν τύπων, ἀλλ' ὁ θέλων νὰ ἰσοπεδώσῃ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας κατὰ τοὺς κανόνας μόνον τοῦ γραπτοῦ ἢ μόνον τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου στερεῖ τὸ κρᾶμα τοῦτο τῆς ζωῆς καὶ προσκρούει ἀμέσως εἰς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας. Πῶς θὰ προσκρούουν ὀλιγώτερον; Ἄν γράφουν ὅπως ὀμιλοῦν οἱ ἴδιοι. Ἡ συνταγὴ εἶναι πολὺ παλαιά, ἀλλὰ διὰ πολλοὺς χρειάζεται καὶ ἢ προσθήκη: ὅπως ὀμιλοῦν πρᾶγματι οἱ ἴδιοι, ὄχι ὅπως ἐπιτηδεύονται νὰ ὀμιλοῦν.

Φαίνεται ὅτι ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους ἢ ἐπικράτησις ἀπλουστέρου τινὸς γραπτοῦ λόγου δὲν εἶναι, εἰ μὴ ζήτημα χρόνου, ὅτι δὲ οἱ συγγραφεῖς τοιοῦτοτρόπως ἐργαζόμενοι προσφέρουν ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, τοῦτο δὲν φαίνεται, ἀλλ' εἶναι βέβαιον.

β') Ἐρχόμενος ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς σημερινῆς γλώσσης ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἢ κατανόησις καὶ ἢ ὀρθὴ χρῆσις οἴασθῃποτε γραπτῆς γλώσσης προϋποθέτει ἱκανὴν γενικὴν παιδείαν, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακρὰν καὶ ὀμοίμορφον χρῆσιν. Πρῶτιστα λοιπὸν ἀπαιτεῖται νὰ ἐνισχυθῇ ἢ γενικὴ ἐκπαίδευσις τοῦ ἔθνους καὶ νὰ διδαχθῇ συστηματικῶς ἢ νέα Ἑλληνικὴ καταλαμβάνουσα τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει τοῦ ἔθνους θέσιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ὅτι ἢ πρώτη τῶν δύο τούτων ἀπαιτήσεων οὔτε συντόμως δύναται ν' ἀναπτυχθῇ οὔτε εὐκόλως καὶ ἀμέσως νὰ ἐκτελεσθῇ. Ἐν ὁμοίως εἶναι πρῶτον, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν πρέπει ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν τετραετὴ ὀποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ δευτέρα ἀπαιτήσις περιλαμβάνει δύο τινά: α') συνεχῆ καὶ αὐτοτελῆ δι' ὀλης τῆς ἐκπαιδεύσεως διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς κορυφουμένην εἰς διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ καὶ β') ἀποκλειστικὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἰς τὰ

7 πρώτα έτη τής γενικής εκπαίδευσως. Ότι ταυτα συνεχονται προς άλληλα είναι φανερόν, άλλ' άμεσώτερον επί του προκειμένου μας ενδιαφέρει τὸ δεύτερον, εἰς τοῦτο δὲ καὶ θὰ ἐνδιατρίψω κατωτέρω περιοριζόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς δύο, τὰς θεμελιωδεστέρας σχετικὰς ἀπαιτήσεις. Αὗται εἶναι: α') ἀναβολὴ τής διδασκαλίας τής ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ β') βαθμιαῖος εἰς τὸν γραπτὸν λόγον προ-
βιδιασμός.

α') Ἡ ἀπαιτησις αὕτη εἶναι ἀσχετος πρὸς τὴν περὶ κλασικῆς ἢ πρακτικῆς παιδεύσεως διαφωνίαν. Στηρίζεται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 210 κέξ.), κυρίως εἰς τὴν γενικὴν ἀναγκαιότητα τής συστηματικῆς διδασκαλίας τής νέας Ἑλληνικῆς, τὴν ἀσφαλῆ παρατήρησιν, ὅτι ἡ πρόωρος διδασκαλία τής ἀρχαίας εἶναι σοβαρὸν κώλυμα διὰ τὴν ἐμπέ-
δωσιν τής νέας Ἑλληνικῆς, καὶ εἰς τὴν βásiμον ἐλπίδα ὅτι σχετικὴ ἀσφάλεια περὶ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν χρῆσιν τής νέας Ἑλληνικῆς θὰ διευκολύνη μεγάλως τὴν διδασκαλίαν τής ἀρχαίας εἰς τὰ 5 τελευ-
ταία ἔτη τής γενικῆς εκπαίδευσως, ἣτις ἐλπίζεται καὶ εὐλογον εἶναι ν' αὐξηθῆ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς δωδεκαετη. Διὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ λόγους ἐκφέρεται ἡ ἀπαιτησις αὕτη ἀσχετῶς καὶ πρὸς τὰς ἐνδεχο-
μένας μεταβολὰς ἐν τῇ διαβαθμίσει τής γενικῆς εκπαίδευσως. Δημο-
τικὴν ἄλλως ἐκπαιδεύσιν αὐτοτελῆ καὶ ἀξίαν τοῦ ὀνόματος οὔτε ἔχο-
μεν σήμερον οὔτε θ' ἀποκτήσωμεν, ὡς φαίνεται, εὐκόλως ἢ ἀμέσως. Εἶναι βεβαίως ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσῃ ὁ λαὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, ἔστω καὶ εἰς βάρους ἀνωτέρων βαθμίδων τής εκπαίδευσως, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἔλαβε κατ' ἀπομίμησιν πολλὴ σφαλερὰν κατεύθυν-
σιν, ἥδη δὲ καὶ ἠνάγκασε τὴν πολιτείαν ν' ἀπαλείψῃ ὑπάρχον πλεο-
νέκτημά του συμπληροῦσα τὸ λάθος ὅτι ἀφήκε τὸ πλήρες λεγόμενον δημοτικὸν σχολεῖον χωρὶς πρόγραμμα καὶ ἀπομοιοῦσα καὶ κατὰ τύπους πλέον τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ ὑποχρεώσεως ἐδημιουργήθη-
σαν καὶ συναφῆ προσωπικὰ συμφέροντα, κώλυμα σοβαρώτατον διὰ τὴν ἄμεσον ἐνίσχυσιν τής δημοτικῆς εκπαίδευσως, ἐπιδεικτικὴ δὲ προσήλωσις εἰς τὰ ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα παρατηρεῖται, λυπηρὰ μὲν, καθ' ὅσον σημαίνει ἀδυναμίαν πρὸς διάκρισιν τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τοῦ ἐπουσιώδους, λυπηροτέρα δὲ ἀκόμη, ἐπ' ὅσον καλλιεργεῖται μετὰ προφανοῦς φιλαρσεκείας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν γνώσει ἄλλων οὐσιωδῶν καὶ ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τής εκπαίδευσως.

β') Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἐγγράμματος ὁ θέλων νὰ συνεννοηθῆ πρὸς τὸν ἀγράμματον καὶ νὰ φωτίσῃ αὐτὸν εἶναι ὑποχρεωμένος εἰς συγ-

καταβάσεις μεγάλας πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ γλωσσικὴν ἀνάπτυ-
ξιν αὐτοῦ. Αἱ συγκαταβάσεις αὗται εἶναι πολλὴ ἀναγκαιότεραι ἀπέ-
ναντι τῶν ἀγραμμάτων ἅμα καὶ ἀνηλίκων ἀρχαρίων τοῦ δημοτικοῦ
σχολείου. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ γλῶσσα ὡς ὄργανον τής πρώτης
πρὸς τοὺς ἀρχαρίους τούτους συνεννοήσεως πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ
δυνατὸν ἀπλουστερα καὶ πλησιεστερα πρὸς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν
γλῶσσαν. Τὰ αὐτὰ ἀληθεύουσι καὶ περὶ τής γλώσσης ὡς ἀντικειμένου
ιδίας διδασκαλίας. Πᾶσα ὀρθὴ διδασκαλία ἀναζητεῖ ἐν τῇ πείρᾳ τοῦ
μαθητοῦ σχετικὰ τινα γνωστὰ καὶ ἀπὸ τής ἐπεξεργασίας τούτων ἀφορ-
μωμένη προσφέρει τὸ νέον. Καὶ ἡ γλωσσικὴ λοιπὸν διδασκαλία πρέ-
πει νὰ λάβῃ ὡς ἀφετηρίαν τὰ οἰκεία καὶ γνωστὰ, ταῦτα νὰ ἐπεξεργα-
σθῆ πρώτον καὶ οὕτω νὰ προβιάσῃ τοὺς ἀρχαρίους εἰς τὰ ἀγνωστα.
Οἰκείον καὶ γνωστὸν διὰ τοὺς ἀρχαρίους εἶναι προκειμένου μὲν περὶ
τῶν ἑλληνοφῶνων ὁ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκατέργαστος τύπος τής μητρι-
κῆς γλώσσης, προκειμένου δὲ περὶ τῶν ξενοφῶνων ὁ τύπος τῶν
γλωσσικῶν ἀσκήσεων τοῦ νηπιαγωγείου, ἐφ' ὅσον τοῦτο λειτουργεῖ
καρ' αὐτοῖς. Εἶναι λοιπὸν καταφανές ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος δὲν ἐνδεί-
κνυται οὔτε ὡς ὄργανον τής ὅλης διδασκαλίας οὔτε ὡς ἀντικείμενον
τής γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ὅρθη ἀφετηρία
δὲ ἀμφοτέρα εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῶν τῶν ἀρχαρίων.

Ἑλληνοφῶνοι καὶ ξενοφῶνοι πρόκειται ἤδη ἀπὸ τής σχετικῆς
διαφόρου ταύτης γλωσσικῆς ἀφετηρίας νὰ προβιδιασθῶσι κατὰ μικρὸν
εἰς τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοι-
νὸν τοῦτο τέρμα ἡ μὲν ἀφετηρία τῶν ἑλληνοφῶνων ὑπερέχει ἀπὸ λεξι-
λογικῆς καὶ φραστικῆς ἀπόψεως, ἡ δὲ τῶν ξενοφῶνων μᾶλλον ἀπὸ
μορφολογικῆς, διότι οἱ μὲν ἑλληνοφῶνοι φέρουσιν οἰκοθεν γλῶσσαν
ἀκεραίαν καὶ χειρίζονται αὐτὴν ἐν τῇ κύκλῳ καὶ τῷ μέτρῳ τής ἀντι-
λήψεως τῶν μετὰ φυσικῆς ἐτοιμότητος καὶ ἀσφαλείας, οἱ δὲ ξενοφῶ-
νοι φέρουσιν ἀπὸ τοῦ νηπιαγωγείου γλῶσσαν γραμματικῶς πλησιεστε-
ραν πρὸς τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ πενυχροτέραν ἕνεκα τής
προηγηθείσης διαφόρου γλωσσικῆς ἕξεως καὶ τῶν συχνῶν ἀφορμῶν,
τὰς ὁποίας παρέχει εἰς αὐτοὺς τὸ περιβάλλον νὰ μεταπίπτωσιν εἰς τὴν
χρῆσιν τής φυσικῆς μητρικῆς γλώσσης. Τὴν εὐνοϊκωτέραν γλωσσικὴν
ἀφετηρίαν παρουσιάζουν τὰ τέκνα τῶν ἐγγραμμάτων οἰκογενειῶν, τῶν
ὁποίων καὶ τὸ οὖς καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ἐξοικειωμένα πρὸς τὸν ἀνεπι-
τήθευτον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ
γλῶσσα εἶναι προφανῶς πενυχρά.

Ἐρωτᾶται ἤδη, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιχειρηθῆ ὁ προβιδιασμός

οβτος ἀμέσως, μεθ' ἡμέρας, ἐβδομάδας ἢ καὶ μῆνας τινὰς μόνον. Ὁρθῆ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο προϋποθέτει πρῶτιστα ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς μεταξὺ τῆς ἀφειτηρίας καὶ τοῦ τέρατος ἀποστάσεως. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι μικρά, ἀλλ' ἀκριβῆς ἐξέτασις πείθει ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι μεγάλη καὶ πολλαπλῆ (Ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 206). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν ταύτης ἡ ἀπότομος μετάβασις εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου εἶναι διδακτικὸν λάθος μέγα. Ἡμεῖς ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν νὰ ἐρωτήσωμεν, τί εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ λάθους τούτου, ἀλλὰ τί προέρχεται πράγματι. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι συντρεχόντων καὶ ἄλλων μεθοδικῶν ἀτόπων τὸ λάθος τοῦτο τείνει νὰ μεταβάλῃ τὴν ὅλην διδασκαλίαν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰς καθαρῶς γλωσσικὴν, τοῦτο δὲ γίνεται προφανῶς ἐπὶ θυσίᾳ τῶν πραγμάτων μεγάλη καὶ ἀποτελεῖ βαρεῖαν μομφὴν τῆς στοιχειώδους ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως. Διότι εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι οὔτε γλῶσσα ἀνευ πραγμάτων οὔτε πράγματα ἀνευ γλώσσης εἶναι δυνατόν νὰ διδασκῶσι καὶ ὅτι ὅλα τὰ μαθήματα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ λεγόμενα τεχνικά, εἶναι καὶ γλωσσικά, ἐφ' ὅσον φωτίζουσι τὰ πράγματα τοῦ κύκλου τῶν καὶ συνεπάγονται τὴν σύνδεσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν οἰκείων γλωσσικῶν συμβόλων, καὶ ὅτι ἐπομένως δι' ὅλης τῆς διδασκαλίας παρέχεται καὶ γλωσσικὴ παιδείσις, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ ὅλη διδασκαλία πρέπει νὰ συντελέσῃ τὴν πρόοδον ταύτην σχεδὸν ληληθῆτως καὶ χωρὶς νὰ παρεκτραπῇ κατ' ὁδοῖαν τοῦ ἰδιαιτέρου σκοποῦ ἐκάστου μαθήματος, χωρὶς δηλ. νὰ μεταβληθῇ ἡ γλῶσσα ἀπὸ ὄργάνου τῆς συννενοήσεως εἰς σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον τῆς ὅλης διδασκαλίας. Τὰς τελευταίας ιδιότητας ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ γλῶσσα εἰς τὸ γλωσσικὸν μάθημα. Δύναται μέχρι τινὸς καὶ εἰς τὴν ὅλην διδασκαλίαν νὰ προβληθῇ ἡ γλῶσσα ὡς σκοπὸς καὶ κύριον ἀντικείμενον, ὅπως πρέπει καὶ εἶναι λυπηρὸν ὅτι δὲν γίνεται ἀκόμη καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν πρώτην διδασκαλίαν τῶν ξενόφωνων, διότι κύριος αὐτῆς σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ μεθοδικὴ σύνδεσις τοῦ περιεχομένου τῆς παιδικῆς πείρας μετὰ τῶν οἰκείων ἑλληνικῶν γλωσσικῶν συμβόλων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὀφισταμένης παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις γλωσσικῆς βάσεως τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνεται, ἂν δὲν συνδυασθῇ ἡ γλωσσικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν ἄμεσον καὶ πραγματικὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι εὐθὺς ὡς ἀποκατασταθῇ οὕτως ἢ ἄλλως ἡ βᾶσις αὕτη, ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ λαμβάνῃ καὶ ἐκεῖ τὴν προσήκουσαν εἰς αὐτὴν θέσιν, ἄλλην δηλ. ὡς ὄργανον τῆς ὅλης διδα-

σκαλίας καὶ ἄλλην ὡς σκοπὸς καὶ ἀντικείμενον τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος. Ὡς ὄργανον δὲν πρέπει νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὀρίων τῆς ὑπηρετικῆς θέσεως καὶ ν' ἀπαιτῇ γλωσσικὴν ἐρμηνείαν διὰ νὰ ἐννοηθῇ, ὡς σκοπὸς καὶ ἀντικείμενον πρέπει ν' ἀπορροφήσῃ ἐντελῶς τὴν προσοχὴν μας καὶ ν' ἀπαιτῇ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέραν πραγματικὴν ἐρμηνείαν. Ἐπεταὶ ἐντεῦθεν ὅτι μόνον παραλλήλως πρὸς τὸν πλουτισμὸν καὶ τὴν δισκίτησιν τοῦ παραστατικοῦ ὀλικοῦ καὶ τὴν πνευματικὴν καθόλου ἀνάπτυσιν τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ διενεργηθῇ καὶ ὁ προβιβασιμὸς αὐτῶν εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἄλλως θὰ λέγωμεν λέξεις, ὅπισθεν τῶν ὁποίων δὲν θὰ ὑπάρχωσι διὰ τοὺς ἀρχαίους πράγματα, καὶ θὰ συνηθίζωμεν αὐτοὺς ν' ἀρκῶνται εἰς τὸ κίβδηλον τοῦτο νόμισμα. Δὲν πρέπει ἄλλως νὰ λησμονῆται καὶ ὁ ἰδιάζων διδακτικὸς ὅρος, ὅτι παρατήρησις, διδασκαλία καὶ ἀνάγνωσις τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου περιστρέφεται κατ' ἀπαραίτητον διδακτικὴν ἀπαιτήσιν εἰς ἀντικείμενα τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, περὶ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λογιώτεροι ὀμιλοῦντες ἀνεπιτηδευτῶς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς παιδιά δὲν μεταχειρίζονται τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἐξ ἐναντίας μάλιστα πᾶσα ἀπόπειρα τοιαύτη προσβάλλει ἀηδέστατα τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας καὶ καταγελάται. Ἀποκλειστικὴ λοιπὸν χρῆσις τῆς καθαρευούσης δὲν εἶναι διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου οὔτε πρακτικὴ οὔτε δυνατὴ, δὲν εἶναι δυνατὴ ἰδίως ἢ προφορικῆ αὐτῆς χρῆσις, τοῦτο δὲ ἔχει προφανῶς μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ ζήτημα. Διότι ἀναγνωρίζεται γενικῶς πλέον σήμερον ὅτι ὡς πρώτη ἀσχολία τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐνδείκνυται ἡ προφορικὴ καλλιέργεια τῆς γλώσσης ἀνάγνωσις καὶ γραφή, γραμματικὴ κτλ. ἔπονται. Ἡ ἀπαιτήσις αὕτη δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς εἰς τὸ δεύτερον ἐξάμηνον τοῦ πρώτου ἔτους ἢ τὸ δεύτερον ἔτος, ἤτις συνιστᾶται ἄλλοῦ ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἀκούεται τελευταῖον καὶ ἐδῶ. Ἡ προφορικὴ καλλιέργεια τῆς γλώσσης πρέπει κατὰ τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην ν' ἀποτελέσῃ ὄχι μόνον τὴν ἀφειτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν βᾶσιν τῆς ὅλης γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἰδιαιτέρως λοιπὸν διὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους ἐπιβάλλεται προφορικὴ κυρίως καλλιέργεια τῆς γλώσσης, ἐνθάρρυνσις τῶν ἀρχαίων νὰ ἐκφράζωνται μὲ ὅλην τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἡλικίας καὶ μεθοδικὴ προαγωγή τῆς φυσικῆς αὐτῶν φραστικῆς εὐχερείας. Ἐπίσης δὲ ἀναγνωρίζεται ὅτι καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ τῶν πρώτων ἐτῶν δὲν πρέπει νὰ παρουσιάξῃ δυσχερείαν ἄλλας ἐκτὸς τῶν ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ

μαθήματος προερχομένων και επομένως αναποφεύκτων τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ εἶναι οἰκτεῖον και ἐνδιαφέρον, γνησίως παιδικόν, αἱ λέξεις και αἱ φράσεις ἀμέσως νοηταί, διότι τὸ ἐναντίον θὰ ἔφερε συγκέντρωσιν και ὄχι ἀπομόνωσιν τῶν δυσχερειῶν. Καὶ ἡ γραμματικὴ δὲ παρατήρησις ὠφέλιμος και πρακτικὴ διὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην θεωρεῖται μόνον ὅταν διεξάγῃται εἰς ὕλικόν οἰκτεῖον και γνωστόν, οἰκτεῖον οἰκτεῖον ἢ γενόμενον οἰκτεῖον ἐξ ἀπομιμήσεως τοῦ προφορικοῦ ὑποδείγματος τοῦ διδασκάλου.

Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ γεφυρωθῇ τὸ μεταξὺ τῆς ἀφειρησίας και τοῦ τέρματος διάστημα, πρόσφορον δὲ πρὸς τοῦτο μέσον πρόκειται ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγραμμάτων. Ζήτημα δευτερευόν εἶναι σήμερον, πόσα ἔτη θὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν χρήσιν τοῦ τύπου τούτου. Τὸ οὐσιώδες εἶναι ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀναγκαιότης τῆς γεφυρώσεως. Ἀνάγκη δὲ νὰ ἐννοηθῇ ὅτι και τοιοῦτοτρόπως ἡ διδασκαλία δὲν ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς κοινῆς, τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Κοινὴ σήμερον εἶναι ἡ γλώσσα τῶν ἐγγραμμάτων, αὕτη δὲ παρουσιάζεται ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ και τὴν τοῦ γραπτοῦ λόγου, αἵτινες εὐτυχῶς συγκλίνουσιν ἀπὸ τινος πρὸς ἀλλήλας. Οὐδέτερος τῶν τύπων τούτων θὰ ἡδύνατο, καθ' ὃ ἀνεπτύχθη ἤδη, νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπαρκῶν μόνος διὰ τὴν πλήρη συνεννόησιν. Τί λοιπὸν φυσικώτερον και πρακτικώτερον τοῦ νὰ θέλωμεν τὴν μορφήν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς στήριγμα διὰ ν' ἀνέλθωμεν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον; Ἰδιαιτέρως ἀναγκαῖον εἶναι τοῦτο χάριν τῆς εὐρυτέρας παρὰ τοῖς ξηνοφώνοις διαδόσεως τῆς γλώσσης. Παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις ἀναπτύσσεται οὕτως ἢ ἄλλως ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος ἕνεκα τοῦ ὁμοφώνου περιβάλλοντος, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ξηνοφώνοις, ὅπου τὸ γλωσσικὸν περιβάλλον εἶναι διάφορον, ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρως συχνὴ και ἀφθονος ἀναφορὰ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον και κατ' ἀρχὴν εὐρυτέρα χρήσις τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἄλλως οἱ τρόφιμοι θὰ μένουν μόνον μετὴν γλώσσαν τοῦ σημερινοῦ βιβλίου, ἢ ὅποια ἀχρηστος μὲν δὲν εἶναι προφανῶς και δι' αὐτούς, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον, ὅπου εὐχρηστος εἶναι ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος. Εἶναι γενικὴ παρὰ τοῖς ξηνοφώνοις παρατήρησις ὅτι οἱ γλωσσικοὶ καρποὶ τοῦ σχολείου μαραίνονται πολὺ εὐκόλως εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ περιβάλλοντος, τοῦτο δὲ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ λάθος, ὅτι τὸ σχολεῖον, τὸ μόνον ἔδαφος, ὅπου καλλιεργεῖται παρ' αὐτοῖς ἡ γλώσσα, περιωρισθῇ εἰς τὴν γλώσσαν τῆς λογικωτέρας συνεννοήσεως και ἐπεδίωξε

μὲν τὴν «διαύγειαν και καθαρότητα» τοῦ λόγου, διὰ τὴν ὅποιαν ὁ καθ' ἡμέραν βίος οὐδεμίαν ἢ σπανίας μόνον ἀφορμὰς ἐπαναλήψεως παρέχει, παρεγνώρισε δὲ τὰς τόσον συχνὰς φραστικὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας και τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσαρμοσθῇ ἐντελῶς πρὸς τὴν προφανῆ ταύτην παρὰ τοῖς ξηνοφώνοις ἐθνικὴν ἀνάγκην, ἂν δὲν ἀποβάλλῃ κατὰ μέγα μέρος τὸν θεωρητικὸν του χαρακτήρα, ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο χρήζει ἰδιαιτέρας ἐξετάσεως, ἣτις θὰ μᾶς παρέσυρε μακρὰν τοῦ προκειμένου.

Κατὰ ταῦτα ἡ χρήσις τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου εἶναι σταθμὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἀναγκαιότητας διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Θὰ ἦτο βεβαίως πλάνη νὰ νομισθῇ τις ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης δὲν παρουσιάζει δυσκολίας ἢ ὅτι και ἐδῶ θὰ μείνῃ ἀμετάβλητος ἡ μάλλον ἢ ἦττον ἀκατέργαστος γλώσσα τῶν μαθητῶν. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐπιβάλλεται μὲν, ὡς εἶδομεν, διὰ διδακτικούς λόγους, εἶναι δὲ και δυνατόν, διότι ἔχομεν ὅ,τι κυρίως χρειαζόμεθα, γλώσσαν, ἣτις ζῆ εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων και ἐκφράζει ὅ,τι θέλωμεν νὰ εἰπωμεν πρὸς τὴν ἡλικίαν ταύτην χωρὶς νὰ διαφέρῃ τῆς φυσικῆς τῶν μαθητῶν γλώσσης, ὅσον ὁ καθαρὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐχομεν πρώτιστα ζῶν ὑπόδειγμα, τὸ στόμα τοῦ διδασκάλου, πρὸς τὸ ὅποιον θὰ συμμορφωθῇ κατὰ μικρὸν τὸ στόμα τοῦ μαθητοῦ. Δυσκολίας παρουσιάζει κυρίως ἡ γραπτὴ διατύπωσις τοῦ λόγου τούτου, αἵτινες ὁμοῦς ὑπερνικῶνται, ἂν τηρηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι ἐπιφυλάξεις. Ἰκανὰ περὶ τούτων εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν μελέτην μου περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου (σελ. 17 κέξ.). Βεβαίως, ὅπως ὠμολόγησα ἐκεῖ, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος ἡ συγγραφή τῶν καταλλήλων διὰ τὰ πρῶτα ἰδίως ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀναγνωστικῶν, ἀλλ' ἡ καθαρῶς γλωσσικὴ ἀποψις, περὶ τῆς ὁποίας κυρίως πρόκειται ἐδῶ, ἀποτελεῖ προφανῶς τὸ εὐχερέστερον μέρος τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, διὰ τοῦτο δὲ και μοὶ ἐφάνη ἀπροσδόκητος ἡ πρόβλησις, τὴν ὅποιαν ὁ καθηγητὴς κ. Σκιας¹ ἀπευθύνει πρὸς τὸν συνάδελφόν του κ. Γ. Κατζιδάκιν και ἐμέ, νὰ ὑποδείξωμεν «τύπον ἀπλουστερας γραπτῆς γλώσσης», ἐν τῷ ὅποιῳ νὰ συγγράψωμεν ἡμεῖς. Καὶ εἶναι τόσον εὐκόλον νὰ χωρισθῇ ἡ γλωσσικὴ μορφή ἀπὸ τοῦ πράγματος ἢ εἶναι ἀπαραίτητον ὁ ἐξετάζων τὴν γλωσσικὴν ἀποψιν τοῦ ζητήματος νὰ συγγράψῃ ὁ ἴδιος βιβλία κατά-

¹ Ἐφημερὶς «Ἀθῆναι», 17 Ἰουνίου 1911.

ληλα διὰ ν' ἀποδειχθῆ ὅτι ἔχει δίκαιον εἰς ὅσα συνιστᾷ περὶ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς ἀναγνωσμάτων προωρισμένων διὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν; Τολμῶ ἄλλως νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι θὰ ἠδυνάμην πολὺ εὐκόλως νὰ πείσω τὸν κ. καθηγητὴν ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐγκεκριμένων ἀναγνωστικῶν τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς γλώσσης ἀκατάλληλον καὶ ὅτι ἡ ἐγκρίνασα αὐτὸ ἐπιτροπὴ πταίει εἰς τοῦτο μόνον διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, καθ' ὅσον δὲν φαντάζομαι κἄν ὅτι περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου τοιούτων βιβλίων εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ δευτέρα γνώμη. Δέχεται π. χ. ὁ κ. καθηγητῆς ὡς ὀρθὰ δι' ἀλφαθητάριον φά, ἰα, δση μὲ ἰα, τί ὄτα, ἡ κακὴ κότα κάμνει λίγα φά, ὁ χῆν, ἡ χωλὴ χῆνα, ξοδῆ, δίδω ῥόδα διὰ δῶρα, θὰ φάγοι τῶρα ἄχυρα καθαρὰ διὰ νὰ ἔχωσι τὸ σῶμα ὑγιές νά, ἔδωσε ὁ ἥλιος θὰ φύγοι ταχέως, ὄμματα, ὁ λέων θὰ ἀρπάσῃ ὅλα τὰ ἀρνία, νὰ ἔνας μέγας ὄφις, τί κηλίδες ἐπὶ τῆς δάχτυλος ὄρμῃ ὁ κακὸς κατὰ μᾶς νήσσης, κνηγᾶ ὅλα τὰ ζῦφα, λέοντας, βόας, κύνες, νὰ ὁ κόραξ, τί μέλας! ὡς ἄραψ, ἕνα μαῦρον κύνά μὲ μεγάλα αὐτιά, μὴ ἄφηγε τὰ ἡνία χαλαρά, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλίγα μόνον καὶ ἐξ ὀλίγων σελίδων τοῦ ἀλφαθηταρίου εἰλημμένα; Δὲν νομίζεις, πιστεύω, ὁ κ. καθηγητῆς ἀδύνατον νὰ γράφουσαν ἀντὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων λέξεις καὶ φράσεις ζωντανὰ καὶ μὴ προσβάλλουσαι τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας. *Ἐτι δὲ μᾶλλον ἀπροσδόκητος μοὶ ἐφάνη ὁ φόβος τοῦ κ. καθηγητοῦ ὅτι διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἦν ἐπιδιδώκομεν χάριν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, «θὰ κατεστρέφετο ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐπικρατέστερος τύπος τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης». Διότι ὁ γραπτὸς λόγος ἐπιδέχεται ἀναμφιδόλως ἀπλοποίησιν, πρώτιστα συντακτικὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ μορφολογικὴν, ἔπειτα δὲ καὶ λεξιλογικὴν μέχρι τινός. Εἶναι π. χ. δυνατόν νὰ μεταχειρισθῶμεν ὀλιγωτέρας μετοχὰς καὶ ἀντὶ τούτων ἀπλούστερα καὶ μᾶλλον ζωντανὰ συντακτικὰ στοιχεῖα, μᾶλλον ὀμιλουμένας προθέσεις καὶ μᾶλλον ὀμιλουμένας φράσεις καὶ ἐπομένως ν' ἀποφύγωμεν ἐνίοτε καὶ πτώσεις ἀχρήστους εἰς τὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων, εἶναι δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν καὶ λέξεις γραφομένας, ἀλλὰ μὴ ὀμιλουμένας, καὶ νὰ μεταχειρισθῶμεν ὀμιλουμένας καὶ εἰς τὸν γνήσιον προφορικὸν τύπον: μάτι, φρούδι, τρίχα, αὐτί, μαλλιά, μάγουλο, μονστάκι, δόντι, χέρι, πόδι, νύχι, ἀράπη, ἀλλὰ καὶ *Ἄραψ εἰς ἄλλην σημασίαν, ἀρνί, πεταλούδα - οὔδες, πατέρας, μητέρα, μελανὸς - ἰάζω, μαῦρος - ἰζω, κόκκινος - ἰζω κτλ. καὶ ὄχι δμμάτιον, ὀφρούδιον, ἀρνίον, κεφάλιον, ποδάριον, πεταλοῦδα, αὐτίον

κτλ. ἄτινα προφανῶς οὔτε λέγονται οὔτε γράφονται. Καθόλου εἶναι δυνατόν ν' ἀντιγράψωμεν μὲ συντηρητικότητα χάριν τῆς μικρᾶς ταύτης ἡλικίας τὸν γνήσιον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων. Τί δὲ εἶναι δυνατόν νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἀπλοποιήσεως ταύτης; Νομίζω, ὄχι ὁ κίνδυνος, τὸν ὅποιον φοβείται ὁ κ. καθηγητῆς, ἀλλ' ἡ ζωή, τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ εὐχόμεθα ὅλοι. Ὁ γραπτὸς λόγος ἀπλοποιούμενος, ὡς παρετήρησα¹, καθίσταται καθόλου εὐζωνότερος, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ χρονογράφημα, καὶ εἰσδέχεται εὐκόλως τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων τοῦ λαοῦ, ἔρχεται καθόλου εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωήν. Τί δὲ σημαίνει τοῦτο, γνωρίζεις βεβαίως ὁ κ. καθηγητῆς, ἀνέπτυξε δὲ ὁ κ. Χατζιδάκις εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μελετήματα. Γλῶσσα γραπτὴ ἄλλως μὴ ἔχουσα τὴν ἀναγκαίαν ἐλαστικότητα ὥστε νὰ ἐπικοινωνῆ πρὸς τὸν ζωντανόν, τὸν προφορικὸν λόγον, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποβῆ ὄργανον ἀξιολόγου λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Καὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, νομίζω, ὁ κ. καθηγητῆς εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν πρόχειρον. Ὁ γραπτὸς λοιπὸν λόγος θὰ ἐκινδύνευεν ἴσως μᾶλλον ἐκ τῆς προνοίας τοῦ κ. καθηγητοῦ ἢ ἐκ τῆς προσπάθειας ἡμῶν ν' ἀπλοποιήσωμεν καὶ φέρωμεν αὐτὸν εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ζωήν. *Ἐπειτα δὲν πρόκειται προφανῶς ἐδῶ περὶ λογοτεχνικῆς τάσεως, ἀλλὰ περὶ καθαρῶς διδακτικοῦ μέτρου. Τεινοντες νὰ φωτίσωμεν τὴν μικρὰν ἡλικίαν θὰ συγκαταβῶμεν εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ προβιάσωμεν αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Δὲν ὑποτάσσομεν τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν διδακτικὴν καὶ ἀπορῶ πῶς διέφυγε τοῦτο τὸν κ. καθηγητὴν, ἀλλὰ τοῦναντίον προσπαθεῦμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ὑγιεστέρας διδακτικὰς σκέψεις διὰ νὰ ἔχωμεν καὶ ἀσφαλέστερα διδακτικὰ ἀποτελέσματα. Διὰ νὰ γίνῃ ἡ καλὴ πρὸς τοῦτο ἀρχή, πρέπει, ἐπαναλαμβάνω, ν' ἀναγνωρισθῆ πρώτιστα ἡ ἀναγκαιότης τῆς γεφυρώσεως. Τοῦτο εἶναι θεμελιώδης ἀκαίτησις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Ἁ ὁ κ. Χατζιδάκις προτείνει ἐὼς ὅπως καὶ ὀρθογραφικὴν ἀπλοποίησιν χάριν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, παράλειψιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων², διὰ τὴν ὅποιαν βεβαίως τὸ δημοτικὸν σχολεῖον θὰ ὀφείλῃ εἰς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μεγάλην, ἂν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ ἀνακούφισις αὐτῆ θὰ εἶναι προφανῶς ἐξωτερικὴ κυ-

¹ *Ε. ἀ., σελ. 86 κέξ.

² *Ε. ἀ. σελ. 85.

ρίως θ' ανακουφίση τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ θὰ ἐνισχύσῃ τὸ διδακτικὸν ἔργον αὐτοῦ ὁ βαθμιαῖος καὶ παράλληλος πρὸς τὴν πρόδον τῆς ὅλης διδασκαλίας προοδισμὸς εἰς τὸν γραπτὸν λόγον. Τοῦτο προϋποθέτει ἀναγκαίως διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου λόγον ἀπλοῦν μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν ἔγγραμμάτων, μὲ ἄλλας λέξεις ὀργανικὴν ἀπλοποίησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, εἰς ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας πολῦτιμος μᾶς εἶναι κυρίως ἡ ἐπιστημονικῶς ὀρθὴ καὶ πρακτικῶς γονιμωτάτη ἀπαίτησις τοῦ κ. Χατζιδάκι ν' ἀναγνωρισθῇ τέλος πάντων καὶ εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν τὸ προσήκον κύρος.

ΕΥΘ. Γ. ΜΠΟΥΝΤΩΝΑΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣ

ΣΤΟ ΝΕΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ἐφ' ὅσον δημοσιεύθηκε τὸ νέο πολιτικὸν σύνταγμα στὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» οἱ κ. Μ. Δαβῆς καὶ Γ. Παπαϊωάννου ἔκαμαν μὴν ἔκδοσίν του μὲ ἱστορικὰ σημεῖωσες καὶ ἐπίσημα κείμενα. Ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ παίρνουμε τὰ μέρη ποὺ μποροῦν νὰ ἐνδιαφέρουν ἐκείνους ποὺ καταγίνονται μὲ ἐκπαιδευτικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα.

«Ἄρθρον 2 τοῦ Συντάγματος... Τὸ κείμενον τῶν Ἁγίων γραφῶν τηρεῖται ἀναλλοίωτον ἢ εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον ἀπόδοσις τοῦτου, ἀνευ τῆς προηγουμένης ἐγκρίσεως καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀπαγορεύεται ἀπολύτως».

Στὴν ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἀπὸ βουλευτῆς ἐπιτροπῆς σχετικῶς μὲ τὸν παράγραφο αὐτὸ τοῦ ἀρθροῦ 2 ἀναφέρεται ὅτι: «Ὁ βουλευτὴς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας κ. Θ. Μιχαλόπουλος προτείνει τὴν προσθήκην ἰδίου ἀρθροῦ (ὕπ' ἀριθ. 1 δις) ἀπαγορευόντος πᾶσαν κατὰ τῆς γλώσσης τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐν γένει τῆς γλώσσης τῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπέμβασιν. Ἡ Ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως φρονεῖ ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τοιαύτης διατάξεως ἐν τῷ Συντάγματι παρέλκει τέλεον. Διότι τῆς μὲν ἐπισήμου θρησκείας καὶ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνώρισις ὑπάρχει πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἐν ἀρθροῖς 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος, σὺν τῷ ρητῷ ὄρω τῆς ἀπαρασαλεύτου τηρήσεως πάντων τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Συνοδικῶν κανόνων καὶ ἱερῶν παραδόσεων ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας παρίσταται ἀποτελοῦσα μέρος αὐτῶν τούτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, περιφρουρεῖται ἤδη διὰ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τοῦ Συντάγματος καὶ πᾶσα εἰδικὴ τῆς γλώσσης ταύτης προστασία ἤθελε θεωρηθῆ οὐ μόνον περιττὴ ἀλλὰ καὶ ἐνέχουσα ἀνωτέραν ἐπέμβασιν ἐπὶ θέματος, ὅπερ ὑπάγεται εἰς τὴν ἰδιαιτέραν τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτεῖαν».

«Ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος. Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποῖαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα· πᾶσα πρὸς παραφθορὰν ταύτης ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται».

Στην ίδια έκθεση της συνταγματικής επιτροπής αναφέρονται τὰ ακόλουθα, σχετικά με τὴ διάταξη αὐτή:

«Ἡ αὐτὴ πρότασις τοῦ ἀνωτέρω κ. βουλευτοῦ διαλαμβάνει καὶ ἑτέρας διατάξεις ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ γλώσσης» (ὡς ἄρθρα 4^{ον} καὶ 5^{ον} τοῦ Συντάγματος), δι' ὧν ὡς ἐπίσημος γλώσσα τοῦ Κράτους ἀναγορεύεται ἡ καθαρεύουσα, ἀπαγορεύεται δὲ πᾶσα κατ' αὐτῆς ἐπέμβασις καὶ ἀπαγγέλλεται ἡ ἀπόλυσις παντὸς δημοσίου ἢ δημοτικοῦ ὑπάλληλου ἢ ἀνήκοντος εἰς ἔθρυμα ἐποπτευόμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὅστις ἤθελε φωραθῆ ἔνοχος τοιαύτης ἐπεμβάσεως.

«Παραπλησίαν πρότασιν ὑπέβαλε καὶ ὁ ἐξ Ἀχαΐας καὶ Ἡλίδος βουλευτῆς κ. Ι. Βέρροιος περὶ ἀναγραφῆς ἐν τῷ Συντάγματι ὡς ἐπίσημου τῆς Ἑθνικῆς γλώσσης, ἀπηλλαγμένης ὀθνείων λέξεων, ξενισμῶν κλπ.

«Ἐπὶ τῶν προτάσεων τούτων ἡ γνώμη τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης σύμφωνος, ὅτι τοιαῦται διατάξεις παρέλκουσιν, οὔτε καὶ ἀνάγκη αὐτῶν ὑπάρχει ὅλως. Ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα ἀπετέλεσεν ἀείποτε κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἐν τῶν κυριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀναποσπάστως μετ' αὐτοῦ συνυπάρξασα κατὰ πᾶσας τὰς φάσεις τοῦ ἔθνικοῦ βίου. Ἐν τῇ ἐξελίξει δ' αὐτῆς παρηκολούθησεν, ὡς εἰκόσ, σταθερῶς τὰς τε περιπετείας καὶ τὰς προόδους τοῦ ἔθνους, διαμορφουμένη καὶ τελειοποιουμένη συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ κατ' ἴδιον βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διαπλάσεως, πρὸς ἃς ἐν πᾶσι λίαν εὐστόχως προσαρμόζεται, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν ἔθνων παρατηρεῖται.

«Ἐἰδικῶς δὲ ὁ τύπος τῆς ἐπίσημου γλώσσης τοῦ Κράτους διατρανοῦται ἐν αὐτῷ τῷ λεκτικῷ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ἑλλην. Νομοθεσίας καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας δημοσίων ἐγγράφων.

«Καὶ αὐτὴ ἄρα ἡ ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴ ἰδίας διατάξεως θὰ ἔθετεν ἀτόπως ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὸ ἤδη καθεστῶς, καὶ θὰ ἐγέννα κενὸν φόβον κινδύνων ἐκεῖ, ἐνθα τοιοῦτοι εἶνε παντελῶς ἀνύπαρκτοι. Ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου ἡ Πολιτεία ἀναμφήριστον ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ τῆς οἰκείας πειθαρχικῆς ὁδοῦ, καὶ μέχρι παύσεως, τὸν ὑπάλληλον ἐκείνον, ὅστις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἤθελε ποιῆσει χρῆσιν γλώσσης ἀπαδόουσης πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν σοβαρότητα τῶν δημοσίων πράξεων καὶ τὴν ἐν αὐταῖς καθιερωμένην ἐπίσημον γλώσσαν.

«Ἐκ τούτου δὲ τοῦ λόγου ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν ἔκρινεν ἐπίσης ἀναγραφτέαν ἐν τῷ Συντάγματι καὶ τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτῇ πρότασιν τοῦ ἐκ Λακωνίας βουλευτοῦ καὶ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Ε. Κου-

λουμβάκη περὶ προσθήκης ἐν ἄρθρῳ 3^ῳ τοῦ Συντάγματος διατάξεως, καθ' ἣν οἱ θορυβοῦντες κατὰ τῆς ἐπίσημου γλώσσης τοῦ Κράτους δὲν εἶνε δεκτοὶ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι».

Τὴν ὥρα ποῦ ψηφίζονταν τὸ σύνολο τοῦ συντάγματος ὁ βουλευτῆς κ. Πατσουράκος ἐπρότεινε νὰ προστεθεῖ κάποια διάταξη στὸ ἄρθρο 107 γιὰ νὰ παύονται οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ποῦ παραβαίνουν τὴν ἀπαγόρευση τοῦ ἄρθρου. Ὁ πρωθυπουργὸς δμως κ. Βενιζέλος δὲ δέχτηκε τὴν ἱεροεξαστική αὐτὴ πρόταση.

«**Ἄρθρον 16 τοῦ Συντάγματος.** Ἡ ἐκπαίδευσις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Κράτους, ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ.

» Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶνε δι' ἄπαντας ὑποχρεωτική, παρέχεται δὲ δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους.

» Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἔθρυσιν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Στὰ ἐπίσημα πρακτικὰ μῆηκε ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνευτικὴ δήλωσις:

«Ἐν τῇ στοιχειώδει ἐκπαίδευσί περιλαμβάνεται πᾶσα ἡ ἔνδον καλουμένη δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, ἔστω καὶ ἂν ὁ κύκλος τῶν ἐτῶν τῆς διδασκαλίας ὑπερβῇ τοὺς ἑξ ἑνιαυτούς».

Στὴν ἴδια έκθεση τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω γράφονται γιὰ τὸ ἄρθρο 16 τὰ ἑξῆς:

«Διὰ τροπολογίας τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας βουλευτοῦ κ. Ν. Χαριτάτου προτείνεται, ἵνα τὸ περὶ ἐκπαίδευσως 16^{ον} ἄρθρον τοῦ Συντάγματος διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς: ὅτι «Ἡ καθόλου ἐκπαίδευσις παρέχεται » δαπάνῃ τοῦ Κράτους, καὶ ἡ μὲν στοιχειώδης εἶνε ὑποχρεωτικὴ καὶ » παρέχεται δωρεὰν, ἡ δὲ μέση καὶ ἀνωτάτη ὑπόκειται εἰς ἀνάλογα » τέλη». Τὴν ὑποχρέωσιν πάσης εὐνομουμένης Πολιτείας, ὅπως αὐτὴ πρωτίστως ἰδρὴν σχολεῖα μέσης καὶ ἀνωτάτης ἐκπαίδευσως, ἀναγνωρίζει καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς, μόνον δὲ διὰ τὸ ἀναμφισβήτητον ἔκρινε περιττὴν τὴν ῥητὴν ἀναγραφὴν ἐν τῷ Συντάγματι, ἐνῶ ἡ προϋπάρχουσα διάταξις ἐθεωρήθη ἀπαλείπτεα ἀκριβῶς, διότι ἡρμηνεύθη ὡς ἀποκλείουσα τὴν λήψιν διδακτικῶν τελῶν. Ἐντεῦθεν ἡ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ ἐπαρκῆ καὶ προτιμητέαν τὴν παρ' αὐτῆς γενομένην διατύπωσιν. Σχετικὴν δὲ τροπολογίαν ὑπέβαλε καὶ ὁ βουλευτῆς Λακωνίας κ. Ε. Κουλουμβάκης ἔχουσαν ὡδε:

«Ἡ ἐκπαίδευσις ἐνεργεῖται δαπάναις τοῦ Κράτους καὶ τελεῖ ὑπὸ » τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ ἐποπτείαν».

«Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶνε δι' ἄπαντας, καθ' ὄρισμένην

» ὑπὸ τοῦ νόμου ἡλικίαν, ὑποχρεωτική, παρέχεται δὲ ἀπολύτως
» δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους».

«Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἔδρους ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Καὶ στὴν πρώτη ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται σχετικὰ μὲ τὸ ἄρθρο 16 τὰ ἀκόλουθα:

«Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 16 ἡ Ἐπιτροπὴ εἶνε ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς τὴν ἐκ τοῦ σχεδίου τῶν Ἐξ βουλευτῶν γενομένην τροποποίησιν, δι' ἧς ὀρίζεται ὅπως ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἔνθεν μὲν εἶνε ὑποχρεωτικὴ εἰς πάντας τοὺς πολίτας, ἐτέρωθεν δέ, κατ' ἀντίστοιχον ὑποχρέωσιν, παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ἡ δευτέρα πρότασις περὶ συνεισφοράς τῶν δήμων, δριστέας διὰ νόμου, ἐθεωρήθη ἀπαλειπτέα ὡς παρέλκουσα, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνήσῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὸ Κράτος νὰ νομοθετῇ, οὓς ἂν ἐγκρίνη ἔδρους καὶ ἐπιβάλλη βάρη εἰς τοὺς δήμους ἢ ἄλλους τινὰς διοικητικοὺς ὀργανισμοὺς.

«Ἀναμφισβήτητον ἐπίσης παραμένει ὅτι ἐκ τῶν κυριωτάτων καθηκόντων τῆς πολιτείας εἶνε οὐ μόνον ἡ γενικὴ ἐποπτεία τῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτῆς πρωτίστως δι' ἰδίων τοῦ Κράτους σχολείων παροχὴ καὶ τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαίδευσως. Ἀπαλειψθείσης ὁμῶς τῆς περὶ ἀνωτέρας ἐκπαίδευσως σχετικῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος, δὲν ὑποχρεοῦται ἡ πολιτεία καὶ εἰς δωρεὰν παροχὴν τῆς τοιαύτης ἐκπαίδευσως, δυναμένη νὰ ἐπιβάλλῃ ἢ ἐπιτρέψῃ, ἐν μέτρῳ πάντοτε τὴν ἀπότισιν διδάκτρων. Ἐτερον δὲ καθήκον παρομαρτεῖ ἀναποδράστως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τῇ πολιτεία, ὅπως μεριμνήσῃ ἐν ταύτῃ καὶ περὶ προστασίας τῶν ἐξαιρετικῆν παρουσιαζόντων ἰδιοφυϊαν καὶ ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα ἀπόρων μαθητῶν, διὰ συστηματικῆς χορηγίας ὑποτροφιῶν κατόπιν διαγωνισμοῦ κλπ.

«Ἐν τούτοις ἡ γενικὴ μείλα τῆς ἐποπτείας, ἣν τὸ Κράτος δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ πάσης ἐκπαίδευσως, ἐκρίθη οὐχὶ ἀσκοπον νὰ ἀναγραφῇ καὶ ἐν τῷ Συντάγματι.

«Τὸ β' δ' ἐδάφριον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, διευπλώθη κατὰ τρόπον περιορίζοντα τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς ἰδιώτας ἢ νομικὰ πρόσωπα τῆς ἡμεδαπῆς. Οὕτω τὸ ἔλον ἄρθρον μεταρρυθμίζεται ὡς ἑξῆς: (ὅπως ἀπάνω κάτω ψηφίστηκε).»

Σ' ἄλλη πάλι ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα:

«Ὁ ἐκ Λακωνίας Βουλευτῆς κ. Χ. Πετρεῆς προτείνει προσθήκην εἰς τὸ ἄρθρον 16 τοῦ Συντάγματος, καθ' ἣν ἀπαγορεύεται ἢ εἰς τὰ

ἐκπαιδευτήρια εἰσαγωγὴ διδακτικῶν βιβλίων, μὴ γεγραμμένων εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦ Κράτους γλώσσαν.

«Ἡ πρότασις αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸ περὶ γλώσσης ζήτημα, οὐτινος ἐπελήφθη ἡδὴ ἡ Βουλὴ, συζητήσασα διὰ μακρῶν καὶ καταλήξασα εἰς συγκεκριμένας ἀποφάσεις. Εἰς τὴν ἰδίαν Βουλὴν ἄρα ἀπόκειται καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς γενομένης συζητήσεως λήψις πάσης περαιτέρω ἀποφάσεως, οἷα καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ὑποβαλλομένης ταύτης προτάσεως.

«Τὸ αὐτὸ ἀποφαίνεται ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ μέλους αὐτῆς καὶ βουλευτοῦ Λακωνίας κ. Ε. Κουλουμβάκη ὑποβληθείσης ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ προτάσεως περὶ προσθηκῶν εἰς τὸ ἄρθρον 16, καθ' ἧς «ἀπαγορεύεται πρόγραμμα ἐκπαίδευσως, τείνον εἰς παραφθορὰν τοῦ τύπου τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Ἀπολύεται δὲ πᾶς λειτουργὸς τῆς ἐκπαίδευσως ὅπωςδῆποτε ἂν ἐπιδεικνύῃ τάσεις πρὸς τοιαύτην παραφθορὰν».

Ἀπ' ἑλα αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα δι:

1) Οἱ Ἁγίες Γραφεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαβαστοῦν σὲ γλώσσα ποῦ δὲν τὴν ἐγκρίνει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

2) Ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους, δηλ. γλώσσα ποῦ συντάσσονται τὰ δημόσια ἔγγραφα, εἶναι οἱ διάφορες μορφές τῆς καθαρεύουσας ποῦ γράφονται οἱ διάφοροι νόμοι καὶ τὰ συντάγματα ὅσα συντάχτηκαν ὡς τώρα καὶ ὅσα πρόκειται νὰ συνταχτοῦν ἀργότερα, καὶ ἀπαγορεύεται νὰ χαλαστοῦν οἱ ἀπειροὶ αὐτοὶ τύποι τῆς καθαρεύουσας. Οἱ σοφοὶ κύριοι νομοθέτες ἔπρεπε νὰ μᾶς ἐξηγήσουν τὸν ἀκατανόητο ὄρο «παραφθορὰ». Κάθε «ἐπέμβασις πρὸς παραφθορὰν» (αὐτὸ θυμίζει τις ἐπέμβασες ποῦ κάνει καμιά φορὰ ἡ Κυβέρνησις στὶς ἐκλογές) ἀπαγορεύεται (πῶς; μήπως «διὰ ῥοπαλοῦ καὶ ζέοντος ὕδατος» ὅπως ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας) τὸ «οὖρος» στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν καὶ στὶς ἀσβεστομένες καὶ στολισμένες μὲ μαύρους σταυροὺς μάντρες τῆς Ἀθήνας;).

3) Ὅλη ἡ παιδεία γίνεται μὲ ἐξοδα τοῦ Κράτους ποῦ ἔχει καὶ τὴν ἀνώτατη ἐποπτεία τῆς. Ἡ πρώτη ἐκπαίδευσις εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ γίνεται χάρισμα, μὲ ἐξοδα τοῦ Κράτους. Δηλαδή σ' αὐτὸ ἐπικράτησε ἡ δημοκρατικὴ σύγχρονη θεωρία ποῦ γυρεῖ νὰ γενικεύεται ἡ παιδεία σὲ ὅσο γίνεται μεγαλῆτερο κύκλο ἀνθρώπων. Ἡ θεωρία ποῦ παραδέχεται τὸ σύνταγμα γιὰ τὴν ὑποχρέωσις τοῦ κράτους νὰ ἀναλάβει αὐτὸ τὴν ἀνώτατη καὶ μέση ἐκπαίδευσις εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἀτομικιστῶν Stuart Mill, Herbert Spencer καὶ ἄλλων ποῦ ὑποστηρίζουν τὴν ἀνεξαρτησία τῆς παιδείας ἀπὸ τὸ κράτος.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Μόλις τώρα έπεσε στα χέρια μας ένα βιβλίο των κ. Δ. Μ. Γεωργακάκη και Δ. Γ. Παυλίδου που βγήκε στη Σύμωρη το 1909.

Από τον τίτλο του «*Παραμύθια ήτοι αναγνωστικὸν βιβλίον διὰ τὸ Β' ἐξάμηνον τοῦ Α' Σχολικοῦ ἔτους καὶ τὸ Α' ἐξάμηνον τοῦ Β' σχολικοῦ ἔτους κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑρβαρτιανῆς σχολῆς*» φαίνεται πόσο τὸ νέο γιὰ μᾶς ἔργο ἐνδιαφέρει τὸ σκοπὸ τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου.

Γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ μιλήσει πλατύτερα στὸν δ' ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου εἰδικῶς συνεργάτης μας.

*

Στὴ «Σάλπιγγα», ἑφημερίδα ἐκπαιδευτικῆ καὶ «ὄργανον τῆς Πανελληνίου Ἑνώσεως τῶν Δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων», ἀνάμεσα σὲ τόσα ἄλλα ἄρθρα, ποὺ ἀποδείχνουν μὲ πόση προσοχὴ καὶ εἰλικρίνεια μελετοῦνται τὰ ζητήματα τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἀπὸ τὸν ἴδιο δασκαλικὸ μας κόσμο, δημοσιεύθηκε μιὰ σειρά ἄρθρων τὸν περασμένο Μάρτη μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Ἀπολογισμὸς τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαιδεύσεως».

Παίρνομε στὴν τύχη κομμάτια ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ σπουδαιότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἀρθρογράφου.

«Τοχυρίσθην ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι τὰ σχολεῖα κάμνουσιν ὅ,τι δύνανται διὰ τὰ βλάψωσι σῶμα καὶ νοῦν τῶν μαθητῶν».

«Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς εἰς ὀλίγα μόνον δημοτικὰ σχολεῖα διδάσκεται ὡς πρέπει, οὐδέποτε υποβάλλονται εἰς τὰ αἰσθητήρια τῶν μαθητῶν πράγματα. Αἰωνίως εἰς λέξεις ἀσχολοῦνται».

«Ἡ διδασκαλία περιορίζεται εἰς ἀκρόασις λέξεων. Κανόνες, ἐξαιρέσεις κανόνων, χλοῦναι καὶ χρῆσται, ἀμητος καὶ ἀμητός».

«Δὲν ὠφελοῦμεθα διανοητικῶς, ἂν ἀπὸ τοῦ βιβλίου ἢ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου παραλαμβάνωμεν φράσεις ἢ περιόδους καὶ ἀποδίδωμεν αὐτὰς σχεδὸν ἀπαραλλάκτως χωρὶς νὰ χωνεύσωμεν αὐτὰς, ἤτοι νὰ καταστήσωμεν αὐτὰς κτῆμα ἰδικόν μας. Κακῶς εἶπον

ὅτι δὲν ὠφελοῦμεθα. Ἐπρεπε νὰ εἶπω «βλαπτόμεθα». (Ἀρ. Σάλπ. 80. Σελ. 1).

Ἐπίσης (Ἀρ. Σάλ. 85. Σελ. 2) ἀπὸ τὸ ἄρθρο «Ἀπάντησις εἰς τὴν Γνώμην τοῦ κ. Μοίρα», τοῦ κ. Βασ. Κοντογιάννη παίρνομε τὸν ἐπίλογον, ποὺ τὸν διαπνέει πνεῦμα ἀπολυτρωτικὸ ἀνώτερον.

«Ἐὰν εἶχον τὴν δύναμιν ν' ἀνατρέψω τὸ σημερινὸν ἐπικρατοῦν σύστημα ὡς πρὸς τὴν τῶν μαθητῶν ἡλικίαν καὶ νὰ συστήσω νὰ προσέρχωνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἔτους, ἢ δὲ ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ ἐννάτου ἔτους, θὰ τὸ ἐπραττον ἐν πληρῇ συνειδήσει ὅτι θὰ ἀπετέλουν ἔργον λίαν κοινωφελές, εἰς ἀνθυγιεινὰ δὲ διδακτήρια καὶ στρεβλωτικὰ θρανία κλπ. θὰ ἐθροντοφώνουν, φύγετε παιδιὰ μου ἀπ' αὐτὰ, προτιμήσατε τὴν κλίτσαν τοῦ ποιμένου ἀπὸ τὴν φθίσιν ποῦ σὰς περιμένει καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ μαρασμοῦ αὐτοκτονίαν, ἀπολαύσατε τὴν πολυδύωρον φύσιν, γλεντήσατε τὴν ζωὴν ἔστω ὡς ἀγράμματοι, παρὰ ὡς ψευδογραμματισμένοι καὶ νευρασθενεῖς νὰ φθάσητε εἰς σημεῖον κατὰ τὴν ἀνθηρὰν ἡλικίαν σας νὰ νομίζητε τὴν φύσιν πληξίν σας καὶ τὴν ζωὴν σας βάρως».

*

Καὶ στὸ ἰσόξιο τῆς Σάλπιγγας παιδαγωγικὸ περιοδικὸ «Ἄσπις» τὸ «ὄργανον τοῦ παγκρητίου διδασκαλικοῦ συλλόγου» — ἐκδίδεται στὰ Χανιά — διαβάσαμε μὲ ἄλλα καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ κ. Ν. Β. Πιμπλή μὲ τὸν τίτλον «τὸ Ἀναγνωστικὸν Βιβλίον» ποὺ ἀποδείχνουν πράγμα τὴν τάση νὰ μελετηθοῦν τὰ ζητήματα τοῦ Σχολείου ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐνδιαφερομένους γι' αὐτὸ μὲ μέθοδον καὶ ἀντικειμενικότητα ἐπιστημονικῆ.

*

Ὁ κ. Ἀνδρέας Ν. Σκιας δημοσίευσε στὴν ἑφημερίδα «Ἀθῆναι» μεσοκαλοκαιριάτικα (12-28 Ἰουνίου) 9 ἄρθρα μὲ τὸν τίτλον «Γλωσσικὴ Προπαγάνδα».

Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ καλὸς κάγαθὸς καθηγητὴς μπῆκε στὸ Πανεπιστήμιον τὰ ἄρθρα ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τὸν περασμένο μῆνα νομίζομε ἀποτελοῦν τὴ δεύτερην ἐργασίαν του.

Ἡ πρώτη (τὴ συσταίνομε σὲ δλους) εἶναι χαριτωμένο ἀνάγνωσμα, ποὺ θὰ ἔχει καὶ συνέχεια, μὲ τὴ σεμνὴ ἐπιγραφὴ «πρόχειρος ὑποτύπωση μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας».

Πρόχειρα ἐκεῖ συσταίνει μιὰ ντουζίνα δικαστήρια (Διοικητικά, Συνταγματικά, Χρηματιστικά, Διαιτητικά κ.λ.π.), διορίζει ἐκλέκτορες,

τιμητὰς καὶ ὀργανώνει τὰ Ὑπουργεῖα δλα (Σελ. 46-56) ποὺ θὰ διοικῶν τὸ δυστυχισμένον αὐτὸν τόπο.

Προχειρότερα μὲ τὴ Γλωσσικὴ Προπαγάνδα δημιουργεῖ διάλεκτο τὴν καθαρεύουσα καὶ προφητεύει, ὅτι θὰ καταστραφεῖ ἡ γλῶσσα μας ἅμα ἀφομοιωθεῖ ὁ γραπτὸς λόγος μὲ τὸν προφορικόν.

Ἔτσι ἀτύχησαν νὰ μὴ διαβάσουν τ' ἄρθρα τοῦ καθηγητῆ στοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστήμιου εἰδοποιῶνται, ὅτι τὰ ἴδια τὰ ξανάειπε στὴ μελέτη τοῦ «Ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ λεγομένου Γλωσσικοῦ Ζητήματος». (Ἐν Ἀθήναις 1903 Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου).

Γιὰ τοῦτο μόνη ἀπάντησις στὴ «Γλωσσικὴ Προπαγάνδα» (ἂν ἦταν ἀνάγκη ν' ἀπαντήσομε) θ' ἀποτελοῦσε τὸ ξανατύπωμα μὲ τὴν ἄδεια τοῦ κ. Ἀθανασιάδου τῶν ἄρθρων τοῦ «Περὶ Γλώσσης Σκιαῶς» ποὺ δημοσιεύθησαν στὸ Νουμά (Ὀκτώβριος-Νοέμβριος 1904) φυλ. 118, 119, 120, 121, 122, 123.

Μποροῦμε νὰ πιστοποιήσομε ὅτι τὴ μόνη, ἐντελῶς καινούρια, παρανόησις ποὺ πρόσθεσε μὲ τὴν πρόσφατη ἀρθρογραφία του εἶναι ἡ ἀκόλουθη. (Ἄρθ. Β').

«Ἡ ὁμολογία (ὅτι ἡ μόρφωσις τῶν ἀτόμων μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ » μὲ ξένη γλῶσσα) αὐτὴ ἀναιρεῖ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Δελμούζου » κ.λ.π... Οἱ κατὰ τῆς καθαρευούσης σταυροφοροῦντες δὲν εἶπον » ποτὲ ὅτι ἡ δι' ἄλλης τινὸς γλώσσης πλὴν τῆς μητρικῆς παιδεύσις » εἶνε δυνατὴ, ἀλλ' ἀπαιτεῖ σχετικῶς μεγαλειτέρους κόπους... ἀλλὰ » παρέστησαν ὅτι δῆθεν ἡ παιδεύσις εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τῆς » μητρικῆς γλώσσης τῶν παιδίων καὶ ἰσχυρίσθησαν ὅτι δῆθεν ἡ διὰ » τῆς καθαρευούσης διδασκαλία γίνεται πρόξενος ἀναριθμητῶν κακῶν. » Ἡδὴ ἀφοῦ ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητήτως καὶ ὁμολογεῖται πανηγυρικῶς ὅτι ὄχι μόνον διὰ τῆς καθαρευούσης, ἤτις δὲν ἰσοδυναμεῖ » πρὸς ξένην γλῶσσαν διὰ τοὺς ἑλληνοφώνους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ » διὰ τελείως ξένης γλώσσης εἶναι δυνατὴ ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ » ὁμολογηθῇ ὅτι πάντες οἱ περὶ τοῦ ἐναντίου ἰσχυρισμοὶ τῶν κατὰ » τῆς καθαρευούσης σταυροφορούντων δὲν ἦσαν διδάγματα τῆς ἐπι- » στήμης κ.λ.π.»

Ὁ Ε. Ο. εἶπε, ὅτι μὲ ξένη γλῶσσα (λαλουμένη) μπορεῖ νὰ γίνῃ μόρφωσις μὲ μεγάλες δυσκολίες, παντοῦ ὅμως γίνεται μὲ τὴ μητρικὴ γλῶσσα (κοινὸς προφορικὸς λόγος τοῦ ἔθνους), μὲ τὴν καθαρεύουσα ὅμως (γλῶσσα μόνον γραφομένη) δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μόρφωσις.